

Reactienota

Omgevingsvisie Fryslân

1.	Inleiding	3
1.1	Overzicht van de indieners van de zienswijzen	4
2.	Reacties op zienswijzen	9
2.1	Naar een schone, gezonde, inclusieve en veilige leefomgeving met identiteit	9
2.1.1	Gezonde en veilige leefomgeving	9
2.1.2	Landschap, erfgoed en identiteit	10
2.2	Naar een sterke landbouw en natuur in een klimaatbestendig Fryslân	11
2.2.1	Water, bodem en klimaat	11
2.2.2	Landbouw	17
2.2.3	Natuur	20
2.3	Naar vitale steden en dorpen in een verbonden Fryslân	21
2.3.1	Wonen ca.	21
2.3.2	Leefbaarheid	26
2.3.3	Bereikbaarheid	27
2.3.4	Gastvrijheid	28
2.4	Naar een fossielvrije en circulaire samenleving	29
2.4.1	Economie en bedrijvigheid	29
2.4.2	Energie	36
2.4.3	Mobiliteit	93
2.5	Sturing	97
2.6	Diversen	100
3.	Advies Commissie voor de milieueffectrapportage	101
3.1	Rekening houden met de kenmerken van elk deelgebied	101
3.2	Onderbouwing en duiding van de beoordeling	102
3.3	Toelichting aan de hand van een aantal inhoudelijke thema's	102
3.3.1	Brede welvaart	102
3.3.2	Landschap en cultuurhistorie	103
3.3.3	Water	103
3.3.4	Verkeersveiligheid	103
3.3.5	Bereikbaarheid	103
3.4	Inzicht bieden in de uitvoerbaarheid van de POVI in relatie tot natuur en erfgoed, en effecten op Natura 2000 gebieden	104
3.5	Omgaan met onzekerheden en monitoring	105
3.6	Een begrijpelijke en complete samenvatting	105
3.7	Zicht op het vervolg	105

Hoofdstuk 1

Inleiding

De provincie Fryslân werkt aan een nieuwe Provinciale Omgevingsvisie Fryslân. In deze visie beschrijft de provincie haar langetermijnambities en keuzes voor de fysieke leefomgeving. Het gaat daarbij onder meer om wonen, werken, landbouw, natuur, water, bodem, klimaat, energie, mobiliteit, landschap, gezondheid en leefbaarheid. De Omgevingsvisie geeft richting aan de verdere ontwikkeling van Fryslân en vormt de basis voor nadere uitwerking in programma's, regels en gebiedsgerichte keuzes.

De ontwerp-Omgevingsvisie heeft van 11 maart tot en met 21 april 2026 ter inzage gelegen. In deze periode heeft iedereen de mogelijkheid gehad om een zienswijze in te dienen. Van deze mogelijkheid is gebruikgemaakt door inwoners, maatschappelijke organisaties, bedrijven, gemeenten, samenwerkingsverbanden, belangenorganisaties en andere overheden. In totaal zijn 115 zienswijzen ingediend. Een overzicht van de indieners is opgenomen in paragraaf 1.1 van deze reactienota. Elke indiener van een zienswijze heeft een nummer gekregen. Aan de hand van dit nummer kan de indiener zien bij welk onderwerp zijn/ haar zienswijze behandeld wordt. In hoofdstuk 2 behandelen we de ingediende zienswijzen. Hoofdstuk 3 bevat onze reactie op de adviezen en aanbevelingen van de Commissie-mer over het Omgevingseffectrapport.

Opbouw van de beantwoording

In hoofdstuk 2 hebben we de reacties zoveel mogelijk gebundeld per onderwerp, zodat duidelijk wordt welke opmerkingen, zorgen, verzoeken en voorstellen over hetzelfde thema naar voren zijn gebracht; vervolgens geven wij daarop een samenhangende reactie. Per onderwerp is een samenvatting opgenomen van de zienswijzen en is aangegeven hoe wij daarop reageren. Waar een zienswijze aanleiding geeft tot aanpassing van de Omgevingsvisie, wordt dit vermeld. Wanneer een zienswijze geen aanleiding geeft tot aanpassing, wordt dit gemotiveerd. De wijze van beantwoording van de zienswijzen in paragraaf 2.4 is anders opgebouwd dan die in de andere paragrafen. Van de 115 zienswijzen betreffen er ruim 90 het onderwerp energie. Energie blijkt een breed en actueel thema met een groot scala aan aspecten van diverse aard. Dit leidt tot veelal zeer uitvoerige en inhoudelijk gedetailleerde zienswijzen. Gebundelde beantwoording zoals hierboven genoemd, zou dan minder recht doen aan de mate van gedetailleerdheid van de betreffende zienswijzen. Bij de beantwoording in paragraaf 2.4 hebben we daarom gekozen voor een behandeling per aspect.

Met deze reactienota laat de provincie zien op welke wijze de zienswijzen zijn betrokken bij de verdere besluitvorming over de Omgevingsvisie Fryslân. Wij danken de indieners van de zienswijzen voor de constructieve inbreng. Deze dragen bij aan het aanscherpen, verduidelijken en waar nodig aanpassen van de visie, zodat de uiteindelijke Omgevingsvisie een zorgvuldig afgewogen basis vormt voor de toekomst van Fryslân.

1.1 Overzicht van de indieners van de zienswijzen

	Indiener zienswijze	Reactie vindt u in de sub-paragrafen
1	Wynpark Beabuorren	2.4.2.12 2.4.2.17 2.4.2.22
2	RetailPlan B.V.	2.3.2.2 2.4.1.8
3	Particuliere indiener 1	2.2.1.8 2.4.2.27
4	Particuliere indiener 2	2.4.2.23 2.4.2.24 2.4.2.27
5	VVD Waadhoeke	2.4.2.13 2.4.2.20
6	Particuliere indiener 3	2.4.2.20
7	PNO Global	2.4.2.8 2.4.2.9
8	GGD Fryslân	2.1.1.1 2.4.2.30
9	Farmers Defence Force afd. Fryslân	2.2.2.3 2.2.2.9 2.4.2.2 2.4.2.4 2.4.2.11 2.4.2.31
10	Stienzer Energykoöperaasje U.A.	2.4.2.14
11	Stichting Noordelijke Woudroute	2.3.4.4
12	Particuliere indiener 4	2.4.2.8 2.4.2.9
13	Particuliere indiener 5	2.4.2.8 2.4.2.9
14	Particuliere indiener 6	2.4.2.8 2.4.2.9
15	Commerciële Club Ooststellingwerf	2.4.2.14
16	Grootouders vh Klimaat Fryslân	2.1.1.1 2.4.2.28
17	Dambeton	2.4.2.20
18	Gemeente Westerkwartier	2.4.2.11 2.4.2.13 2.4.2.30 2.5.1.2
19	Provincie Drenthe	2.5.1.2
20	Particuliere indiener 7	2.4.2.8 2.4.2.9
21	GR de Waddeneilanden	2.2.1.2 2.2.1.10 2.2.1.11 2.2.1.12 2.2.2.10 2.3.1.5 2.3.2.1 2.4.1.1 2.4.1.4 2.4.2.10 2.4.2.11 2.4.2.23 2.4.2.25 2.4.2.30 2.4.2.31 2.4.3.3
22	De Bildtse Energie Coöperatie U.A.	2.4.2.14
23	Energie Coöperatie Folsgare U.A.	2.4.2.14
24	Werkgroep Zonnepark Vliegbasis Leeuwarden	2.4.2.22
25	Particuliere indiener 8	2.4.2.8 2.4.2.9
26	ProRail	2.4.2.28 2.4.3.2 2.4.3.4 2.4.3.5
27	Energiecoöperatie De Eendracht	2.4.2.14 2.4.2.23
28	Windcoöperatie "De Wynroas fan Reahûs" U.A.	2.4.2.14
29	Particuliere indiener 9	2.1.1.3
30	Cumela Nederland	2.2.2.11 2.3.1.12 2.4.1.3 2.4.1.4

31	HISWA-RECRON	2.1.2.1 2.2.1.4 2.3.4.2 2.4.2.27 2.4.3.3
32	Platform Pesticidenvrij Friesland	2.2.3.1 2.4.2.28
33	Particuliere indiener 10	2.1.2.2 2.3.4.4
34	Energzjy Koöperaasje 't Haske U.A.	2.4.2.6 2.4.2.12 2.4.2.21 2.4.2.23 2.4.2.24 2.4.2.31
35	Particuliere indiener 11	2.4.2.11 2.4.2.16
36	Coöperatie Duurzaam Wergea	2.4.2.14
37	Vogelbescherming Nederland	2.2.1.2 2.2.1.13 2.2.3.1 2.2.3.3
38	Coöperatieve Vereniging Pingjum U.A.	2.4.2.14
39	Vereniging Noordenwind	2.4.2.1 2.4.2.18 2.4.2.22 2.4.2.28
40	Particuliere indiener 12	2.4.2.8 2.4.2.9
41	Friese Energie Alliantie	2.4.2.1 2.4.2.5 2.4.2.7 2.4.2.12 2.4.2.14 2.4.2.21 2.4.2.22 2.4.2.23 2.4.2.24 2.4.2.27 2.4.2.28 2.4.2.29 2.4.2.30 2.4.2.31
42	Energzjy Koöperaasje Garyp	2.4.2.14 2.4.2.31
43	Stichting Suver Opsterland	2.1.1.1 2.2.3.5 2.4.2.9 2.5.1.1
44	TenneT TSO bv	2.4.2.1 2.4.2.2 2.4.2.30
45	Particuliere indiener 13	2.4.2.1 2.4.2.4 2.4.2.5 2.4.2.23 2.4.2.31
46	Energiecoöperatie Grieneke	2.4.2.14
47	Particuliere indiener 14	2.4.2.9
48	Port of Harlingen	2.4.2.7
49	Particuliere indiener 15	2.4.2.14 2.4.2.16 2.4.2.22 2.4.2.24
50	Liander N.V.	2.4.2.1 2.4.2.2 2.4.2.5 2.4.2.7 2.4.2.9 2.4.2.10 2.4.2.14 2.4.2.18 2.4.2.23 2.4.2.31
51	TKBN	2.3.4.4
52	Gemeente De Fryske Marren	2.1.1.1 2.1.2.1 2.2.1.1 2.2.2.1 2.3.1.1 2.3.1.3 2.4.1.1 2.4.1.2 2.4.1.3 2.4.1.7 2.4.2.12 2.4.2.20 2.4.2.31 2.4.3.1 2.4.3.2
53	Ynova Innovation	2.5.1.1 2.5.1.2
54	GIGA Storage & Klimaatfonds Nederland	2.4.2.1 2.4.2.5 2.4.2.6 2.4.2.7 2.4.2.31
55	Stjoergroep Feangreide Lânbou	2.2.1.14 2.2.1.16
56	Nederlandse Akkerbouw Vakbond	2.2.1.5 2.2.1.6 2.2.2.1 2.2.2.3 2.2.2.4 2.4.2.23 2.4.2.28
57	Vereniging Windturbine Eigenaren Friesland (VWF)	2.4.2.13 2.4.2.14 2.4.2.18 2.4.2.22
58	RWE Windpower Netherlands B.V.	2.4.2.11 2.4.2.12 2.4.2.17 2.4.2.18 2.4.2.22 2.4.2.24
59	FVD fracties Achtkarspelen, De Fryske Marren, Heerenveen, Leeuwarden, Súdwest Fryslân en Weststellingwerf	2.1.2.1 2.3.1.8 2.4.2.31 2.5.1.2 2.5.1.3

60	Samenwerkende Heerenveense Energie Coöperatie	2.4.2.1 2.4.2.5 2.4.2.14 2.4.2.17 2.4.2.21
61	Energiecoöperatie Stroomland Leeuwarden	2.4.2.14
62	Novar	2.4.2.5 2.4.2.21 2.4.2.24
63	Coöperatie doarpsmûne Reduzum e.o U.A	2.4.2.14 2.4.2.17 2.4.2.30
64	Ekwadraat Advies+ BV	2.4.2.5 2.4.2.7 2.4.2.18 2.4.2.20 2.4.2.21 2.4.2.31
65	Particuliere indiener 16	2.4.2.11
66	Coöperatie Akkrumer Goedland	2.2.2.4 2.3.1.7 2.4.2.3 2.4.2.23 2.4.2.27
67	Doarpskoöperaasje Krigel	2.4.2.7 2.4.2.14 2.4.2.15 2.4.2.30
68	Vereniging Friese Woningcorporaties	2.1.2.1 2.2.1.9 2.3.1.9 2.3.2.3 2.3.3.1 2.4.2.4 2.5.1.2
69	S4 Energy	2.4.2.5
70	Energiecoöperatie Nieuwe Energie Oranjewijk	2.4.2.14
71	Stichting Dr. H. Popta Gasthuis	2.4.2.23
72	FREON	2.4.2.1 2.4.2.30 2.4.2.31
73	Wetterskip Fryslân	2.2.1.1 2.2.1.2 2.2.1.3 2.2.1.4 2.2.1.14 2.2.1.15 2.2.3.2 2.4.2.20 2.4.2.26 2.4.2.30 2.5.1.1 2.5.1.2
74	Gemeente Opsterland	2.1.1.1 2.1.2.1 2.2.1.1 2.2.2.1 2.2.2.5 2.2.3.1 2.2.3.2 2.3.4.1 2.4.2.10 2.4.2.11 2.4.2.19 2.4.2.21 2.4.2.27 2.4.2.28 2.4.2.29 2.4.2.30 2.4.2.31 2.5.1.1 2.5.1.2
75	BallensPleats	2.2.3.1 2.2.3.2 2.3.3.3 2.4.2.18 2.4.2.22
76	Energiecoöperatie Duurzaam Woudsend e.o. U.A.	2.4.2.14
77	Gemeente Weststellingwerf	2.1.1.1 2.2.1.1 2.2.1.2 2.2.1.3 2.2.1.14 2.2.2.1 2.2.2.5 2.2.3.1 2.2.3.2 2.3.1.2 2.3.2.3 2.3.4.4 2.3.4.5 2.4.1.1 2.4.1.3 2.4.1.4 2.4.1.9 2.4.2.1 2.4.2.7 2.4.2.9 2.4.2.10 2.4.2.11 2.4.2.12 2.4.2.19 2.4.2.21 2.4.2.30 2.4.2.31 2.5.1.1
78	Zonnepark Middelsee B.V.	2.3.1.10 2.4.2.19
79	Gemeente Achtkarspelen	2.1.2.1 2.2.1.3 2.2.2.1 2.3.1.2 2.3.1.3 2.3.4.1 2.4.1.2 2.4.1.3 2.4.1.4 2.4.1.6 2.4.2.1 2.4.2.10 2.4.2.12 2.4.2.18 2.4.2.21 2.4.2.23 2.4.2.24 2.4.2.30 2.4.2.31 2.4.3.1 2.4.3.4 2.5.1.1 2.5.1.2 2.5.1.3
80	Energiegemeenschap Westergo	2.4.2.7 2.4.2.19 2.4.2.30
81	Cascade	2.2.1.17
82	Noord Nederlandse Draadindustrie BV	2.2.1.17 2.4.2.7 2.4.2.18

83	Fries Stedelijk Netwerk	2.2.2.1 2.3.1.3 2.3.1.11 2.3.3.2 2.4.1.1 2.4.1.2 2.4.3.1 2.4.3.4 2.5.1.1 2.5.1.2 2.5.1.3
84	Gemeente Leeuwarden	2.2.1.14 2.2.2.1 2.3.1.2 2.3.1.3 2.3.1.4 2.3.3.2 2.4.1.2 2.4.2.3 2.4.2.5 2.4.2.13 2.4.2.14 2.4.2.21 2.4.2.31 2.5.1.1
85	Particuliere indiener 17	2.1.1.3
86	Gemeente Ooststellingwerf	2.1.1.1 2.2.1.1 2.2.1.2 2.2.1.3 2.2.1.14 2.2.2.1 2.3.1.2 2.3.4.2 2.3.4.4 2.4.1.1 2.4.1.3 2.4.2.7 2.4.2.9 2.4.2.12 2.4.2.23 2.4.2.28 2.4.2.29 2.4.2.30 2.4.3.1 2.4.3.2 2.4.3.5
87	Gemeente Smallingerland	2.2.1.14 2.3.1.2 2.3.1.6 2.3.3.2 2.4.1.1 2.4.1.2 2.4.1.3 2.4.1.4 2.4.1.7 2.4.2.2 2.4.2.5 2.4.2.12 2.4.2.14 2.4.2.18 2.4.2.21 2.4.2.24 2.4.2.27 2.4.2.29 2.4.2.31
88	Friese Milieu Federatie	2.1.1.1 2.1.2.1 2.2.1.1 2.2.1.4 2.2.1.13 2.2.1.15 2.2.3.2 2.2.3.3 2.3.1.10 2.3.2.3 2.4.1.4 2.4.2.12 2.4.2.27 2.4.2.28 2.4.2.31 2.4.3.4 2.5.1.1 2.5.1.2
89	Vitens	2.2.1.3 2.2.1.7 2.4.2.28
90	Gemeente Tytsjerksteradiel	2.2.1.1 2.2.1.3 2.2.2.1 2.3.1.3 2.4.1.3 2.4.1.4 2.4.2.1 2.4.2.2 2.4.2.10 2.4.2.18 2.4.2.23 2.4.2.29 2.4.2.31 2.5.1.1 2.5.1.2 2.5.1.3
91	Energiecoöperatie Dronryp	2.4.2.14 2.4.2.15
92	LTO Noord	2.1.1.2 2.2.1.1 2.2.1.3 2.2.1.4 2.2.1.16 2.2.2.2 2.2.2.3 2.2.2.6 2.2.2.7 2.2.3.2 2.4.2.16 2.4.3.2 2.5.1.2 2.5.1.3
93	Gemeente Harlingen	2.4.3.2 2.4.3.3
94	Gemeente Dantumadiel	2.2.1.3 2.2.1.14 2.2.2.1 2.3.1.1 2.3.1.2 2.3.1.3 2.4.1.3 2.4.1.4 2.4.2.1 2.4.2.7 2.4.2.10 2.4.2.12 2.4.2.21 2.4.2.23 2.4.2.30 2.4.2.31 2.4.3.1 2.4.3.2 2.4.3.5 2.6.1.1
95	Gemeente Waadhoeke	2.2.1.2 2.2.2.1 2.3.1.1 2.3.1.6 2.4.2.5 2.4.2.6 2.4.2.12 2.4.2.14 2.4.2.18 2.4.2.21 2.4.2.23 2.4.2.31
96	Fryske Utfieringstsjinst Milieu en Omjouwing (FUMO)	2.1.1.1 2.4.2.28
97	De vereniging van particuliere grondeigenaren en hun gebruikers in Noord-Friesland Buitendijks	2.2.3.1
98	Regioteam Energietransitie	2.4.2.1 2.4.2.2 2.4.2.5 2.4.2.6 2.4.2.7 2.4.2.9 2.4.2.10 2.4.2.12 2.4.2.19 2.4.2.21 2.4.2.22 2.4.2.31
99	Nationaal Landschap Zuidwest Fryslân en Noardlike Fryske Walden	2.1.2.1 2.1.2.2
100	Gemeente Heerenveen	2.2.1.1 2.2.1.14 2.2.2.1 2.3.1.2 2.3.1.3 2.3.2.4 2.3.3.2 2.4.1.1 2.4.1.2 2.4.1.3 2.4.1.4 2.4.1.5 2.4.1.6 2.4.1.7 2.4.1.8 2.4.2.1 2.4.2.5 2.4.2.10 2.4.2.11 2.4.2.12 2.4.2.14 2.4.2.17

		2.4.2.19 2.4.2.21 2.4.2.22 2.4.2.31 2.5.1.1
101	Gemeente Súdwest-Fryslân	2.1.1.1 2.1.2.1 2.2.1.1 2.2.1.2 2.2.1.3 2.2.1.14 2.2.2.1 2.2.3.1 2.2.3.2 2.3.1.1 2.3.1.2 2.3.1.3 2.3.2.1 2.3.3.2 2.4.1.3 2.4.2.1 2.4.2.7 2.4.2.10 2.4.2.11 2.4.2.12 2.4.2.13 2.4.2.14 2.4.2.23 2.4.2.31 2.4.3.1 2.4.3.2 2.4.3.4
102	Duurzaam Koudum	2.4.2.31
103	LTO Opsterland en Streekinitiatief Opsterland Oost	2.4.2.9 2.4.2.17 2.4.2.21
104	Circulair Friesland	2.4.1.4 2.4.2.31 2.5.1.1
105	Nederlandse Melkveehouders Vakbond afdeling Friesland	2.2.2.1 2.2.2.3
106	Toekomstboeren Fryslân	2.2.2.3
107	Particuliere indiener 18	2.4.2.13 2.4.2.14 2.4.2.18 2.4.2.19 2.4.2.22
108	Doarpsrounte Ysbrechtum	2.4.1.5
109	Rocov Fryslân	2.4.3.1 2.4.3.2 2.4.3.3 2.4.3.5
110	Hûsenhiem	2.1.2.1 2.6.1.2
111	Particuliere indiener 19	Blanco
112	Enber B.V.	2.4.2.21 2.4.2.24 2.4.2.31
113	Maatschap 1	2.1.1.1 2.3.2.1 2.3.4.3 2.4.2.13 2.4.2.14 2.4.2.18 2.4.2.22 2.4.2.31
114	Gemeente Noardeast-Fryslân	2.2.3.4 2.4.1.3 2.4.1.9 2.4.2.1 2.4.2.7 2.4.2.12 2.4.2.19 2.4.2.29 2.4.2.30 2.4.2.31 2.4.3.1 2.4.3.4
115	Glastuinbouw Nederland	2.2.2.12

Hoofdstuk 2

Reacties op zienswijzen

In dit hoofdstuk worden de zienswijzen behandeld die zijn ingediend op de ontwerp-Omgevingsvisie Fryslân. De zienswijzen zijn niet afzonderlijk per indiener beantwoord, maar zoveel mogelijk gebundeld per onderwerp. Op die manier worden vergelijkbare opmerkingen, zorgen, verzoeken en tekstvoorstellen in samenhang behandeld. Dit maakt zichtbaar welke thema's vaker terugkomen en hoe de provincie deze betreft bij de verdere besluitvorming.

De opbouw van dit hoofdstuk volgt de hoofdthema's en bewegingen uit de Omgevingsvisie. Eerst worden de algemene zienswijzen behandeld die gaan over de opzet, het abstractieniveau, de systematiek en de sturingsfilosofie van de Omgevingsvisie. Daarna volgen de reacties per inhoudelijke beweging, waaronder de gezonde en veilige leefomgeving, landbouw en natuur, vitale steden en dorpen, en de fossielvrije en circulaire samenleving. Ook wordt ingegaan op zienswijzen over sturing, gebiedsspecifieke onderwerpen en overige thema's. Deze indeling sluit aan bij de hoofdstukstructuur van de reactienota, waarin onder meer de thema's gezondheid, landschap, water en bodem, landbouw, natuur, wonen, bereikbaarheid, economie (inclusief gastvrijheidssector), energie, mobiliteit en sturing zijn opgenomen.

Per onderwerp is aangegeven welke indieners hierover een zienswijze hebben ingediend. Vervolgens wordt de kern van de zienswijzen samengevat. Daarna volgt de reactie van de provincie. In die reactie wordt toegelicht hoe de zienswijzen zijn beoordeeld en of zij aanleiding geven tot aanpassing van de Omgevingsvisie. Wanneer een zienswijze leidt tot verduidelijking, aanscherping of wijziging van de tekst, wordt dat bij het betreffende onderwerp vermeld. Wanneer de zienswijze geen aanleiding geeft tot aanpassing, wordt dit gemotiveerd.

Met deze werkwijze worden alle zienswijzen zorgvuldig betrokken, terwijl de beantwoording overzichtelijk en navolgbaar blijft. De zienswijzen leveren waardevolle aandachtspunten op voor de verdere uitwerking van de Omgevingsvisie, onder meer in programma's, de Omgevingsverordening en gebiedsgerichte processen.

2.1 Naar een schone, gezonde, inclusieve en veilige leefomgeving met identiteit

2.1.1 Gezonde en veilige leefomgeving

2.1.1.1 Gezond en veilig, algemeen (abstractieniveau en concretisering; leefomgevingskwaliteit)

Indieners 8, 16, 43, 52, 74, 77, 86, 88, 96, 101 Op de ambities en doelen zoals verwoord in de POVI wordt door veel indieners positief gereageerd. Wel wordt daarbij bijvoorbeeld door de GGD en de FUMO als ook door diverse gemeenten aangegeven dat we nog te weinig concreet zijn. De oproep is om gezondheid explicieter te positioneren (bijv. als randvoorwaarde) door toevoegen van meetbare doelen/ indicatoren (bijv. richting WHO-advieswaarden,

reductiepercentages, normen voor cumulatie); prioritering (bijv. waar gezondheid zwaarder weegt dan andere belangen); expliciet afwegingsprincipe, bijvoorbeeld: "gezondheid als zwaarwegend belang" of "geen verslechtering tenzij... (gemotiveerde afwijking)".

Reactie: In de POVI hebben we aangegeven dat we minimaal gaan voldoen aan de wettelijke vereisten en we houden rekening met het voorzorgsbeginsel, het beginsel van preventief handelen, het beginsel dat milieuaantastingen bij voorrang aan de bron worden bestreden en het beginsel dat de vervuiler betaalt. Qua gezondheid en veiligheid is de inzet om te werken aan een gezond ruimtelijk beleid. De aspecten zoals via de zienswijzen ter concretisering worden ingebracht krijgen aandacht bij de uitwerking naar omgevingsprogramma's en landen waar nodig in de omgevingsverordening.

CONCLUSIE: Kennisnemen van de signalen maar geen aanpassing van de POVI

Indiener 113 stelt dat paragraaf 3.1 er wel uit kan omdat overheden altijd streven naar gezondheid, schoon, inclusief en veilig.

Reactie: Hoewel dit wellicht zo opgevat kan worden, is het zeker geen overbodige paragraaf want het geeft voeding aan de doorwerking naar allerlei ontwikkelingen. Bovendien past dit ook vanuit de doelen en opgaven die de Omgevingswet geeft.

CONCLUSIE: geen aanleiding tot aanpassing

2.1.1.2 Gezond en veilig, normering, voorzorgsbeginsel, bronaanpak e.d.

Indiener 92 vraagt om terughoudendheid met aanvullende provinciale regels bovenop nationale of Europese normen, onder meer bij omgevingswaarden en gewasbeschermingsmiddelen. De provincie Fryslân moet volgens de indiener geen "koppen" op nationaal beleid zetten.

Reactie: De zorg over stapeling van regels is begrijpelijk. Maar de provincie Fryslân mag en moet soms aanvullend sturen als provinciale belangen, gezondheid, natuur, waterkwaliteit of gebiedsspecifieke omstandigheden dat vragen. Denk daarbij aan natuurgebieden, beekdalen, waterwingebieden en nabij kwetsbare functies. Wel is terughoudendheid en goede motivering wenselijk.

CONCLUSIE: geen aanleiding tot aanpassing

2.1.1.3 Gezond en veilig specifiek (w.o. gewasbeschermingsmiddelen, Elektro Hypersensitiviteit, omgevingsveiligheid/ (natuur)brandveiligheid)

Indiener 29 kaart concreet project **Motorcrosscircuit Prikkedam** aan vanwege overlast en roept op om hierover in gesprek te gaan.

Reactie: De POVI spreekt zich niet uit over de planologische aanvaardbaarheid van (bestaande) concrete vormen van ruimtegebruik of bebouwing. Dit wordt geregeld in gemeentelijke Omgevingsplannen met hun voorwaarden, die daarbij wel moeten voldoen aan de generieke kaders en uitgangspunten uit de POVI. De handhaving van geluidsnormen vindt plaats in een ander verband dan de Omgevingsvisie, waarbij ook de advisering van de FUMO op het gebied van geluidsnormen afgewogen wordt, ook inzake motorcrosssterrein Prikkedam.

CONCLUSIE: geen aanleiding tot aanpassing

Indiener 85 komt op voor de belangen van mensen met **Elektro Hyper Sensitiviteit** en bepleit stralingsvrije gebieden aan te merken.

Reactie: De zienswijze attendeert op een specifiek groep mensen waar men aandacht voor vraagt. Dit past binnen het aspect 'inclusiviteit' en maakt daarmee onderdeel uit van de beoogde doelen van de POVI. De gevraagde nuanceringsen gaan voor de POVI te ver maar kunnen aandacht krijgen via nadere beleidskaders/omgevingsprogramma aangaande omgevingswaarden en vervolgens via Vergunningverlening Toezicht en Handhaving.

CONCLUSIE: geen aanleiding tot aanpassing

2.1.2 Landschap, erfgoed en identiteit

2.1.2.1 Landschap, erfgoed en identiteit, algemeen (w.o. abstractieniveau en concretisering)

Indiener 31, 52, 59, 68 (in enige mate), 74, 79, 88, 99, 101, 110. Op de ambities, doelen en inzet voor landschap en erfgoed wordt door velen positief gereageerd en tegelijkertijd stelt men aan de orde dat er te weinig concreet gekozen wordt. Oproep om daarin keuzes te maken klinkt onder meer vanuit Súdwest Fryslân en Opsterland. Vanuit indiener 31 wordt inzet op ruimtelijke

kwaliteit en duurzaamheid belangrijk gevonden. Een aantal partijen, veelal vanuit de agrarische sector, stelt een kritische noot als dit leidt tot belemmeringen.

Reactie: De POVI kiest voor landschap en erfgoed omdat die hecht verbonden zijn aan de Friese identiteit. De uitwerking beweegt van ruimtelijke kwaliteit als ontwerpprincipes (zoals ook in de huidige Omgevingsvisie) en meewegen bij planvorming, tot inspireren, stimuleren en waar nodig beschermen. Op verschillende plekken zijn onderwerpen genoemd waaraan we extra aandacht besteden. Onder meer door de top 10 van kernkwaliteiten uit Grutsk op 'e Romte te benoemen, maar ook door hele specifieke onderwerpen aan te stippen. Bewust is ervoor gekozen om de uitwerking hiervan te doen in het Omgevingsprogramma Landschap en (zo nodig) doorwerking te regelen in de Omgevingsverordening.

CONCLUSIE: Kennisnemen van de signalen maar geen aanpassing van de POVI

2.1.2.2 Landschap, erfgoed en identiteit, specifiek (zoals landschapselementen, en Nationale Landschappen)

Indiener 99 verzoekt de beide Nationale Landschappen (NL) explicieter en consistentier te benoemen.

Reactie: We onderschrijven de wenselijkheid van het beter en consistentier positioneren van beide NL. Ze komen in de ontwerp POVI bij de gebiedsuitwerking nu wat 'uit de lucht vallen'. De NL's verdienen meer accent in de tekst aangezien ze ook op het kaartbeeld van beweging 1 voor komen. We hebben in het thema Landschap, erfgoed en identiteit, het belang/ de betekenis en de status van deze NL meer uitgewerkt. De verfijning naar kernkwaliteiten werken we uit in het Omgevingsprogramma voor landschap.

CONCLUSIE: Aanpassing in de POVI door in het thema Landschap, erfgoed en identiteit extra aandacht te vestigen op de betekenis van de twee Nationale Landschappen.

Indiener 33 wijst op het verdwijnen van veel slootjes in het veenweide- en klei-op-veengebied en vraagt extra aandacht voor verkaveling en slotenpatroon. In dit verband pleit indiener voor meer aandacht voor **vaarroutes** (onder meer kanovaart) en de betekenis van cultuurhistorische vaarten (ook als waarde voor groenblauwe dooradering).

Reactie: De zienswijze onderschrijft het doel van de POVI om landschap en identiteit herkenbaar te houden. De aangehaalde voorbeelden, waarbij de identiteit onder druk staat, illustreren dat extra aandacht zinvol is. Uitwerking van specifieke onderwerpen of locaties vindt plaats op programmaniveau en evt. in de Omgevingsverordening.

Extra aandacht voor cultuurhistorische (vaar)routes en hun betekenis voor landschap en erfgoed, cultuurtoerisme (gastvrijheidssector), gezonde leefomgeving en natuur, is wel op z'n plaats; in het thema Gastvrijheid, onder Investeren in recreatieve infrastructuur, hebben we dit aanvullend opgenomen.

CONCLUSIE: Aanpassing in de POVI door in het thema Gastvrijheid extra aandacht te vestigen op de betekenis van cultuurhistorische (vaar)routes.

2.2 Naar een sterke landbouw en natuur in een klimaatbestendig Fryslân

2.2.1 Water, bodem en klimaat

2.2.1.1 Water en bodem sturend: consistente formulering en ruimtelijke keuzes expliciteren

Indieners: 52, 73, 74, 77, 86, 88, 90, 92, 100, 101

De indieners onderschrijven het principe 'water en bodem sturend', maar wijzen op inconsistente formulering in de POVI: de tekst wisselt tussen 'als basis', 'richtinggevend', 'sturend' en 'fundamenteel'. Gevraagd wordt één vaste formulering te kiezen en expliciet te maken welke ruimtelijke keuzes de POVI zelf trekt en wat in het RWBP wordt uitgewerkt.

Reactie: We onderkennen enige inconsistentie in formulering op dit punt. Waar water en bodem sturend zijn voor ruimtelijke ontwikkelingen, is het voor de duidelijkheid en doorwerking

naar het RWBP en de omgevingsverordening gewenst om één formulering te gebruiken (dit speelt hoofdzakelijk in het themadeel Water, bodem en klimaatadaptatie); dit betreft een tekstuele verheldering, geen nieuwe beleidskeuze. 'Water en bodem als basis' verwijst naar het water- en bodemsysteem als basis voor kenmerken, kwaliteiten en mogelijkheden; deze formulering, die met name in het visiedeel zit, houden we overeind en levert geen onduidelijkheid op. Verder willen we meer samenhang aanbrengen in het themadeel Water, bodem en klimaatadaptatie wat betreft onze inzet ('Hoe gaan we dat doen'). Met deze aanvulling kunnen we ook duidelijker de keuzes in de POVI aangeven en wat in het RWBP wordt uitgewerkt.

CONCLUSIE: Ja. Eén consistente formulering hanteren voor water en bodem sturend in relatie tot ruimtelijke ontwikkelingen; dit speelt hoofdzakelijk in het themadeel Water, bodem en klimaatadaptatie. Verder onze inzet voor water en bodem ('Hoe gaat we dat doen') in het themadeel Water, bodem en klimaat meer in samenhang en duidelijker weergeven, vanuit een overkoepelend uitgangspunt. De ruimtelijke keuzes die al in de bestaande tekst besloten liggen, worden hiermee meer expliciet gemaakt. Verdere uitwerking vindt plaats in het RWBP.

2.2.1.2 Ruimtelijke verankering van water: zoetwater vasthouden, IJsselmeer en dijkversterking Waddenkust

Indieners: 21, 37, 73, 77, 86, 95, 101

Wetterskip Fryslân bepleit de introductie van een Waterhoofdstructuur als ruimtelijk ordeningsconcept. Meerdere gemeenten vragen duidelijkheid over de zoetwater-vasthoudopgave en de afhankelijkheid van IJsselmeerwater. Wetterskip en Vogelbescherming vragen een bredere langetermijnvisie voor de dijkversterkingsopgave langs de Waddenkust, met ruimte voor kwelders als klimaatbuffer, en vragen de voorkeur voor buitendijkse versterking te vervangen door een maatwerkbepaling.

Reactie: Wij zien geen meerwaarde in een aparte Waterhoofdstructuur en de zoetwater-vasthoudopgave/ waterberging wordt uitgewerkt in het RWBP; wel willen we in het themadeel Water, bodem en klimaat, onze inzet voor water en bodem ('Hoe gaan we dat doen?') en klimaatadaptatie meer in samenhang en duidelijker weergeven. Verder zijn twee gerichte aanpassingen op hun plaats: een positiebepaling over de inzet bij het Rijk voor de leveringszekerheid van IJsselmeerwater, en een aanpassing van de dijkversterkingspassage.

CONCLUSIE: Ja. Onze inzet voor water en bodem ('Hoe gaat we dat doen') in het themadeel Water, bodem en klimaat meer in samenhang en duidelijker weergeven, vanuit een overkoepelend uitgangspunt. Verder in dit themadeel twee gerichte aanpassingen: (1) Positiebepaling toegevoegd: de provincie zet zich bij het Rijk in voor leveringszekerheid van IJsselmeerwater. (2) Dijkversterkingspassage aangepast: 'De keuze voor binnen- of buitendijkse versterking is maatwerk, waarbij buitendijkse maatregelen de voorkeur hebben, en is afhankelijk van natuurwaarden, bebouwing, de productiewaarde van landbouwgronden, landschap en erfgoed.'

2.2.1.3 Piekwaterberging: gezamenlijke opgave

Indieners: 73, 77, 79, 86, 89, 90, 92, 94, 101

De POVI stelt dat gemeenten verantwoordelijk zijn voor lokale piekwaterberging. Negen indieners signaleren twee problemen: de vrijhoudingsbepaling voor laaggelegen indiergebieden is beschrijvend en biedt geen toetsingsgrondslag; en bij extreme neerslag kan piekwateropvang niet meer uitsluitend lokaal worden opgelost. Gemeenten en waterschap stellen dat opvang van stedelijk overtollig water in het landelijk gebied een gezamenlijke opgave is.

Reactie: Beide geconstateerde problemen zijn terecht. De vrijhoudingsbepaling wordt omgezet naar een richtinggevend principe. Uitgangspunt blijft dat gemeenten verantwoordelijk zijn voor voldoende (piek)waterbergingscapaciteit in het bestaand bebouwd gebied. Wel benoemen we opvang als een gedeelde opgave, uit te werken op programmaniveau. Dit sluit aan bij de klimaatopgave en bij de samenhang tussen stedelijk en landelijk watersysteem.

CONCLUSIE: Ja. Twee aanpassingen: (1) De vrijhoudingstekst voor laaggelegen poldergebieden wordt omgezet naar een richtinggevend principe (onder 'Water en bodem sturend bij ruimtelijke ontwikkelingen'); deze gebieden worden zoveel mogelijk gevrijwaard van nieuwe bebouwing en kwetsbare functies. (2) Toegevoegd wordt dat opvang bij extreme, langdurige neerslag een gezamenlijke opgave is van gemeenten, Wetterskip Fryslân en provincie; uitwerking vindt plaats in het RWBP.

2.2.1.4 Waterkwaliteit, KRW-doelen en verzilting

Indieners: 31, 73, 88, 92

Indieners erkennen de inzet op waterkwaliteitsverbetering, maar signaleren dat KRW-doelen voor 2027 niet worden gehaald zonder aanvullende maatregelen. LTO Noord wijst erop dat de wenselijkheid van zoet-zoutovergangen in Oostergo leidt tot binnendijkse verzilting en daarmee schadelijk is voor de akkerbouw.

Reactie: De inzet op KRW-doelen blijft onverminderd van kracht. De opmerking van LTO Noord over binnendijkse verzilting door zoet-zoutovergangen vraagt inderdaad om nuancering in de gebiedsbeschrijvingen van Oostergo en Westergo.

CONCLUSIE: Ja. In de gebiedsbeschrijvingen van Oostergo en Westergo wordt de passage over zoet-zoutovergangen genuanceerd: deze zijn ecologisch kansrijk in de buitenste kustzone, maar vragen zorgvuldigheid op locaties waar de kans op verdergaande binnendijkse verzilting van productieve akkerbouwgronden toeneemt.

2.2.1.5 Maatwerk bij anti-verzilting en concretisering maatregelen

Indieners: 56

De NAV vraagt om het maatwerkarakter van maatregelen als anti-verziltingsdrainage duidelijker te benoemen en doet daarvoor een tekstvoorstel.

Reactie: De POVI benoemt anti-verziltingsdrainage als aanvullende optie in de gebiedsgerichte verdieping voor Westergo en Oostergo, waarbij de grondgebruiker aan zet is. Het is terecht dit maatwerkarakter te verduidelijken; het tekstvoorstel van de NAV is hiervoor bruikbaar.

CONCLUSIE: Ja. De passage over anti-verziltingsdrainage in de gebiedsgerichte verdieping voor Westergo en Oostergo wordt verduidelijkt zodat het maatwerkarakter explicieter tot uitdrukking komt.

2.2.1.6 Maatwerkarakter peilbeheer

Indieners: 56

De NAV stelt dat peilverhoging in akkerbouwgebieden niet generiek mag worden toegepast en doet een tekstvoorstel dat de landbouwkundige geschiktheid van percelen en het effect op bedrijfsvoering als volwaardige afwegingsfactoren benoemt.

Reactie: De richting van het verzoek is terecht. De strekking wordt overgenomen.

CONCLUSIE: Aanpassing POVI. Aan de passages in het gebiedsdeel over peilverhoging in akkerbouwgebieden wordt verduidelijkt dat waterpeilmaatregelen een gebiedsgerichte afweging vragen.

2.2.1.7 Drinkwaterwinning en drinkwaterbesparing

Indieners: 89

Vitens pleit voor drie aanscherpingen: grondwaterbeschermingsgebieden leidend stellen bij ruimtelijke afwegingen; drinkwaterbesparing als structureel gelijkwaardig beleidsspoor naast bronbescherming opnemen; en structurele monitoring van maatregelen.

Reactie: De drie punten sluiten aan bij de ambitie van de POVI. Voor de bescherming van bestaande drinkwaterwinningen wordt in het thema Water, bodem en klimaat aangesloten bij de Drinkwaterstrategie Fryslân (o.a. 25-jaars beschermingszones vergroten naar 100-jarige beschermingszones). Voor de toekomst wordt daarnaast ingezet op Aanvullende Strategische Voorraden met bijbehorende bescherming. Bronbescherming is al als prioriteit opgenomen. Ook drinkwaterbesparing wordt expliciet benoemd als beleidsspoor. De besparingsmaatregelen worden uitgewerkt in het Regionaal Water en Bodem Programma (RWBP) en is/ zal onderdeel uitmaken van het Fries Bestuursakkoord Water en Klimaat.

CONCLUSIE: Geen aanpassingen nodig.

2.2.1.8 Bodemdaling door zoutwinning: gevolgen en compensatie

Indieners: 3

De indiener vraagt de provincie concreter te zijn over bodemdaling als gevolg van zoutwinning en de gevolgen daarvan, in het bijzonder schade aan huizen, en de mogelijkheden voor compensatie te benoemen.

Reactie: De POVI stelt uitdrukkelijk dat de winning van gas- en zout onder land ongewenst is en dat wanneer het Rijk dit toch toestaat, aantasting van het watersysteem moet worden voorkomen en effecten op veiligheid moeten worden weggenomen of gecompenseerd. Het Rijk is als bevoegd gezag op grond van de Mijnbouwwet verantwoordelijk voor schade door winningen uit de diepe ondergrond.

Schade aan funderingen als gevolg van bodemdaling door gas- en zoutwinning is een reëel probleem dat in een aantal gebieden in Fryslân speelt. De relatie met bodemdaling wordt in de POVI benoemd, maar de gevolgen voor bebouwing zijn daarin niet expliciet gemaakt. Een beknopte aanvulling is op zijn plaats.

CONCLUSIE: Ja. In het themadeel Water, bodem en klimaat, bij de passage over duurzaam bodemgebruik en bodembeheer, wordt toegevoegd dat bodemdaling door inklinking, veenoxidatie en gas- en zoutwinning nadelige gevolgen kan hebben voor bebouwing en funderingen en voor de waterhuishouding in een gebied. De provincie houdt een vinger aan de pols en probeert deze gevolgen in overleg met andere partijen te beperken, zo mogelijk in een gebiedsproces. Verwezen wordt naar de gebiedsgerichte Leeraanpak voor funderingen, die momenteel speelt. Voor compensatie van schade als gevolg van gas- en zoutwinning in de diepe ondergrond, zijn de winnende partij en het Rijk op grond van de Mijnbouwwet primair verantwoordelijk. In het gebiedsdeel voor Westergo (waarin eveneens de bodemdaling in Oostergo wordt genoemd) vullen we dit ook aan, met verwijzing naar het gevolgde gebiedsproces in Noordwest Fryslân.

2.2.1.9 Bodemdaling buiten het veenweidegebied

Indieners: 68

De indiener vraagt aandacht te besteden aan de gevolgen van bodemdaling buiten het veenweidegebied; ook in dorpen, steden en kleigebieden. De indiener wijst erop dat de rekening van klimaatadaptatie niet bij kwetsbare groepen mag worden neergelegd en benadrukt dat heel Fryslân in de gebiedsgerichte leeraanpak van het Rijk als pilotgebied is aangewezen.

Reactie: De POVI werkt bodemdaling primair uit in relatie tot het veenweidegebied. De opmerking dat bodemdaling ook buiten het veenweide speelt, is terecht en wordt in de POVI onvoldoende benoemd. Een aanvulling in het thematische deel is op zijn plaats; zie reactie op de zienswijze Bodemdaling door zoutwinning: gevolgen en compensatie. De opmerking over betaalbaarheid van klimaatadaptatie raakt aan diverse maatregelen die bij verschillende thema's worden genoemd; deze maatregelen worden op programmaniveau uitgewerkt. De verdeling van kosten in relatie tot kwetsbare groepen speelt vooral bij wonen; in het thema wonen kan voor de uitwerking van maatregelen wel worden gewezen op een rechtvaardige en evenredige verdeling over eigenaren en huurders/ gebruikers. En op de kennis en ervaringen die worden opgedaan in de lopende gebiedsgerichte Leeraanpak m.b.t. bodemdaling en funderingen; Fryslân is hierin als pilotgebied aangemerkt.

CONCLUSIE: Ja. In het thematische deel (Water, bodem en klimaat) wordt een algemene passage over de gevolgen van bodemdaling toegevoegd die zich niet beperkt tot het veenweidegebied; zie reactie op zienswijze Bodemdaling door zoutwinning: gevolgen en compensatie. In het thema Wonen, onder Wonen in relatie tot water en bodem, wordt een passage toegevoegd over rechtvaardige en evenredige verdeling van kosten voor het klimaatadaptief maken van woongebieden; de maatregelen worden uitgewerkt op programmaniveau. Verder wordt verwezen naar de gebiedsgerichte Leeraanpak m.b.t. bodemdaling en funderingen.

WADDEN

2.2.1.10 Klimaatadaptatie op de Waddeneilanden: waterveiligheid, droogte en zoetwater

Indieners: 21

De indiener stelt dat in de POVI een concreet plan ontbreekt voor de specifieke klimaatopgaven op de Waddeneilanden: waterveiligheid, droogte, verzilting en zoetwaterbeschikbaarheid. De indiener wijst op het voornemen van het Rijk om de evacuatiefractie te verhogen en de dijknormering op de Waddeneilanden te verlagen, en vraagt om concrete maatregelen, financiële dekking en samenwerking bij monitoring en kennisontwikkeling.

Reactie: De POVI erkent de bijzondere positie van de Waddeneilanden op het gebied van waterveiligheid en zoetwaterbeschikbaarheid, en stelt dat de eilanden speciale aandacht

verdienen. Het punt over de rijkswijziging van de dijknormering is relevant en rechtvaardigt dat de provincie aangeeft dit nauw te volgen. De constatering dat de eilander context specifiek maatwerk vraagt ten opzichte van het vasteland, kan explicieter worden bevestigd.

CONCLUSIE: Ja. In de gebiedstekst over de Waddeneilanden wordt een passage toegevoegd die de specifieke klimaatkwetsbaarheid van de eilanden erkent en de provinciale inzet op samenwerking met Rijk, Wetterskip Fryslân en eilandgemeenten benoemt voor waterveiligheid, droogtebestrijding en zoetwaterbeschikbaarheid. De provincie spreekt uit de ontwikkelingen rondom de rijkswijziging van de dijknormering nauw te volgen. Uitwerking van concrete maatregelen, voor zover de primaire verantwoordelijkheid van de provincie Fryslân, vindt plaats op programmaniveau.

2.2.1.11 Waterbeschikbaarheid Waddeneilanden

Indieners: 21

De indiener stelt dat de passage over waterbeschikbaarheid de specifieke situatie van de Waddeneilanden onvoldoende benoemt: Vlieland en Schiermonnikoog zijn geheel afhankelijk van de eilander zoetwatervoorraad, terwijl dit in de POVI-tekst niet expliciet tot uitdrukking komt. De indiener doet een tekstvoorstel.

Reactie: De constatering is terecht. De specifieke zoetwaterpositie van de eilanden – en met name de volledige afhankelijkheid van Vlieland en Schiermonnikoog voor hun drinkwater van de eigen zoetwatervoorraad – verdient expliciete vermelding in de passage over drinkwaterbeschikbaarheid.

CONCLUSIE: Ja. In het thema Water, bodem en klimaatadaptatie, onder drinkwater, is extra aandacht gegeven aan de drinkwatervoorziening en drinkwaterbesparing op de eilanden; maatregelen uitwerken in het regionaal Water- en bodemprogramma.

2.2.1.12 Drinkwater stand-still-principe Waddeneilanden

Indieners: 21

De indiener stelt dat de formulering 'de drinkwatervraag op de Waddeneilanden mag niet stijgen' feitelijk een stand-still-principe introduceert, maar dat onduidelijk is wat dit concreet betekent in relatie tot toekomstige ruimtelijke ontwikkelingen en mogelijke wijzigingen in de drinkwaterwinning. De indiener vraagt om verduidelijking.

Reactie: De constatering dat de huidige formulering vragen oproept over de uitwerking in de praktijk is terecht. De strekking – zuinig omgaan met drinkwater op de eilanden – blijft overeind, maar de formulering kan worden aangescherpt zodat de ambitie helder is zonder dat dit vooruitloopt op toekomstige besluitvorming.

CONCLUSIE: Tekstuele aanpassing POVI in themadeel (p. 60) en in gebiedsdeel m.b.t. Waddeneilanden. Formulering aanscherpen zodat de ambitie van zuinig watergebruik op de eilanden helder blijft, zonder een absoluut stand-still-principe te introduceren.

2.2.1.13 UNESCO Werelderfgoed Waddenzee

Indieners: 37, 88

Vogelbescherming Nederland en FMF (namens natuurorganisaties) vragen om een expliciete passage over de verantwoordelijkheid van de provincie als medebeheerder van UNESCO Werelderfgoed Waddenzee, met verwijzing naar de Agenda Waddengebied 2050 en het in ontwikkeling zijnde Beleidskader Natuur Waddenzee.

Reactie: De POVI erkent de bijzondere status van de Waddenzee als UNESCO Werelderfgoed. In het themadeel en het gebiedsdeel wordt al verwezen naar de Agenda Waddengebied 2050, w.o. een kader met de zeven ruimtelijke vertrekpunten. In het gebiedsdeel, onder Waddenzee, waar wordt verwezen naar het Beleidskader natuur van het Rijk, kan een relatie worden gelegd met (cumulatieve) druk van menselijke activiteiten en mogelijke extra maatregelen om de natuur te verbeteren.

CONCLUSIE: Ja. In de passage over de Waddenzee in het gebiedsdeel, bij het op te stellen Beleidskader natuur een link leggen met (cumulatieve) druk en mogelijke extra maatregelen voor natuurverbetering.

VEEN

2.2.1.14 Toekomst van het Veenweideprogramma na 2030

Indieners: 55, 73, 77, 84, 86, 87, 94, 100, 101

Het VWP 2021-2030 is het centrale uitvoeringsinstrument. De POVI formuleert een helder streefbeeld voor 2050, maar doet geen uitspraak over de periode na 2030. De indieners vragen de provincie zich expliciet uit te spreken over voortzetting, en stellen voor het programma te herijken, te verbreden en te verlengen. De Ontwerp Nota Ruimte, die een peilverhoging van 20–40 cm voorstelt, geeft extra aanleiding om vooruit te kijken.

Reactie: De POVI formuleert een ambitie voor 2050, maar het is niet aan de huidige omgevingsvisie om uitspraken te doen over de invulling van programma's voor de periode na 2030. Dat is later aan de orde, mede op basis van de eindevaluatie van het lopende VWP, het RWBP en Rijksbeleid. Het VWP 2021-2030 loopt conform afspraak de komende jaren door. De aandacht die indieners vragen voor het toenemende gewicht van de veenweideopgave – onder meer door de drinkwaterreserves en de Ontwerp Nota Ruimte – is terecht en wordt meegenomen in de monitoring en evaluatie van het programma.

CONCLUSIE: Geen aanpassingen nodig. De POVI formuleert het streefbeeld voor 2050 en laat de invulling van de periode na 2030 bewust open. Inhoudelijke en financiële keuzes over een eventueel vervolg zijn later aan de orde, mede op basis van de eindevaluatie van het VWP, het RWBP en Rijksbeleid.

2.2.1.15 Dun veen: nuancering van de huidige formulering

Indieners: 73, 88

Wetterskip Fryslân constateert dat de POVI op voorhand de inzet op dun veen opgeeft. Wetterskip acht dit onverstandig vanwege de onomkeerbaarheid van veenoxidatie en de systeemfunctie van dun veen: het houdt zoetwater vast, beperkt verzilting en heeft kwelrelaties met de omgeving. Verwezen wordt naar Fryslân Klimaatbestendig 2050+. Ook de FMF (namens natuurorganisaties) vraagt om een aanpak voor het behoud van dunne veenpakketten.

Reactie: De huidige formulering sluit een beleidsspoor voor dun veen op voorhand te categorisch uit. Een onderzoeksbepaling volstaat en verplicht niet tot een volwaardige beleidsambitie.

CONCLUSIE: Ja. De formulering 'behoud van alle veengronden is naar verwachting onhaalbaar' vervalt. Er wordt een onderzoeksbepaling toegevoegd.

2.2.1.16 Instructieregels peilbesluiten in het veenweidegebied

Indieners: 55, 92

Indieners maken bezwaar tegen de POVI-bepaling dat instructieregels voor peilbesluiten in het veenweidegebied in de Omgevingsverordening worden opgenomen.

Reactie: Het VWP en de daarin opgenomen doelstellingen zijn leidend. De instructieregels zijn bedoeld om de kaders voor de langere termijn op een transparante manier te kunnen borgen. De door de indieners geuite zorgen zijn serieus genomen; met het Bestjoerlijk Oerlis Feangreide vindt hierover het gesprek plaats.

CONCLUSIE: Geen aanpassingen nodig.

2.2.1.17 Oppervlakte delfstoffen en ontgronding

Indiener: 81

Indiener wijst op het zelfstandige belang van bouwgrondstoffenwinning van o.a. klei. Dit belang komt onvoldoende tot uiting in de POVI. Secundaire grondstoffen zijn onvoldoende beschikbaar en niet altijd geschikt om in de vraag te voorzien; daarom moeten primaire grondstoffen als integraal onderdeel van een circulaire economie worden erkend. Verder zijn er zorgen over stagnerende vergunningverlening voor grondstoffenwinning waardoor er op korte termijn tekorten aan bouwgrondstoffen ontstaan die niet voldoende kunnen worden opgevangen door hergebruik of import.

Reactie: Wij onderkennen het belang van beschikbaarheid van voldoende bouwgrondstoffen. In het themadeel 2.1. Water, bodem en klimaat is onder punt 8 Duurzame ontgrondingen,

bodemingrepen en grondstromen, aandacht voor oppervlakedelfstoffenwinning zoals zand, grind en klei. Wij hebben deze teksten verduidelijkt en aangevuld. In het themadeel 4.1 Economie en bedrijvigheid, onder punt Ruimte voor circulaire economie, hebben we een koppeling gemaakt met bouwgrondstoffen en oppervlakedelfstoffen. We zetten in op duurzaam en circulair gebruik van bouwgrondstoffen/ oppervlakedelfstoffen, o.a. door vraag en aanbod bij elkaar te brengen via de provinciale aanpak 'Grip op grond'.

Naar onze mening zijn er op deze manier voldoende mogelijkheden om in de vraag naar bouwgrondstoffen te voorzien. We verwachten dat de komende jaren voldoende voorraad beschikbaar is in Fryslân. De POVI spreekt zich niet uit over vergunningverlening; dit punt kan aandacht krijgen in het Water- en bodemprogramma.

CONCLUSIE: De zienswijze geeft aanleiding tot het aanpassen van teksten in de thema's 2.1. Water, bodem en klimaat, en 4.1 Economie en bedrijvigheid.

2.2.2 Landbouw

2.2.2.1 Landbouwhoofdstructuur: doel, juridische grondslag en verhouding tot andere opgaven

Indieners: 52, 56, 74, 77, 79, 83, 84, 86, 90, 94, 95, 100, 101, 105

De indieners uiten zorgen over de Landbouwhoofdstructuur (LHS) vanuit uiteenlopende invalshoeken. Gemeenten vragen zich af wat het instrument concreet voor hun ruimtelijke opgaven betekent en of het extra belemmeringen oplevert, onder meer voor woningbouw in stadsrandzones. De motivering via voedselzekerheid alleen wordt als onvoldoende beschouwd om subsidiariteit te onderbouwen. Het Fries Stedelijk Netwerk constateert dat de POVI tegelijkertijd de LHS introduceert én uitnodigingszones aanwijst, terwijl vrijwel alle gronden in die zones agrarisch zijn; de POVI beantwoordt niet hoe deze instrumenten zich tot elkaar verhouden. Ook wordt verzocht de multifunctionele stadsranden niet op te nemen in de LHS. Wetterskip wil weten hoe waterbelangen worden meegewogen. Natuurorganisaties vragen of de LHS voldoende ruimte laat voor natuurdoelen. FMF stelt voor de LHS te differentiëren naar intensieve landbouw, extensieve landbouw en overgangsgebieden. Agrarische partijen vragen juist om meer zekerheid over de bescherming van landbouwgronden.

Reactie: Analyse laat zien dat de grondslag van de LHS op twee punten verbetering behoeft. Voedselzekerheid als enige motivering is onvoldoende om het subsidiariteitsbeginsel in te vullen, omdat voedselzekerheid primair een Europese en nationale verantwoordelijkheid is. Het verbinden van de LHS aan het water- en bodemsysteem, klimaatadaptatie, andere urgente opgaven en het belang van een gelijk speelveld tussen gemeenten biedt een stevigere grondslag, omdat dit bovengemeentelijke belangen zijn.

Op het punt van proportionaliteit omvat de LHS in de huidige opzet alle landbouwgronden zonder onderscheid, terwijl de provinciale belangen niet op alle gronden even zwaar wegen. Een nadere aanduiding van de mate van provinciale belangen binnen de LHS is noodzakelijk om proportionaliteit aantoonbaar te maken (op omgevingsprogramma-niveau). Van extra belemmeringen voor ruimtelijke opgaven resp. in de uitnodigingszones en de multifunctionele stadsrandzones is naar onze mening aldus geen sprake. Voor een differentiatie in landbouwvormen is op dit moment geen aanleiding. Voor de bescherming van landbouwgronden komt nu een afwegingskader dat niet eerder in een POVI of Streekplan was opgenomen.

CONCLUSIE: Ja. Twee aanpassingen: (1) De grondslag van de LHS wordt aangescherpt door deze in het visiedeel, naast de beoogde sterke positie van de Friese landbouw en (lokale/regionale) voedselzekerheid, bij de toepassing uitdrukkelijk te verbinden aan het water- en bodemsysteem, klimaatadaptatie, andere urgente opgaven en het belang van een gelijk speelveld tussen gemeenten. (2) De POVI spreekt in het thema Landbouw uit dat de provincie nader onderzoek doet naar een passende vorm van nadere aanduiding van de mate van provinciale belangen binnen de LHS, en dit – in samenhang met het afwegingskader – uitwerkt op programmaniveau.

2.2.2.2 Kaartduidingen en planologische schaduwwerking

Indieners: 92

LTO Noord waarschuwt voor de planologische schaduwwerking van thematische duidingen op de structuurkaart.

Reactie: De thematische duidingen op de structuurkaart zijn een bewuste beleidskeuze: zij maken zichtbaar waar de provincie kansen en ambities ziet voor o.a. natuur, weidevogels en landschap. De aanduidingen zijn indicatief en niet normatief.

CONCLUSIE: Geen aanpassingen nodig.

2.2.2.3 Landbouw algemeen: perspectief, verdienmodel

Indieners: 9, 56, 92, 105, 106

De indieners stellen dat de POVI onvoldoende perspectief biedt aan de agrarische sector en lasten onevenredig bij de landbouw neerlegt. Toekomstboeren Fryslân en NAV vragen om concrete stimulering van duurzame landbouw: langjarige zekerheid, een beloningssystematiek voor groenblauwe diensten en ondersteuning van korte ketens. LTO Noord vraagt om gebiedsprofielen en duidelijkheid over het toekomstperspectief voor de landbouwsector

Reactie: De POVI erkent uitdrukkelijk dat landbouw een economische pijler van Fryslân is en dat boeren perspectief verdienen. Dat de sector vaak aan opgaven wordt gekoppeld, hangt samen met het grote grondgebruik in het landelijk gebied. De roep om stimulering van duurzame landbouw en groenblauwe diensten wordt gedeeld; de concrete instrumenten horen thuis in programma's en gebiedsprocessen. De POVI legt al wel verbanden met de inzet van grond- en subsidiebeleid (zoals ANLb).

CONCLUSIE: Geen aanpassingen nodig. De POVI biedt het strategische kader. Uitwerking vindt plaats op programmaniveau.

2.2.2.4 Landbouw specifiek: akkerbouw kleischil, gewasbescherming en voedselbossen

Indieners: 56, 66

De NAV vraagt om expliciete erkenning van de strategische betekenis van de noordelijke kleischil voor pootgoedteelt en internationale voedselzekerheid, en is tegen generieke spuitvrije zones rondom natuur. Akkrumer Goedland vraagt voedselbossen ook als volwaardige landbouwworm te benaderen.

Reactie: De waarde van de pootgoedteelt in de noordelijke kleischil wordt al vermeld in de gebiedsbeschrijvingen voor Westergo en Oostergo. Generieke spuitvrije zones volgen niet uit de provinciale omgevingsvisie; de landelijke en provinciale aanpak is nog in ontwikkeling in lijn met Europese en nationale wet- en regelgeving. De landbouwdimensie van voedselbossen kan explicieter worden benoemd.

CONCLUSIE: Ja. In het thema Landbouw wordt toegevoegd dat voedselbossen een landbouwworm zijn, die onderdeel kunnen zijn van groenblauwe dooradering en bijdragen aan opname van CO₂.

2.2.2.5 Landbouw, meervoudige opgaven en beekdalen

Indieners: 74, 77

Gemeente Opsterland vraagt stikstof en natuurherstel als volwaardige ruimteclaims te positioneren. Gemeenten bij de beekdalen vragen ook als samenwerkingspartner te worden benoemd naast waterschappen, buurprovincies, agrariërs en natuurbeheerders.

Reactie: De positionering van stikstof en natuurherstel als wezenlijke opgaven is reeds herkenbaar in de POVI, met name in de gebieden met meervoudige opgaven. Het expliciet benoemen van gemeenten en de recreatieve sector bij de beekdalen is een terechte aanvulling.

CONCLUSIE: Ja. Bij de beekdalenparagraaf in het thema water worden gemeenten en de recreatieve sector expliciet toegevoegd als samenwerkingspartner.

2.2.2.6 Landbouw, kwalificatie Tjonger en Noordwoldervaart

Indieners: 92

LTO Noord stelt dat een groot deel van de Tjonger door kanalisatie in de negentiende eeuw niet meer als beekdal in traditionele zin kan worden beschouwd en verzoekt dit gebied van de structuurkaart te verwijderen. Daarnaast stelt LTO Noord dat de Noordwoldervaart zich evenmin kwalificeert als beekdal en ook van de kaart moet worden verwijderd.

Reactie: Wij onderkennen dat een groot deel van de Tjonger ingrijpend is veranderd. De geomorfologische en landschappelijke beekdalbasis is echter nog aanwezig en kan van betekenis zijn voor toekomstige opgaven rond natuurontwikkeling, waterberging en klimaatadaptatie. De weergave op de structuurkaart wordt niet aangepast. Voor de

Noordwoldervaart geldt, weliswaar geen beekdalsysteem maar een gegraven vaart, een vergelijkbare redenering.

CONCLUSIE: Geen aanpassing POVI.

2.2.2.7 Landbouw, definitie grondgebonden (melk)veehouderij

Indieners: 92

LTO Noord stelt dat de definitie van 'grondgebonden (melk)veehouderij' in de begrippenlijst (Bijlage 5) te ver afstaat van hoe grondgebondenheid in het algemeen wordt gedefinieerd, en verzoekt de definitie in lijn te brengen met de vigerende Omgevingsverordening van Fryslân.

2.2.2.8 **Reactie:** De constatering is juist.

CONCLUSIE: Tekstuele aanpassing POVI. Definitie aanpassen conform de vigerende Omgevingsverordening.

2.2.2.9 Gelijk speelveld: landbouw versus andere sectoren

Indieners: 9

De indiener stelt dat de POVI geen gelijk speelveld hanteert: de landbouw krijgt concrete en afdwingbare maatregelen, terwijl andere sectoren vrijblijvend worden benaderd. Er wordt een gelijke verdeling van normen, verantwoordelijkheden en kosten gevraagd voor alle sectoren.

Reactie: De POVI is gebaseerd op een sectoroverstijgende integrale afweging van opgaven in de fysieke leefomgeving. Dat de landbouwsector relatief vaak aan concrete opgaven wordt gekoppeld, hangt direct samen met het grote aandeel in het grondgebruik en de directe relatie met water-, bodem- en klimaatdoelen. De POVI benoemt landbouw uitdrukkelijk als economische pijler van Fryslân. Tegelijkertijd raken ook andere sectoren – industrie, bebouwing, energie – aan de opgaven in de leefomgeving en worden hier ook inspanningen van gevraagd; de POVI onderkent dit. De zienswijze bevat geen concrete aanwijzing van een onjuistheid in de POVI. De oproep om transparanter te zijn over de sectoroverstijgende afweging is wel begrijpelijk.

CONCLUSIE: Geen aanpassing van de strategische koers van de POVI. Wel wordt in de toelichting op de sturingsfilosofie verduidelijkt hoe afweging plaatsvindt.

2.2.2.10 Agrarische bouwpercelen en functieverbreiding op de Waddeneilanden

Indieners: 21

De indiener vraagt om meer ruimte voor verbreding of functieverandering op agrarische bouwpercelen op de eilanden, voor huisvesting van personeel, opslag, niet-agrarische bedrijfsfuncties en maatschappelijke functies of diensten. De indiener stelt dat voedselproductie op de eilanden niet langer voorop hoeft te staan en dat de eilander situatie wezenlijk verschilt van het vasteland.

Reactie: De specifieke ruimtelijke situatie op de Waddeneilanden – beperkte ruimte, UNESCO-status, Natura 2000 – vraagt inderdaad om een andere benadering dan het vasteland. De POVI biedt voor vrijkomende agrarische bebouwing/ percelen al veel mogelijkheden voor functieverandering; de genoemde voorbeelden kunnen daar onder vallen. De vraag om agrarische bouwpercelen op de eilanden explicieter te benaderen als locaties met kansen voor verbreding en andere functies is inhoudelijk terecht, mits dit als nevenactiviteit past bij de aard en schaal van de eilander situatie en de waarden van landschap, erfgoed en natuur. Concrete uitwerking is aan de eilandgemeenten en vindt plaats binnen de provinciale kaders.

CONCLUSIE: Ja. In de gebiedstekst over de Waddeneilanden wordt opgenomen dat agrarische bouwpercelen kansen bieden voor verbreding en functiemenging als nevenactiviteit, passend bij de aard, schaal en bijzondere waarden van de eilanden. Voor de duidelijkheid is eraan toegevoegd dat daar o.a. huisvesting van personeel en maatschappelijke functies onder vallen, mits dit ook milieuhygiënisch verantwoord is.

2.2.2.11 Definitie hulpbedrijf landelijk gebied en agrolocatie

Indieners: 30

Cumela Nederland constateert dat de vigerende Omgevingsverordening de nieuwe definitie 'hulpbedrijf landelijk gebied' hanteert, maar dat de ontwerp-POVI bij de definitie van 'agrolocatie'

nog de oude term 'agrarisch hulpbedrijf' gebruikt. De indiener verzoekt de definitie uit de Omgevingsverordening over te nemen in de POVI en doet daarvoor een concreet tekstvoorstel.

Reactie: De constatering is juist. De POVI en de Omgevingsverordening dienen consistent hetzelfde begrippenkader te hanteren. De definitie in de Omgevingsverordening is leidend; de POVI dient hierop aan te sluiten.

CONCLUSIE: Ja. De begripsomschrijving 'agrolocatie' wordt aangepast: de verwijzing naar 'agrarisch hulpbedrijf' wordt vervangen door 'hulpbedrijf landelijk gebied', conform de definitie in de vigerende Omgevingsverordening. Deze definitie is ook toegevoegd aan de begrippenlijst in bijlage 5.

2.2.2.12 Glastuinbouw

Indieners: 115

De indiener stelt dat de POVI onvoldoende ruimte biedt voor doorontwikkeling van het glastuinbouwcluster Berlikum en verzoekt de voorwaarde dat nieuwe vestigingen uitsluitend binnen bestaande bestemmingen mogelijk zijn los te laten.

Reactie: Wij onderkennen de wens voor meer ruimte voor doorontwikkeling. De koppeling aan bestaande bestemmingen is losgelaten; uitgangspunt blijft concentratie in bestaande clusters, mits dit de cluster versterkt.

CONCLUSIE: Ja. Aanpassing POVI conform bovenstaande in het thema Landbouw.

2.2.3 Natuur

2.2.3.1 Omgevingsprogramma Natuur en Biodiversiteit: van conditionele verwijzing naar expliciete toezegging

Indieners: 32, 37, 74, 75, 77, 97, 101

De indieners constateren dat de POVI verwijst naar latere programma's zonder concrete toezegging. FMF vraagt de Europese Natuurherstelverordening hierin mee te nemen inclusief de rol van gemeenten. Vogelbescherming vraagt om borging van weidevogelgebieden via juridisch verankerde gebiedsinrichtingsnormen. Indieners wijzen erop dat de OER concludeert dat biodiversiteitsdoelen buiten bereik blijven bij ongewijzigd beleid.

Reactie: De conditionele verwijzing naar programma's schiet tekort gezien de bindende verplichtingen van de Vogel- en Habitatrichtlijn en de Europese Natuurherstelverordening. Een expliciete toezegging vergroot de juridische houdbaarheid en biedt bestuurlijk houvast. Dit programma brengt het huidige versnipperde beleid en instrumentarium samen in één overkoepelend provinciaal kader. Voor de weidevogelgebieden hebben we in het thema Natuur en in de gebiedsdelen Westergo, Oostergo, het Lage Midden en de Waddeneilanden onze inzet voldoende bepaald, incl. aanvulling met het Aanvalsplan Grutto (zie zienswijze Weidevogels en Aanvalsplan Grutto); juridische borging/ bescherming wordt geregeld in de provinciale Omgevingsverordening. De OER geeft aan dat voor het bereiken van de biodiversiteitsdoelen extra inspanning nodig is; dit kan binnen het kader van deze POVI z'n beslag krijgen in een programma natuur.

CONCLUSIE: Ja. De conditionele verwijzing wordt omgezet naar een expliciete toezegging: de provincie stelt een omgevingsprogramma Natuur en Biodiversiteit op dat de wettelijke verplichtingen, bestaande instrumenten en provinciale ambities voor natuur- en biodiversiteitsherstel integreert.

2.2.3.2 Vrijwilligheid versus regie

Indieners: 73, 74, 75, 77, 88, 92, 101

De indieners signaleren dat de samenwerkingsfilosofie van de POVI – vrijwilligheid als uitgangspunt – op gespannen voet staat met de wettelijke resultaatsverplichtingen voor Natura 2000, KRW en NNN. Gevraagd wordt expliciet te maken wanneer de provincie kaderstellend, richtinggevend of normerend optreedt.

Reactie: De POVI combineert bewust twee sporen: vrijwilligheid en gebiedsgerichte samenwerking als uitgangspunt, én het nakomen van wettelijke resultaatsverplichtingen voor Natura 2000, KRW en NNN. We erkennen dat hier spanning tussen kan zitten. In H. 4 van het visiedeel, over sturing en rollen incl. de aanvullende redeneerlijn, geven we meer inzicht in onze rollen en positie; ook in de POVI geven we via tekstformulering zo mogelijk al de mate van

vrijwilligheid resp. verplichtend karakter aan. In omgevingsprogramma's en de omgevingsverordening werken we nader uit welk niveau van sturing passend en noodzakelijk is.

CONCLUSIE: Nee. De nadere uitwerking van wanneer en hoe de provincie stuurt, kaderstelt of normeert, vindt plaats in de omgevingsprogramma's en de omgevingsverordening.

2.2.3.3 Weidevogels en Aanvalsplan Grutto: verankering en kaartaanpassing

Indieners: 37, 88

Indieners vragen om verankering van het Aanvalsplan Grutto, aanscherping van de compensatieregeling naar fysieke compensatie en gebiedsinrichtingsnormen. In december 2025 is de Intentieverklaring Aanvalsplan Grutto ondertekend; het afsprakenkader wordt medio juni 2026 bekrachtigd.

Reactie: Het provinciaal weidevogelbeleid en het afsprakenkader Aanvalsplan Grutto (juli 2026) zijn een logisch haakje voor verankering in de POVI, zowel in themadeel als in gebiedsdeel. Aanscherping naar slechts fysieke compensatie is op dit moment niet aan de orde. Dit punt zal worden meegenomen bij de evaluatie van de Nota weidevogels.

CONCLUSIE: Ja. Twee aanpassingen: (1) In het thema Natuur wordt opgenomen dat de provincie de Nota weidevogels en het afsprakenkader Aanvalsplan Grutto (juli 2026) als vertrekpunt neemt voor verdere versterking van weidevogelgebieden, met boeren en agrarische collectieven als onmisbare partners en via o.a. langjarige vergoedingen. In het gebiedsdeel wordt voor Westergo, Oostergo, het Lage Midden en de Waddeneilanden de inzet vanuit het Aanvalsplan Grutto beknopt benoemd. (2) De structuurkaart wordt herzien: aangewezen en beoogde gebieden voor weidevogels worden indicatief weergegeven.

2.2.3.4 Noard-Fryslân Bûtendyks: kaartweergave en agrarisch medegebruik

Indieners: 114

Indiener stelt dat agrarisch gebruik in Noard-Fryslân Bûtendyks bijdraagt aan biodiversiteit en N2000-instandhoudingsdoelen, en dat de weergave van nog in te richten NNN-gronden op de structuurkaart planologische schaduwwerking creëert.

Reactie: De N2000-status, NNN-begrenzing en UNESCO Werelderfgoedstatus zijn Europese en nationale verplichtingen die niet via de POVI kunnen worden heroverwogen. De weergave van nog in te richten NNN-gronden op visieniveau is echter onnodig gedetailleerd.

CONCLUSIE: Ja. De weergave van nog in te richten NNN-gronden in Noard-Fryslân Bûtendyks wordt van de structuurkaart verwijderd.

2.2.3.5 Defensieterreinen en natuur

Indieners: 43

De indiener maakt bezwaar tegen de passage in de POVI dat defensieterreinen en -objecten kunnen worden gecombineerd met natuur. De indiener stelt dat iedere verstoring van de natuur ten koste gaat van natuurwaarden, dat de druk op de Friese natuur al enorm is, en vraagt om geen natuur op te offeren aan defensie.

Reactie: De POVI biedt ruimte voor de uitvoering van defensietaken en benoemt dat combinaties met andere functies, waaronder natuur, mogelijk zijn; daar zijn elders in het land ook voorbeelden van. Het Rijk is primair verantwoordelijk voor de inpassing van defensievoorzieningen. Voor activiteiten met mogelijke effecten op natuur geldt de vergunningplicht op grond van de Wet natuurbescherming, met de bijbehorende onderbouwing van effecten en de verplichting tot mitigatie of compensatie bij aantasting.

CONCLUSIE: Geen aanpassing van de POVI.

2.3 Naar vitale steden en dorpen in een verbonden Fryslân

2.3.1 Wonen ca.

2.3.1.1 Meer regiokernen

Indieners 52, 94, 95, 101 hebben een zienswijze ingediend om meer regiokernen te benoemen. De algemene lijn is dat de indieners de ontwikkelingsstrategie voor de kernenstructuur (landelijk

gebied / kernen / regiokernen en regiosteden / het stedelijk netwerk) ondersteunen. Echter is het verzoek om een aantal extra kernen als regiokern aan te wijzen.

Reactie: De POVI sluit aan bij het 'Streekplan Fryslân 2007, Om de kwaliteit fan de romte' waarin ook een kernenstructuur was opgenomen en de huidige Omgevingsvisie 'De romte diele' (2020). De kernenstructuur is gebaseerd op de omvang/ schaal van kernen en op de functies van de kernen zoals wonen, werken en voorzieningen voor de eigen kern, maar ook voor het verzorgingsgebied rondom de kernen.

Drachten, Heerenveen, Leeuwarden en Sneek zijn de grootste stedelijke centra in Fryslân en vormen het Fries Stedelijk Netwerk (Hierna FSN). Gezamenlijk hebben ze qua economisch toegevoegde waarde een aandeel van 50% in de Friese economie; circa 36% van de huishoudens woont in deze vier steden.

De regiosteden Harlingen en Dokkum en vervolgens de diverse regiokernen vormen het volgende schaalniveau qua wonen, werken en voorzieningen. Deze kernen hebben een verzorgings- en werkgelegenheidsfunctie voor het omliggende gebied. Verder zijn er vele overige dorpen, die belangrijk zijn voor de leefbaarheid en identiteit van het platteland.

Met de huidige indeling wordt aangesloten bij het Streekplan, waarin de volgende kernen zijn benoemd als regionaal centrum: Balk, Bolsward, Buitenpost, Burgum, Franeker, Gorredijk, Grou, Joure, Kollum, Lemmer, Makkum, Oosterwolde, St. Annaparochie, Surhuisterveen, Wollega, Workum. In de POVI zijn daar de volgende kernen aan toegevoegd: Damwoude, Koudum, Stiens. Deze kernen hebben inmiddels ook een duidelijke woon-, werk-, en verzorgende functie voor het omliggende gebied. Daarnaast ontstaat hiermee een goede regionale spreiding over de provincie. De kernen die als regiokern zouden moeten worden toegevoegd hebben deze functie in mindere mate. Ook qua spreiding zijn ze niet nodig; gelet op hun ligging kunnen ze te veel concurreren met nabijgelegen regiokernen. Het staat gemeenten vrij om binnen deze provinciale kernenstructuur, een aanvullende structuur te hanteren in het kader van hun eigen gemeentelijke visies, beleid en planvorming.

Conclusie: De opgenomen kernenstructuur in stand houden en geen regiokernen toevoegen.

2.3.1.2 Bouwen naar behoefte in plaats van percentages

Indieners 77, 79, 86, 87, 84, 94, 100, 101 vragen om niet te werken met percentages voor uitbreidingen van kernen en dorpen maar aan te sluiten bij de lokale behoefte (kwantitatief en kwalitatief), met ruimte voor lokale afweging. De gemeenten vrezen dat de percentages niet aansluiten bij de gemeentelijke plannen.

Reactie: Op basis van het 'Woningbehoefteonderzoek Fryslân' opgesteld door Companen (januari 2026) blijkt dat er tot 2050 een kwantitatieve behoefte is aan 33.000 - 37.500 nieuwe woningen in Fryslân. In de getallen van Companen wordt uitgegaan van de autonome ontwikkeling en is geen ambitie opgenomen. Kijkend naar het FSN is er een ambitie voor de versterking van de economie met daarbij een extra ambitie qua woningbouw. In de opgenomen percentages in de POVI, 25% - 40% voor het FSN, 15% - 25% voor de regiosteden Harlingen en Dokkum, 10-25% voor de regiokernen, en 0% - 10% voor de overige dorpen, zit ruimte om in elke stad, kern en dorp om zo'n ambitie te realiseren voor 2050.

Wij kunnen ons voorstellen dat in de directe nabijheid van het FSN en de regiosteden en – kernen er een zekere overloop mogelijk is naar de dorpen die zijn gelegen in, of aansluitend aan de 'Multifunctionele stads-/dorpsranden'. Daarnaast zien wij ruimte en flexibiliteit voor gemeenten om binnen de categorie dorpen de woningbouw te concentreren in een paar dorpen, mits het totaal binnen 10% blijft. In het kader van de Kernenstrategie willen wij hier nadere invulling aan geven en zal concreet blijken welke woningbouwruimte nodig is voor de regiosteden, regiokernen en dorpen. Wij verwachten dat de woningbouwpercentages voldoende mogelijkheden bieden. Gemotiveerde afwijking, of aanpassing van de percentages in de POVI is mogelijk, wanneer dit noodzakelijk blijkt uit de Kernenstrategie.

Conclusie: Het inzetten op alleen het wonen naar behoefte c.q. alleen voor de autonome ontwikkeling (kwantitatief en kwalitatief) biedt onvoldoende mogelijkheden tot het realiseren van een ambitie. De opgenomen percentages bieden meer ruimte aan gemeenten om ook ambities te realiseren. In het kader van de op te stellen Kernenstrategie zal concreet blijken welke woningbouwruimte bij welk dorp gerealiseerd kan worden.

In het themadeel Wonen wordt een passage opgenomen over extra woningbouw bij dorpen in/ nabij de 'Multifunctionele stads- en dorpsranden' en over ruimte voor gemeenten om de woningbouw bij een paar dorpen te concentreren mits het totaal binnen de 10% blijft.

2.3.1.3 Fries Stedelijk Netwerk versus de overige kernen

Indiener 52, 79, 83, 84, 90, 94, 100, 101 Het FSN (in een gezamenlijke reactie) en de gemeenten van het FSN afzonderlijk, vinden dat het FSN in de POVI beter gepositioneerd kan worden; dan gaat het vooral om schaa sprong, versterking van de economie en agglomeratiekracht ten bate van geheel Fryslân. Enkele plattelandsgemeenten vinden (of verwachten) dat het FSN te veel inwoners naar zich toe kan trekken en de omliggende kernen te veel in hun ontwikkeling kan belemmeren.

Reactie: De steden Drachten, Heerenveen, Leeuwarden en Sneek, het FSN, zijn de grootste steden in Fryslân en vormen een belangrijke motor voor de Friese economie. De betrokken gemeenten werken in de Verstedelijkingsstrategie gezamenlijk aan de toekomstige opgaven, waarbij het FSN onderdeel is van het nationaal stedelijk netwerk. Op deze manier kan het FSN ook (inter)nationaal een sterke positie krijgen, o.a. in de Nota Ruimte van het Rijk. Er wordt ingezet op een extra economische ontwikkeling boven op de autonome ontwikkelingen. Hierbij wordt gekeken naar het karakter van het FSN en de toegevoegde waarde die het kan hebben voor geheel Fryslân. Het aantrekken van nieuwe economische functies in het FSN zal ook effecten hebben op de omliggende steden/kernen en dorpen. De intentie is dat de spin-off van de verstedelijkingstrategie een positief effect heeft voor geheel Fryslân dus ook voor de overige kernen en dorpen. We onderkennen dat deze betekenis/ functie van het FSN voor Fryslân in de POVI wat sterker naar voren kan komen.

De inzet voor het FSN laat onverlet dat ook daarbuiten van oudsher sterke (clusters van) bedrijven zitten. Deze kunnen zich naar aard en schaal blijven ontwikkelen. De overige steden/kernen en dorpen behouden ook voldoende mogelijkheden om woningen te bouwen. Een sterke (economische) ontwikkeling van het FSN is gunstig voor heel Fryslân en zal bij kunnen dragen aan het voldoende op peil houden van beroepsbevolking en voorzieningen.

Conclusie: de rol van het FSN in het visiedeel (H. 1, 3.3) van de POVI wordt verduidelijkt en als zodanig wordt het FSN beter gepositioneerd: binnen het netwerk van alle Friese steden en dorpen (de basislaag). Het FSN vormt, als fundament voor brede welvaart in Fryslân, vooral een katalysator om de Friese economie te versterken en te verbreden ten bate van heel Fryslân.

2.3.1.4 Positie van Leeuwarden

Indiener 84 is van mening dat de rol van de hoofdstad Leeuwarden niet duidelijk is gepositioneerd in de POVI en vraagt om een duidelijkere rol en positie.

Reactie: Leeuwarden is de hoofdstad van Fryslân en heeft als zodanig een bestuurlijke, historische, economische en culturele plek in de provincie. Leeuwarden heeft samen met Groningen–Assen een centrale positie in Noord-Nederland. Leeuwarden heeft een typisch stedelijke uitstraling, met gevarieerde woonmilieus, een uitgebreid en aantrekkelijk winkelgebied in een historisch centrum, diverse soorten bedrijvigheid en allerlei (hoog)stedelijke voorzieningen die voor heel Fryslân van betekenis zijn. Daarnaast is Leeuwarden het belangrijkste Friese centrum van dienstverlening, (medische) zorg en onderwijs. Leeuwarden is bezig met het realiseren van de nieuwe woonwijk Middelsee (meer dan 5.000 woningen) en van de binnenstedelijke locatie Spoordok (ongeveer 3.000 woningen). We onderkennen dat deze positie van Leeuwarden binnen het FSN sterker naar voren mag komen.

Conclusie: In het visiedeel (H. 1, 4.6) en in het gebiedsdeel (H 9) wordt de positie van Leeuwarden als provinciehoofdstad wat sterker benadrukt, binnen het verband van het Fries Stedelijk Netwerk.

2.3.1.5 Wadden willen meer specifieke mogelijkheden

Indiener 21 vindt het woonbeleid te weinig passend voor de Waddeneilanden. Vooral de nadruk op inbreiding en herstructurering biedt onvoldoende ruimte. Men wil meer maatwerk, flexibiliteit, pilots en innovatieve woonvormen en tijdelijke huisvesting voor seizoenspersoneel, zo nodig buiten bestaand stedelijk gebied.

Reactie: We onderkennen de bijzondere omstandigheden op de Waddeneilanden. In het Gebiedsdeel voor de Waddeneilanden, onder Ruimtelijk ontwikkelingsperspectief, Waddenkernen, staat dat we samen met de gemeenten zoeken naar maatwerkoplossingen voor voldoende beschikbaarheid van woningen, lokale bedrijvigheid en bereikbaarheid van voorzieningen als zorg en onderwijs (vervolgens nader gespecificeerd). Het basisprincipe van inbreiden en herstructureren voor uitbreiden geldt ook voor de Waddeneilanden, mede gelet op de beperkte ruimte. In het kader van het programma Volkshuisvesting wordt voorgesteld om

een onderzoek te doen op een aantal Waddeneilanden naar de mogelijkheden van inbreiden en hergebruik/ transformatie binnen het bestaand bebouwd gebied. Verder staat in het themadeel Wonen dat we voor de (tijdelijke) huisvesting van personeel op de Waddeneilanden met gemeenten zoeken naar creatieve oplossingen, in en buiten de dorpen. In het provinciaal Volkshuisvestingsprogramma werken we dit uit.

Conclusie: wij zien geen aanleiding om de POVI hierop aan te passen.

2.3.1.6 Energiebeschikbaarheid niet als harde randvoorwaarde voor woningbouw

Indiener 87 en 95 willen geen rechtstreekse harde randvoorwaarden dat bij woningbouw de energiebeschikbaarheid op orde moet zijn.

Reactie: De energie-infrastructuur is een cruciale randvoorwaarde voor ruimtelijke ontwikkelingen en daarmee ook voor woningbouw. Dat bleek ook uit het onderzoek Randvoorwaarden Woningbouw 2025 (januari 2026). Het realiseren van woningbouw door netbewust te bouwen of aan te sluiten op een warmtenetwerk biedt mogelijkheden voor de toekomst. In het Volkshuisvestingsprogramma wordt daar ook verder aandacht aan besteed.

Conclusie: wij zien geen aanleiding om de POVI hierop aan te passen. In het Volkshuisvestingsprogramma wordt hier onder andere aandacht aan besteed.

2.3.1.7 Ruimte bieden aan nature-bases bouwen in gebiedsprocessen.

Indiener 66 vraagt meer experimenteerruimte voor nature-based woningbouw die inspeelt op gebiedsgerichte innovatieve woonconcepten, bijdraagt aan klimaatadaptatie en aansluit bij 'water en bodem sturend'.

Reactie: Zulke innovatieve woonconcepten kunnen goed passen binnen het kader van de POVI m.b.t. waterrobuust bouwen en 'water en bodem sturend'. In het themadeel Wonen, onder Anders wonen, staat bijv. dat we circulair en biobased bouwen stimuleren. Daar vallen ook de genoemde innovatieve woonconcepten onder. De laagste (veen)gebieden zijn minder geschikt voor woningbouw, zoals in het thema Water en bodem en in het gebiedsdeel Lage Midden is aangegeven. Daaraan kunnen we als uitzondering woonconcepten toevoegen die nadrukkelijk rekening houden met het natte en laag gelegen karakter van het gebied. Daarbij zien wij ook een rol voor het Wetterskip en de gemeente.

Conclusie: In het thema Water, onder Water en bodem sturend bij ruimtelijke ontwikkelingen, en in het Gebiedsdeel voor het Lage Midden een uitzondering opnemen voor bijzondere woonconcepten/ ontwikkelingen die nadrukkelijk rekening houden met laaggelegen, nat gebied.

2.3.1.8 Sturing op woningtoewijzing

Indiener 59 vraagt om aandacht voor lokale binding bij woningtoewijzing, maatregelen om verdringingseffecten door instroom van buiten de regio.

Reactie: Lokale binding bij woningtoewijzing kunnen gemeenten regelen in hun huisvestingsverordening. De POVI biedt het kader om te voorzien in voldoende kwantitatief en kwalitatief woningaanbod, ook voor instroom van buiten de provincie. In het kader van het Volkshuisvestingsprogramma wordt er gekeken naar urgentie en naar woningtoewijzing. Dit is echter primair een gemeentelijke taak en verantwoordelijkheid.

Conclusie: de zienswijze geeft geen aanleiding tot aanpassing van de POVI. In het Volkshuisvestingsprogramma wordt hier aandacht aan besteed. Gemeenten kunnen een huisvestingsverordening vaststellen en daarin dit onderwerp regelen.

2.3.1.9 Woningbouw en financiële middelen moeten in verhouding zijn

Indiener 68 is van mening dat de 30% sociale huur via een gedifferentieerde aanpak moet plaatsvinden in Fryslân en dat de ambitie van de FSN te hoog is. Verzwarende stedenbouwkundige voorwaarden ten opzichte van de Nationale Prestatie Afspraken zijn financieel niet te dragen door corporaties.

Reactie: In de POVI worden de uitgangspunten (diversiteit, kwaliteit, brede welvaart) consistent doorgevoerd. De groeiambities van het FSN gaan niet ten koste van overige kernen en landelijk gebied; deze zijn vooral gekoppeld aan opvang van instroom van buiten Fryslân. De overige kernen hebben groeipercentages die aansluiten bij aard en schaal van de kernen.

In het Volkshuisvestingsprogramma wordt aandacht besteed aan haalbaarheid en betaalbaarheid voor corporaties. Met het inwerkingtreden van de Wet versterking regie

volkshuisvesting is de 30% sociale huur in de nieuwbouw een feit geworden. In het kader van de Woondeals en het Volkshuisvestingsprogramma wordt hier een verdere invulling aan gegeven, waarbij ook aandacht is voor de woningbouwcorporaties. Het gaat ten alle tijden om een balans tussen kwaliteitseisen en financiële uitvoerbaarheid. Daarnaast wordt in het kader van onder andere het Volkshuisvestingsprogramma een onderzoek uitgevoerd naar de opgave en middelen van de woningbouwcorporaties.

Conclusie: de zienswijze geeft geen aanleiding tot het wijzigen van de tekst van de POVI. In het Volkshuisvestingsprogramma en de Woondeal worden hier verder gesprekken over aangegaan met de woningbouwcorporaties, waarbij de investeringscapaciteit van de woningbouwcorporaties zeker zal worden meegenomen.

2.3.1.10 Wonen in relatie tot andere ruimtelijke thema's

Indiener 78 en 88 zijn van mening dat in de POVI niet voldoende rekening wordt gehouden met o.a. stikstof, natuur, water en bodem en dat woningbouw niet uitvoerbaar is wanneer deze punten niet worden geregeld.

Reactie: In de POVI staat dat woningbouw afstemming vraagt met natuur/ stikstofruimte, netcapaciteit en water en bodem. Ook de passende beoordeling en het OER laten zien dat deze afstemming met nadere maatregelen zoals mitigatie, cruciaal blijven en dat onzekerheden bestaan. We onderkennen dat een hoge woningbouwambitie zonder voldoende natuur- en stikstofcondities kan vastlopen. Met de POVI willen wij daarom natuurherstel stimuleren en het stikstofslot opheffen om de woningbouwambities mogelijk te maken; ook in het thema Wonen kan deze relatie aangegeven worden.

De POVI is een strategisch document dat niet aangeeft waar daadwerkelijk gebouwd kan worden (wel zijn in het Gebiedsdeel indicatief locaties benoemd en aangegeven). Dit zal afgewogen moeten worden in het kader van Omgevingsplannen. Gemeenten zijn daarvoor in eerste instantie aan zet, met water en bodem sturend als uitgangspunt vanuit de POVI.

Conclusie: de zienswijze geeft aanleiding om in het thema Wonen, onder Wonen i.r.t. water en bodem, ook de relatie met natuurherstel wat uitdrukkelijker te benoemen.

2.3.1.11 Verdeling sociale huur

Indiener 83 is van mening dat verdeling van de sociale huur onevenredig kan uitpakken voor het FSN omdat die gemeenten al een hoog aandeel sociale huur hebben.

Reactie: met de invoering van de Wet versterking regie volkshuisvesting zijn de aandelen 30% sociale huur en 2/3 betaalbare woningbouw juridisch vastgelegd; deze aandelen hebben betrekking op nieuwbouw. In de POVI zijn de aandelen 30% sociale huur en 2/3 betaalbare woningen voor de provincie als geheel benoemd. De uitwerking en de borging horen thuis in de woondeals en het Volkshuisvestingsprogramma.

Conclusie de zienswijze geeft geen aanleiding tot aanpassing van de POVI op dit punt. In het programma wordt hier verder uitvoering aan gegeven.

2.3.1.12 Vrijkomende (agrarische) bebouwing

Indiener 30 voert aan dat agrarische hulpbedrijven zich in vrijkomende agrarische bebouwing moeten kunnen vestigen, zoals dat ook in Omgevingsverordening staat.

Reactie: Hergebruik van vrijkomende agrarische bebouwing is in de POVI niet beperkt tot wonen (zie 3.2, bij vrijkomende boerderijen ca.); ook andere functies zoals ambachtelijke en dienstverlenende bedrijvigheid worden genoemd. De lijst in de POVI is niet limitatief zodat 'agrarische hulpbedrijven' niet uitgesloten zijn; in de nieuwe omschrijving die aansluit bij de Omgevingsverordening betreft het dan 'hulpbedrijven landelijk gebied'. Het gaat steeds om passend hergebruik, zowel ruimtelijk als functioneel.

Conclusie: Ter verduidelijking hebben we in het thema Leefbaarheid aangegeven dat ook 'hulpbedrijven landelijk gebied' voor hergebruik van vrijkomende boerderijen ca. in aanmerking kunnen komen; voorwaarde is dat ze passen in het (landelijk) gebied. In bijlage 5 hebben we een begripsomschrijving van 'agrarische hulpbedrijven' opgenomen die aansluit bij de begripsomschrijving in de Omgevingsverordening.

2.3.2 Leefbaarheid

2.3.2.1 Leefbaarheid, algemeen

Indiëners 21, 101 en 113 vragen om leefbaarheid en cultuur als een zelfstandige drager van brede welvaart neer te zetten en daarmee als een zelfstandig beleidsdoel. Daarnaast is het voorstel om een modaal inkomen als indicator voor brede welvaart te gebruiken.

Reactie: Voor het thema leefbaarheid en voorzieningen wordt eind dit jaar een onderzoek opgestart om meer inzicht te krijgen in leefbaarheid, ook in relatie tot brede welvaart. In dit onderzoek worden alle gemeenten meegenomen, zo ook de Wadden. De vertaling van dit onderzoek gaat plaatsvinden in de programma's. Voor de verdere uitwerkingen blijft er aandacht voor culturele voorzieningen, cultuureducatie, talentontwikkeling ect. Daarnaast bevat brede welvaart meerdere aspecten. (Modaal) inkomen is daar zeker een belangrijk onderdeel van en kan als indicator worden benut; vooralsnog wordt echter eerst onderzoek gedaan.

Conclusie De zienswijze geeft geen aanleiding tot het aanpassen van de POVI teksten. In de programma's die volgen uit de POVI zal dit onderwerp zeker een plek krijgen, zoals ook gezondheid en een gezonde leefomgeving integraal worden meegewogen.

2.3.2.2 Investeren in de economie o.a. in de retail

Indiëner 2 vraagt om de passages over detailhandel uitdrukkelijk te vermelden dat de concentratie van winkels in centra is gebaseerd op ruimtelijke en maatschappelijke motieven (leefbaarheid, ruimtelijke kwaliteit, stedelijk/dorps milieu, tegengaan structurele leegstand) en niet op economische motieven. Daarnaast wil men graag de formulering over "winkelformules die hier niet passen" te verduidelijken door een ruimtelijke, niet-economische afbakening op te nemen en te benadrukken dat de concrete beoordeling op gemeentelijk niveau plaatsvindt. De provinciale rol dient zich te richten op hoofdlijnen en regionale structuur, terwijl de concrete branchering en Dienstenrichtlijn-motivering in gemeentelijke omgevingsplannen wordt uitgewerkt. Ook dient de Europese Dienstenrichtlijn en de noodzaak van een toets op non-discriminatie, noodzaak en evenredigheid bij de uitwerking van detailhandelsbeleid vorm te worden gegeven.

Reactie: We kunnen ons vinden in de strekking van de zienswijze. In het themadeel Leefbaarheid van beweging 3 verduidelijken we onze inzet voor detailhandel, gebaseerd op ruimtelijke en maatschappelijke motieven. De concrete beoordeling vindt op gemeentelijk niveau plaats; in het kader van hun Omgevingsplannen onderbouwen gemeenten welke vormen en branches van detailhandel in aanmerking komen voor bepaalde plekken. Daarnaast verduidelijken we ons beleid voor grootschalige winkels buiten het centrumgebied, waarbij de nadruk ligt op niet dagelijkse goederen. Ook hier leveren de gemeenten het maatwerk qua omvang, ontsluiting, en branchering.

Conclusie: de ingediende zienswijzen geven aanleiding tot het aanpassen van de POVI teksten m.b.t. detailhandel in het themadeel Leefbaarheid.

2.3.2.3 Leefbaarheid, specifiek (o.a. belang ontmoetingsplekken)

Indiëners 68, 77 en 88 vinden dat in het kader van de leefbaarheid, samenredzaamheid en sociale infrastructuur, in en rondom de dorpen (groene) ontmoetingsplekken/ recreatieruimten, dorpshuizen en verenigingen aanwezig moeten zijn en als zodanig ook moeten kunnen functioneren. De 30/15 minuten benadering is daarvoor een te smalle basis. Ook dient de organisatie van dergelijke ontmoetingsplekken op orde te zijn, evt. door subsidieverstrekking.

Reactie: Het belang van ontmoeting voor de leefbaarheid wordt in de POVI op diverse plekken benoemd en is onderdeel van beweging 3, Naar sterke steden en dorpen in een leefbaar, vitaal en verbonden Fryslan. In het thema Leefbaarheid staat onze ambitie dat een ontmoetingsplek in elk dorp of elke wijk aanwezig is; dat kan in diverse vormen en vergt maatwerk. Onze Beleidsbrief Leefbaarheid gaat nader in op het belang en de organisatie hiervan. De realisatie van ontmoetingsplekken is primair een gemeentelijke taak. De provincie heeft wel een aantal regelingen die hier een bijdrage aan kunnen leveren, zoals IMF en DOM. Wij nemen deze zienswijze mee als aandachtspunt voor de uitwerking (bijv. in Omgevingsprogramma's of sociale/regionale programma's). Daarnaast zijn groen en recreatie onderdeel van een vitale kern en zorgen deze voor een klimaatadaptieve inrichting van steden en dorpen. De kaders hiervoor staan in de POVI. De concrete invulling hiervan per stad of dorp ligt bij de gemeenten.

Conclusie: De ingediende zienswijze geeft geen aanleiding om de POVI aan te passen. In programma's worden deze onderwerpen uitgewerkt. Zo zal er onder de noemer gezondheid meer aandacht worden gevraagd voor groen en recreatie in ruimtelijke plannen.

2.3.2.4 Regioplan NPVR Zuidoost Fryslân

Indiener 100 vraagt meer duidelijkheid over het Regioplan NPVR Zuidoost Fryslân, dat als regionaal kader functioneert, en vraagt om het Regioplan te verankeren in de POVI.

Reactie: Het regioplan NPVR Zuidoost is met name een visievormend document waarin voor een aantal thema's (mobiliteit, wonen, onderwijs, economie etc.) de opgaven en toekomstige ambities worden uitgewerkt. Die thema's komen - in een andere groepering - grotendeels ook terug in de POVI. Gedeputeerde Staten hebben het regioplan ZO onlangs ook vastgesteld en blijft ook de komende periode betrokken bij het verder uitwerken van het regioplan in uitvoeringsagenda's. Als in vervolg op het regioplan een gebiedsontwikkelingstraject komt, zal de provincie daarop aansluiten. De sturingsfilosofie van de provincie kan op dit punt worden aangepast en meer duidelijkheid bieden over de rol van de provincie.

Conclusie De zienswijze leidt tot een aanpassing. In het visiedeel, H. 4 over sturing, is meer verheldering opgenomen over onze provinciale rollen en belangen door o.a. het toevoegen van de paragrafen 4.5 en 4.6.

2.3.3 Bereikbaarheid

2.3.3.1 Bereikbaarheid, algemeen

Indiener 109 beantwoord in beweging 4

Indiener 68 vindt dat er heldere keuzes zijn gemaakt die van belang zijn voor Fryslân en geeft complimenten voor de Omgevingsvisie. Indiener pleit voor een integrale benadering voor de ontwikkeling van de Friese kernen en voor een goede en betaalbare (bereikbaarheid van de) voorzieningen, zodat huurders ook in kleinere kernen kunnen blijven wonen.

Reactie: We waarderen het compliment en zien hierin steun voor de koers en de keuzes in de POVI. Het belang van bereikbaarheid van voorzieningen en toegankelijkheid van vervoer wordt op meerdere plekken in de POVI genoemd; dit is onderdeel van een inclusieve en leefbare leefomgeving (beweging 1 en 3). In het Visiedeel, H. 1 resp. par. 2.2 De Friese opgaven, kunnen we de relatie tussen bereikbaarheid en de kernenstructuur nog nader accentueren, en toegankelijkheid toevoegen aan de kernopgave voor het mobiliteitssysteem. Toegankelijkheid van haltes, stations en OV-knooppunten is onderdeel van de verdere uitwerking van publieke mobiliteit in OV-concessies en uitvoeringsprogramma's. Daarbij wordt ook aandacht besteed aan de aansluiting van lopen en fietsen op het openbaar vervoer; dat komt de leefbaarheid in de kleinere kernen en bereikbare voorzieningen voor alle inwoners ten goede.

Conclusie: In het Visiedeel H. 1 de relatie tussen bereikbaarheid en kernenstructuur nader accentueren, en in par. 2.2 toegankelijkheid toevoegen aan de kernopgave mobiliteitsstelsel.

2.3.3.2 Bereikbaarheid i.r.t. o.a. agglomeratiekracht, daily urban system, 15/30-minutenstrategie

Indiener 83, 84, 87, 100 en 101 vragen om bereikbaarheid, agglomeratiekracht, daily urban system en de 15/30 minutenstrategie als samenhangend sturend principe uit te werken, inclusief concrete netwerkkeuzes, investeringsprioriteiten en de rol van de Lelylijn.

Reactie: We onderkennen dat de samenhang tussen deze belangrijke aspecten in met name het visiedeel wat sterker naar voren mag komen. In H. 1 kan binnen het netwerk van alle Friese steden en dorpen en daarbinnen het FSN, deze samenhang aangevuld en verduidelijkt worden; in de thema's economie en bedrijvigheid en mobiliteit, is dit op enkele plekken eveneens te verwerken. In het toegevoegde H. 4.6 Sturen op opgaven, in het visiedeel, hanteren we als sturingsconcept het netwerk van steden en dorpen, in relatie tot o.a. verbondenheid en bereikbaarheid; de Lelylijn past daar goed binnen. De gevraagde concrete netwerkkeuzes en investeringen (incl. Lelylijn) horen thuis in een omgevingsprogramma mobiliteit/bereikbaarheid.

Conclusie: De zienswijze geeft aanleiding tot het verduidelijken van de samenhang tussen de genoemde aspecten in H. 1 en in het toegevoegde H. 4.6 Sturen op opgaven van het visiedeel, en in de thema's economie en bedrijvigheid en mobiliteit.

2.3.3.3 Bereikbaarheid, platteland/ voorzieningen

Indiener 75 benadrukt het belang van goede ontsluitingen in het landelijk gebied voor de gewenste grondstofkringlopen.

Reactie: Dit punt heeft raakvlakken met mobiliteit in de verschillende thema's, zoals mobiliteit en bereikbaarheid in het landelijk gebied en in het kader van circulaire economie. Het mobiliteitssysteem zoals uitgewerkt in het thema mobiliteit voorziet ook in goede ontsluitingen voor grondstofkringlopen. De concrete uitwerking krijgt een plek in programma's.

Conclusie: De POVI tekst heeft geen aanpassing, op verschillende plekken is het mobiliteitsnetwerk benoemd.

2.3.4 Gastvrijheid

2.3.4.1 Gastvrijheid, algemeen

Indieners 74 en 79 missen een visie op wat mogelijk, gewenst en kansrijk qua recreatie en toerisme. Hierbij wordt ook aandacht gevraagd voor de toeristisch minder ontwikkelde delen van de provincie. Indieners zien graag meer handvaten opgenomen in de POVI.

Reactie: Voor gastvrijheid kiezen we bewust voor het inzetten op slimme groei zonder op voorhand (hoeveelheid) ruimte te bepalen of locaties aan te wijzen. In de thema- en het gebiedenhoofdstuk en de 'Gebruiksvisies voor water- en landrecreatie' specificeren wij welke recreatievormen goed bij slimme groei passen.

Conclusie: Er is geen aanleiding om de tekst van de POVI op dit punt aan te passen.

2.3.4.2 Gastvrijheid, verblijfsrecreatie (kleinschalig, grootschalig)

Indiener 31 en 86 waardeert de aandacht voor de gastvrijheidssector, maar vraagt om toerisme niet te sturen op typen bezoekers en deze typering uit de POVI te verwijderen. Ook wil men graag meer ontwikkelruimte voor zowel kleinschalige als grootschalige recreatie op basis van duidelijke kwaliteitscriteria en waarbij rekening wordt gehouden met een groeiende ruimtebehoefte van toeristen. Particulier verhuur (zoals Airbnb) zou als ongewenst moeten worden beschouwd vanwege effecten op het woningaanbod en de leefbaarheid.

Reactie: De zienswijze ondersteunt voor een belangrijk deel de koers van de provincie. De POVI stuurt niet op het type toerist maar op recreatievormen en soorten van toerisme die passen binnen slimme groei van de gastvrijheidssector; daar kan (indirect) wel een type toerist uit voortvloeien. Wij ondersteunen kleinschalige vormen van recreatie en toerisme en zijn terughoudendheid ten aanzien van grootschalige recreatievormen. Terughoudendheid ten aanzien van grootschalige recreatie is een bewuste keuze omdat deze niet goed past bij de gewenste gastvrijheidssector. Een uitzondering voor een grootschalig initiatief is mogelijk wanneer deze aantoonbare meerwaarde heeft waarbij meerdere opgaven zijn gediend. Concrete eisen aan recreatieontwikkeling worden in de Omgevingsverordening uitgewerkt en particuliere verhuur is een verantwoordelijkheid die bij de gemeente ligt.

Conclusie: De ingediende zienswijze geeft geen aanleiding tot het aanpassen van de teksten in de POVI.

2.3.4.3 Gastvrijheid, landrecreatie

Indiener 113 is van mening dat toerisme niet milieuvriendelijk is en vraagt zich af waarom de ontwikkeling van het toerisme is gericht op het veengebied onder de noemer landbouw en natuur?

Reactie: toerisme valt onder de noemer van gastvrijheid en is niet beperkt tot het veengebied. Recreatie en toerisme zijn onderdeel van beweging 3 (Leefbaar en vitaal Fryslân). Gastvrijheid moet en kan juist bijdragen aan een leefbare en gezonde leefomgeving.

Conclusie: De zienswijze geeft geen aanleiding tot het aanpassen van de POVI teksten.

2.3.4.4 Gastvrijheid, recreatieve routenetwerken

Indieners 11, 33, 51, 77 en 86 pleiten voor meer aandacht voor (vaar) routes (onder meer fiets- en kanoroutes) en voor de betekenis van cultuurhistorische waarden zoals vaarten (ook als waarde voor groenblauwe dooradering). Deze kunnen zowel voor landschappelijke waarden en cultuurtoerisme (gastvrijheidssector) als voor een gezonde leefomgeving en natuur van belang zijn. Daarnaast wordt om financiële middelen gevraagd.

Reactie: We onderkennen het belang van (vaar)routes voor landschap, cultuurtoerisme/ gastvrijheid en gezonde leefomgeving en natuur. Daarnaast passen routestructuren in slimme groei en de gastvrijheidssector en in de ruimtelijke principes. Concrete projecten opnemen, zoals de vraag is, past echter niet bij het abstractieniveau van de POVI maar in een programma. Ook het beschikbaar stellen van financiële middelen hoort in een programma thuis.

Conclusie: In het thema Gastvrijheid, onder Investeren in recreatieve infrastructuur, hebben we dit aanvullend opgenomen.

2.3.4.5 Gastvrijheid specifiek, seizoen verlenging

Indiener 77 vraagt om seizoensverlenging en vraagt om dit uitdrukkelijk op te nemen in de teksten van de POVI.

Reactie: In de POVI wordt benoemd dat wij juist inzetten op spreiding van bezoek over het gebied en over de seizoenen. Dit vormt een van de uitgangspunten van Slimme groei en maatwerk per gebied/locatie.

Conclusie: Geen aanpassing van de teksten van de POVI er wordt voldoende maatwerk geboden.

2.4 Naar een fossielvrije en circulaire samenleving

De wijze van beantwoording van de zienswijzen in deze paragraaf 2.4 is anders opgebouwd dan die in de andere paragrafen. Gebundelde beantwoording zoals hierboven, zou minder recht doen aan de mate van gedetailleerdheid van de betreffende zienswijzen. Bij de beantwoording in paragraaf 2.4 hebben we daarom gekozen voor een behandeling per aspect.

2.4.1 Economie en bedrijvigheid

2.4.1.1 Economie, algemeen

Indieners: 21; 52; 77; 83; 86; 87; 100

Samenvatting

- A. Er wordt gevraagd om economie nadrukkelijker te positioneren als onderdeel van brede welvaart en als dragende kracht voor een toekomstbestendig Fryslân. Daarbij wordt verzocht om scherper te formuleren welke economische ambities de provincie heeft en welke bijdrage economische ontwikkeling levert aan leefbaarheid, voorzieningen en de kwaliteit van de leefomgeving.
- B. Er wordt gevraagd meer aandacht te besteden aan de economische structuur van Fryslân, waaronder de betekenis van de maakindustrie, innovatie, digitalisering, robotisering en investeringen in productiviteit en concurrentiekracht. Daarbij wordt benadrukt dat de maakindustrie een belangrijke economische pijler vormt en een explicieter ontwikkelperspectief verdient.
- C. Er wordt gevraagd om de relatie tussen economie, wonen, bereikbaarheid en voorzieningen sterker uit te werken. Daarbij wordt benadrukt dat deze opgaven in samenhang moeten worden beschouwd en elkaar wederzijds versterken.
- D. Er wordt gevraagd om meer aandacht voor arbeidsmarkt, vakmanschap, onderwijs en de aansluiting tussen onderwijs en bedrijfsleven. Daarbij wordt gewezen op het belang van voldoende arbeidskrachten en een toekomstbestendige beroepsbevolking voor de Friese economie.
- E. Er wordt gevraagd om meer aandacht voor de economische betekenis van het midden- en kleinbedrijf, familiebedrijven en lokaal ondernemerschap. Daarbij wordt benadrukt dat deze bedrijven een belangrijke bijdrage leveren aan werkgelegenheid, leefbaarheid en de economische structuur van Fryslân.
- F. Er wordt gevraagd om meer onderscheid te maken tussen stedelijke en landelijke economische profielen. Daarbij wordt gewezen op verschillen in economische structuur, sectoropbouw en ontwikkelbehoeften tussen stedelijke gebieden en landelijke gemeenten.
- G. Er wordt gevraagd om recreatie en toerisme nadrukkelijker te erkennen als economische sectoren en als onderdeel van de economische ontwikkeling van Fryslân. Daarbij wordt gewezen op kansen voor seizoensverlenging, recreatieve ontwikkeling en versterking van de regionale economie.
- H. Er wordt gevraagd rekening te houden met bijzondere economische structuren, waaronder die van de Waddeneilanden. Daarbij wordt gewezen op het belang van voldoende ruimte voor voorzieningen, ondernemerschap en economische vitaliteit in gebieden met een specifieke schaal en context.

Antwoord

- A. Wij herkennen dat de indieners vragen om een concretere economische duiding in de POVI. De POVI benoemt economische vitaliteit, innovatie, werkgelegenheid en verdienvermogen als belangrijke onderdelen van brede welvaart. Daarnaast bevat de POVI een ruimtelijke strategie voor verschillende typen bedrijvigheid en ontwikkelruimte voor bedrijven in steden, regiokernen en kleinere kernen. De nadere uitwerking van economische ambities, ontwikkellocaties en programmering vindt plaats in omgevingsprogramma's, regionale programmeringsafspraken en andere economische uitvoeringsagenda's. Wij zien daarom geen aanleiding om de hoofdcoers van de POVI aan te passen. Wel hebben we het belang van het Fries Stedelijk Netwerk als motor voor de Friese economie in H. 1 en 3.3 verduidelijkt en beter gepositioneerd; zie ook zienswijze Fries Stedelijk Netwerk versus de overige kernen.
- B. Wij herkennen de wens om de economische koers van Fryslân scherper zichtbaar te maken. De POVI bevat een ruimtelijke visie op een toekomstbestendige economie en benoemt daarbij onder meer ontwikkelruimte voor de speerpuntsectoren, innovatie, kennisontwikkeling, verduurzaming en een aantrekkelijk vestigingsklimaat als belangrijke elementen. De POVI is echter geen economisch uitvoeringsprogramma, maar een strategische omgevingsvisie. De verdere uitwerking van economische structuurversterking, innovatie, digitalisering, arbeidsmarkt en het verdienvermogen van Fryslân vindt plaats binnen het economische beleid en de daarbij behorende programma's en uitvoeringsagenda's. Wel hebben we de relatie tussen deze economische ontwikkelingen en de ruimtelijke keuzes in de POVI op enkele punten wat duidelijker verwoord.
- C. In het Visiedeel leggen we deze relatie; in het themadeel werken we dit voor de verschillende thema's uit. We hebben deze relatie op visieniveau sterker uitgewerkt door de positie en functie van het netwerk van steden en dorpen en daarbinnen het FSN te verduidelijken (zie zienswijze Fries Stedelijk Netwerk versus de overige kernen).
- D. In het Visiedeel is ons inziens voldoende aandacht voor het belang van de beroepsbevolking voor de economie en de opgave om deze op voldoende peil te houden; dit is een belangrijke reden om meer vakmensen en kenniswerkers naar Fryslân aan te trekken. In de inleiding op het thema economie en bedrijvigheid hebben we dit als randvoorwaarde toegevoegd, evenals de aansluiting tussen onderwijs en bedrijfsleven. Uit te werken in omgevingsprogramma's, regionale programmeringsafspraken en andere economische uitvoeringsagenda's.
- E. We onderkennen het belang van deze bedrijven voor de Friese economie; we bieden ook passende ontwikkelruimte voor deze bedrijven. In H.1 van het visiedeel hebben we dit belang aanvullend benoemd en in beweging 4 daar ontwikkelruimte naar aard en schaal aan gekoppeld (in het thema economie en bedrijvigheid was dit al aangegeven);
- F. Dit onderscheid is naar onze mening voldoende weergegeven in de verschillende profielen van steden en dorpen in de kernenstructuur, zoals op diverse plekken in de POVI omschreven. Ook de verschillen in aard van de dynamiek tussen stedelijke en meer landelijke gebieden is aangegeven. Uit te werken in omgevingsprogramma's, regionale programmeringsafspraken en andere economische uitvoeringsagenda's.
- G. In het visiedeel, met name bij beweging 3, en in het thema Gastvrijheid, gaan we naar onze mening voldoende in op de economische betekenis van recreatie en toerisme. Daar staat bijvoorbeeld ook dat wordt ingezet op spreiding van bezoek over de provincie en over de seizoenen.
- H. Naar onze mening komen de diverse economische structuren voldoende tot uitdrukking in het onderscheid tussen economische sectoren/ specialisaties (waaronder de speerpuntsectoren), tussen de kernen, meer stedelijke en meer landelijke gebieden, en in de gebiedsdelen; uit te werken in omgevingsprogramma's, regionale programmeringsafspraken en andere economische uitvoeringsagenda's. De bijzondere positie van de Waddeneilanden, ook in economische zin, wordt volgens ons voldoende in alle drie delen van de POVI weergegeven, met name in het gebiedsdeel (incl. enkele aanvullingen over circulariteit en functiemenging/ verbreding n.a.v. zienswijzen).

2.4.1.2 Regionale economische ecosystemen

Indieners: 52, 79; 83;84, 87,100

Samenvatting

- A. Er wordt gevraagd om regionale economische ecosystemen nadrukkelijker te erkennen als onderdeel van de economische structuur van Fryslân. Daarbij wordt gewezen op het belang van economische concentraties en samenhangende netwerken van bedrijven, kennisinstellingen, infrastructuur en arbeidsmarkten.

Specifiek wordt gevraagd om het economische ecosysteem langs de A6/A7 explicieter te erkennen en uit te werken.

- B. Er wordt gevraagd om het Fries Stedelijk Netwerk nadrukkelijker te positioneren als economisch systeem en motor voor brede welvaart. Daarbij wordt gevraagd de verstedelijkingsstrategie en investeringsagenda sterker te verankeren en economische ontwikkeling, woningbouw, bereikbaarheid en investeringen in samenhang te benaderen. Daarnaast wordt gevraagd te onderzoeken of uitnodigingszones sterker in FSN-verband kunnen worden benaderd, zodat wonen, werken, energie en groen ook op de schaal van het Fries Stedelijk Netwerk in samenhang worden ontwikkeld.
- C. Er wordt gevraagd om duidelijker te maken hoe regionale economische ecosystemen doorwerken naar regiokernen, landelijke gebieden en omliggende gemeenten. Daarbij wordt aandacht gevraagd voor grensoverschrijdende relaties, onder meer met Groningen, en voor de doorwerking van investeringen, werkgelegenheid en voorzieningen naar andere delen van Fryslân.

Antwoord:

- A. In de POVI ligt de focus op het netwerk van steden en dorpen en daarbinnen van het FSN als concentratiepunten voor wonen, werken en voorzieningen. Daarmee kunnen agglomeratievoordelen, innovatie, en kennisontwikkeling ten bate van heel Fryslân worden verstrekt. We onderkennen daarnaast ook het economisch belang van ontwikkeling van de regionale economische ecosystemen, zowel regionaal als (inter)provinciaal. In het Gebiedsgerichte deel gaan we in op deze regionale economische ecosystemen langs A7 en A6, zoals deze in de Nota Ruimte worden benoemd; met name op hun betekenis voor de innovatieve maakindustrie. Deze hebben we bij de uitnodigingszones in het gebiedsgerichte deel wat nadrukkelijker benoemd.
- B. We hebben de functie van het FSN als economische motor voor Fryslân in het Visiedeel duidelijker aangegeven, en daarmee de betekenis en positie van het FSN voor heel Fryslân beter gepositioneerd. Hierbij hebben we mede de verstedelijkingsstrategie, kernenstrategie en investeringsagenda sterker verankerd. Zie ook zienswijze Fries Stedelijk Netwerk versus de overige kernen. Binnen de uitnodigingszones kan de noodzakelijke ontwikkelruimte voor het FSN worden gevonden. Naast het FSN hebben deze uitnodigingszones ook betrekking op de ontwikkelingen rond de regiosteden Harlingen en Dokkum en op energievraagstukken in relatie tot nabijgelegen energievraagclusters; de uitnodigingszones hebben daarmee een iets bredere scope dan het FSN.
- C. Zie onze reactie bij A hierboven; nader uit te werken in de Kernenstrategie en de regionale afspraken over programmering van bedrijventerreinen.

2.4.1.3 Bedrijvigheid, bedrijventerreinen en ontwikkelruimte

Indieners: 30; 52; 77; 79; 86; 87; 90; 94; 100; 101; 114

Samenvatting

- A. Er wordt gevraagd om meer aandacht voor economische ontwikkelruimte buiten het Fries Stedelijk Netwerk. Daarbij wordt benadrukt dat ook regiokernen en landelijke gemeenten ruimte nodig hebben voor bedrijvigheid, werkgelegenheid en economische ontwikkeling. Gevraagd wordt de economische betekenis van regiokernen nadrukkelijker te erkennen en ontwikkelmogelijkheden niet uitsluitend te concentreren in de F4-steden. En om duidelijkheid te geven over de ontwikkelmogelijkheden per type kern.
- B. Er wordt gevraagd om ruimte te behouden voor lokaal gewortelde bedrijven en kleinschalige bedrijfsontwikkeling in en nabij dorpen. Daarbij wordt gewezen op het belang van maatwerk, mogelijkheden voor lokale bedrijven om door te groeien in de eigen omgeving en het behoud van ontwikkelruimte voor kleinschalige bedrijvigheid. Ook wordt gevraagd om ruimte te houden voor uitbreiding van bestaande bedrijventerreinen in dorpen wanneer de lokale situatie daarom vraagt. Er wordt tevens gevraagd ruimte te bieden aan hulpbedrijven in het landelijk gebied en aan economische functies op vrijkomende agrarische locaties, wanneer deze functioneel verbonden zijn met het landelijk gebied.
- C. Er wordt gevraagd om voldoende ontwikkelruimte op bedrijventerreinen. Daarbij wordt gewezen op de behoefte aan uitbreidingsruimte, duidelijke provinciale kaders voor werklocaties en het belang van regionale afspraken over bedrijventerreinen. Ook wordt opgemerkt dat uitsluitend inzetten op beter benutten van bestaande terreinen niet altijd voldoende zal zijn om aan de toekomstige ruimtebehoefte te voldoen.
- D. Er wordt gevraagd om bedrijventerreinen verder te ontwikkelen tot toekomstbestendige en multifunctionele werklocaties. Daarbij worden opgaven op het gebied van energie, circulariteit, logistiek, klimaatadaptatie en innovatie nadrukkelijk verbonden aan de ontwikkeling van bedrijventerreinen.

- E. Er wordt aandacht gevraagd voor herstructurering, revitalisering en beter benutten van bestaande bedrijventerreinen. Daarbij wordt benadrukt dat deze opgave een belangrijke bijdrage kan leveren aan zorgvuldig ruimtegebruik, economische ontwikkeling en de kwaliteit van werklocaties.
- F. Er wordt gevraagd om duidelijkheid over de rol van de provincie en de ondersteuning van gemeenten bij de herstructurering en verduurzaming van bedrijventerreinen. Daarbij wordt gewezen op de samenhang met de energietransitie, circulaire economie en andere ruimtelijke opgaven

Antwoord

- A. De POVI zet in op een sterk Fries Stedelijk Netwerk én op vitale regiokernen en dorpen. Economische ontwikkeling concentreert zich daarom niet uitsluitend in de F4-steden. Regiokernen vervullen een belangrijke rol voor werkgelegenheid, voorzieningen en bedrijvigheid in hun omgeving; bij o.a. de thema's wonen, leefbaarheid, economie en bedrijvigheid werken we dit uit. De ontwikkelmogelijkheden verschillen per gebied en sluiten aan bij de aard, schaal en functie van steden, regiokernen en dorpen. In het gebiedsgerichte deel gaan we nader in op de afzonderlijke regiokernen.
- B. De POVI biedt ruimte voor lokaal gewortelde bedrijvigheid die past bij de schaal en identiteit van dorpen en kernen. Daarbij blijft maatwerk mogelijk. Tegelijkertijd wordt gestuurd op een zorgvuldige afweging van ruimtelijke kwaliteit, leefomgeving en economische ontwikkeling. De concrete afweging van uitbreidingsmogelijkheden vindt plaats bij de verdere uitwerking van plannen en initiatieven. Hulpbedrijven in het landelijk gebied in het landelijk gebied hebben ontwikkelruimte op agrolocaties en op vrijkomende agrarische locaties. We hebben dit in het Themadeel Leefbaarheid verduidelijkt door toevoeging van de categorie hulpbedrijven landelijk gebied met een bijbehorende begripsomschrijving, zoals deze ook in onze Omgevingsverordening is opgenomen. Op vrijkomende agrarische locaties zijn ook andere economische functies mogelijk voor zover deze passen in de landelijke omgeving; gemeenten wegen dit per situatie af.
- C. De POVI zet in op zorgvuldig ruimtegebruik, waarbij herstructurering, revitalisering en beter benutten van bestaande bedrijventerreinen belangrijke uitgangspunten zijn. Tegelijkertijd sluit de visie uitbreiding van bedrijventerreinen niet uit wanneer daar vanuit regionale behoefte aanleiding voor bestaat. De afweging tussen herstructurering, intensivering en uitbreiding vindt plaats binnen de regionale programmering en afspraken over werklocaties.
- D. De POVI beschouwt bedrijventerreinen als multifunctionele locaties waar economische ontwikkeling samenkomt met opgaven op het gebied van energie, circulariteit, klimaatadaptatie en mobiliteit; we hebben in het thema Economie en bedrijvigheid de verbreding naar werklandschappen daaraan toegevoegd. Deze integrale benadering sluit aan bij de beweging naar een fossielvrije en circulaire samenleving en een toekomstbestendige economie. De verdere uitwerking van deze opgaven vindt plaats in programma's, gebiedsgerichte uitwerkingen en de ontwikkeling van individuele bedrijventerreinen.
- E. De POVI zet in op zorgvuldig ruimtegebruik en het beter benutten van bestaande ruimte voordat nieuwe locaties worden ontwikkeld. Herstructurering, revitalisering en intensiever gebruik van bestaande bedrijventerreinen passen binnen deze lijn en dragen bij aan een efficiënt ruimtegebruik en toekomstbestendige werklocaties. De concrete uitwerking en prioritering van deze opgave vindt plaats in regionale programmering, uitvoeringsprogramma's en samenwerking tussen provincie en gemeenten.
- F. De POVI beschrijft de strategische koers voor de ontwikkeling van Fryslân en geeft richting aan de ruimtelijke ontwikkeling van bedrijventerreinen. De inzet van instrumenten, ondersteuning van gemeenten en de uitvoering van projecten worden uitgewerkt binnen bestaande programma's, subsidieregelingen, regionale samenwerkingsafspraken en uitvoeringsagenda's. Daarbij wordt nadrukkelijk de verbinding gelegd met de energietransitie, circulaire economie en andere maatschappelijke opgaven.

2.4.1.4 Circulaire economie, circulaire ketens en biobased economie

Indieners: 21, 30; 77; 79;87;88 90; 94; 100; 104

Samenvatting

- A. Er wordt gevraagd om de ambitie voor een circulaire economie concreter uit te werken. Daarbij wordt gevraagd duidelijker te maken welke ruimtelijke, economische en maatschappelijke keuzes nodig zijn om de transitie naar een circulaire samenleving te

ondersteunen en hoe circulariteit wordt verbonden aan innovatie, bedrijvigheid en economische ontwikkeling.

- B. Er wordt gevraagd om meer aandacht voor de ruimte vraag van de circulaire economie. Daarbij wordt gewezen op de extra ruimte die nodig is voor onder meer opslag, verwerking, hergebruik van materialen, circulaire bedrijvigheid, grondstofhubs en het sluiten van regionale kringlopen.
- C. Er wordt gevraagd om circulaire economie breder te benaderen dan bedrijventerreinen alleen. Daarbij wordt gewezen op kansen in onder meer de bouw, landbouw, logistiek, infrastructuur en regionale ketensamenwerking. Specifiek wordt gevraagd meer aandacht te besteden aan circulair en biobased bouwen.
Er wordt tevens gewezen op het belang van lokale circulaire ketens, hergebruik van grondstoffen, verwerking van reststromen en de rol van specifieke gebieden, zoals de Waddeneilanden, als proeftuin voor circulaire en duurzame ontwikkeling.
- D. Er wordt gevraagd de ontwikkeling van de circulaire economie nadrukkelijk te verbinden aan de draagkracht van bodem, water, natuur en biodiversiteit en circulaire ontwikkeling te bezien in samenhang met klimaatadaptatie en natuurherstel.

Antwoord:

- A. De POVI beschrijft de gewenste ontwikkelrichting en legt de verbinding met economische ontwikkeling, innovatie, landbouw, grondstoffengebruik en ruimtegebruik. De verdere uitwerking van maatregelen, instrumenten en concrete keuzes vindt plaats in programma's en uitvoeringsagenda's. De POVI is daarvoor niet het geëigende instrument.
- B. De POVI benoemt dat de overgang naar een circulaire economie gevolgen heeft voor het ruimtegebruik en dat circulaire activiteiten op onderdelen meer ruimte kunnen vragen dan lineaire processen. De visie geeft hiervoor de ruimtelijke richting. De afweging welke ruimte nodig is voor specifieke functies, zoals grondstofhubs, opslag, verwerking en circulaire bedrijvigheid, vindt plaats in de verdere uitwerking van beleid, programma's en gebiedsgerichte afwegingen. In het thema Economie en bedrijvigheid hebben we toegevoegd dat de benodigde ruimte voor circulaire economie ook onderdeel is van de regionale programmeringsafspraken met gemeenten.
- C. De POVI benadert circulariteit als een integrale opgave die raakt aan meerdere sectoren, waaronder economie, bouw, landbouw, energie en infrastructuur. Daarmee beperkt de visie zich niet tot bedrijventerreinen; ook binnen bijv. de thema's landbouw en wonen is aandacht voor circulariteit. De positie van de Waddeneilanden hierin hebben we in het gebiedsgerichte deel wat meer benadrukt. De verdere uitwerking van circulaire ketens, circulair en biobased bouwen en de toepassing binnen specifieke sectoren vindt plaats in de daarvoor opgestelde programma's en beleidskaders.
- D. In het Visiedeel, bij de beweging Naar een fossielvrije en circulaire samenleving, leggen we deze verbinding. Ook in de intro hebben we dit toegevoegd.

2.4.1.5 Grootschalige bedrijvigheid

Indieners: 100; 108

Samenvatting

- A. Er wordt gevraagd om de zoekgebieden voor grootschalige bedrijvigheid beter te laten aansluiten op de feitelijke ruimtelijke en economische ontwikkelmogelijkheden. Daarbij wordt gevraagd om voldoende flexibiliteit in de locatiekeuze en om rekening te houden met bestaande planvorming en regionale economische ontwikkelingen.
- B. Er wordt gevraagd om bij de aanwijzing van locaties voor grootschalige bedrijvigheid nadrukkelijk rekening te houden met landschap, leefomgeving, cultuurhistorie en de belangen van omwonenden. Daarbij wordt gewezen op het belang van een zorgvuldige ruimtelijke inpassing en het voorkomen van aantasting van landschappelijke kwaliteiten.

Antwoord:

- A. De in de POVI opgenomen zoekgebieden zijn bedoeld als strategische aanduidingen voor de ontwikkeling van grootschalige bedrijvigheid en niet als exacte locaties; ze zijn gebaseerd op onderzoek naar economische vestigingsfactoren. Bij de verdere uitwerking en locatiekeuzes wordt rekening gehouden met regionale economische ontwikkelingen en andere aspecten, bestaande planvorming en de resultaten van nader onderzoek.
- B. De ontwikkeling van grootschalige bedrijvigheid vraagt om een zorgvuldige afweging van economische belangen, landschappelijke kwaliteiten, leefomgeving en cultuurhistorische waarden. Dit sluit aan bij de uitgangspunten van de POVI. In de verdere uitwerking van zoekgebieden en concrete locaties worden deze aspecten

betrokken bij de afweging en is een zorgvuldige ruimtelijke inpassing een belangrijk uitgangspunt.

2.4.1.6 Watergebonden bedrijvigheid en haveneconomie

Indieners: 79; 100

Samenvatting

- A. Er wordt gevraagd om watergebonden bedrijvigheid nadrukkelijker te erkennen als onderdeel van de economische structuur van Fryslân. Daarbij wordt gewezen op de betekenis van havens, vaarwegen en vervoer over water voor logistiek, industrie, circulaire economie en een toekomstbestendig economisch systeem.
- B. Er wordt gevraagd om economische ontwikkelkansen langs belangrijke vaarwegen explicieter te benoemen. Daarbij wordt aandacht gevraagd voor het Prinses Margrietkanaal, de ontwikkeling van watergebonden bedrijvigheid, het oplossen van knelpunten in de vaarinfrastructuur en het versterken van goederenvervoer over water.

Antwoord:

- A. Wij nemen dit punt gedeeltelijk over. Watergebonden bedrijvigheid vormt een belangrijk onderdeel van de Friese economie. In het Visiedeel en bij de thema's Economie en bedrijvigheid, en Mobiliteit hebben we de betekenis verduidelijkt van havens, vaarwegen en vervoer over water voor logistiek, industrie en circulaire economie. De nadere uitwerking van de economische ontwikkeling van havens en watergebonden bedrijvigheid is opgenomen in de Havenvisie Fryslân.
- B. Wij nemen dit punt gedeeltelijk over. In het Visiedeel en bij de thema's Economie en bedrijvigheid, en Mobiliteit hebben we het belang van belangrijke vaarwegen en bereikbaarheid van de havens voor de economische ontwikkeling van Fryslân verduidelijkt. Specifieke keuzes over vaarwegklassen, infrastructurele knelpunten en de ontwikkeling van watergebonden bedrijvigheid maken onderdeel uit van de Havenvisie Fryslân en de daarbij behorende uitvoeringsprogramma's.

2.4.1.7 Innovatieclusters, campussen en kennisontwikkeling

Indieners: 52, 87, 100

Samenvatting

- A. Er wordt gevraagd om meer aandacht voor de ontwikkeling van innovatieclusters, campussen en kennisintensieve bedrijvigheid. Daarbij wordt gewezen op de bijdrage die deze ontwikkelingen kunnen leveren aan innovatie, economische structuurversterking en de toekomstbestendigheid van de Friese economie. Daarnaast wordt gevraagd innovatieontwikkeling nadrukkelijk te verbinden aan economische clusters, bedrijventerreinen en de versterking van de maakindustrie.
- B. Er wordt gevraagd om duidelijkheid over de rol van de provincie en het beschikbare instrumentarium voor het ondersteunen en versnellen van campusontwikkeling, innovatieclusters en samenwerking tussen bedrijfsleven, onderwijs en overheid.

Antwoord:

- A. Wij onderschrijven het belang van innovatie, kennisontwikkeling en samenwerking tussen bedrijven, onderwijsinstellingen en overheden voor een toekomstbestendige Friese economie. De POVI benoemt innovatie en economische vernieuwing als belangrijke onderdelen van brede welvaart en economische ontwikkeling. De visie richt zich daarbij op de ruimtelijke randvoorwaarden voor economische ontwikkeling en niet op specifieke clusters of campusontwikkelingen. De verdere uitwerking van innovatie- en campusontwikkeling vindt plaats binnen het economische beleid en de daarvoor beschikbare programma's en uitvoeringsagenda's.
- B. Wij begrijpen de behoefte aan duidelijkheid over de rol van de provincie bij campusontwikkeling en innovatieclusters. De POVI beschrijft de strategische koers voor de fysieke leefomgeving en bevat daarom geen uitwerking van specifieke instrumenten of financieringsmogelijkheden. De inzet van provinciale instrumenten, stimuleringsmaatregelen en samenwerkingsvormen wordt uitgewerkt binnen het economische beleid en de daarbij behorende programma's. De provincie blijft daarbij samenwerken met gemeenten, onderwijsinstellingen en het bedrijfsleven aan de versterking van de Friese economie.

2.4.1.8 Detailhandel en grootschalige detailhandel

Indieners: 2, 100

Samenvatting

- A. Er wordt gevraagd om het provinciale beleid ten aanzien van grootschalige detailhandel explicieter uit te werken. Daarbij wordt opgemerkt dat de POVI hierover geen duidelijke richting geeft.
- B. Er wordt gevraagd om ook buiten Leeuwarden ruimte te bieden voor grootschalige detailhandel. Daarbij wordt gewezen op de regionale functie van Heerenveen en de mogelijkheden voor specifieke vormen van grootschalige detailhandel, zoals sportgerelateerde detailhandel.
- C. Er wordt steun uitgesproken voor het concentreren van detailhandel in bestaande stads- en dorpscentra vanwege de bijdrage aan leefbaarheid, bereikbaarheid, bundeling van functies en ruimtelijke kwaliteit. Daarbij wordt gevraagd te verduidelijken dat dit beleid is gebaseerd op ruimtelijke en maatschappelijke belangen en niet op het beschermen van bestaande ondernemers of het beperken van concurrentie.
- D. Er wordt gevraagd de provinciale rol te beperken tot strategische ruimtelijke kaders en de verdere uitwerking en beoordeling van detailhandelsontwikkelingen primair bij gemeenten te beleggen via het omgevingsplan.
- E. Er wordt gevraagd de uitgangspunten voor detailhandel buiten centrumgebieden nader te verduidelijken, rekening houdend met de Europese Dienstenrichtlijn en met een duidelijke omschrijving van functies die vanwege hun aard, omvang of verkeersaantrekkende werking minder passend zijn in centra.

Antwoord:

- A. We hebben ons beleid voor detailhandel in het themadeel Leefbaarheid aangevuld. Daarbij hebben we ook specifiek aandacht voor de categorie grootschalige winkels buiten centrumgebieden.
- B. We zijn selectief in de mogelijkheden voor grootschalige detailhandel vanwege het bovenregionale karakter en de beperkte marktruimte voor deze categorie detailhandel in Fryslân. Bij uitzondering zou ook bij een ander stedelijk centrum dan Leeuwarden een mogelijkheid kunnen zijn, gerelateerd aan een specifiek thema of specialisatie passend bij de stad, mits de gemeente onderbouwt dat hiervoor marktruimte is en dit geen afbreuk doet aan de regionale detailhandelsstructuur en de kwaliteit van stads- en dorpscentra. De gemeente levert het verdere maatwerk. Deze specifieke uitzondering onder voorwaarden is aanvullend opgenomen in het themadeel Leefbaarheid.
- C. Het concentreren van detailhandel is inderdaad gebaseerd op ruimtelijke en maatschappelijke motieven. Dit hebben we in het onderdeel detailhandel in het themadeel Leefbaarheid verduidelijkt.
- D. We kunnen ons hierin vinden en hebben e.e.a. in het themadeel Leefbaarheid verduidelijkt. Hierbij gaan we ook in op de rol van gemeenten.
- E. Met de aanvullingen zoals hierboven genoemd komen we aan dit punt tegemoet.

2.4.1.9 Datacentra

Indieners: 77, 114

Samenvatting

- A. Er wordt gevraagd om terughoudend om te gaan met de vestiging van nieuwe datacentra. Daarbij wordt gewezen op het beslag op energie, water en ruimte, de gevolgen voor netcongestie en de beperkte bijdrage aan werkgelegenheid en de regionale economie.
- B. Er wordt gevraagd om duidelijkere voorwaarden en afwegingscriteria op te nemen voor datacentra. Daarbij wordt aandacht gevraagd voor aspecten als energieverbruik, watergebruik, maatschappelijke meerwaarde en de bijdrage aan de Friese economie.

Antwoord:

- A. Wij herkennen de zorgen over de ruimtelijke en maatschappelijke impact van datacentra. In de POVI is opgenomen dat datacentra alleen passend zijn wanneer zij aantoonbaar bijdragen aan de Friese economie en zorgvuldig worden afgewogen binnen de beschikbare ruimte en energie-infrastructuur. Daarbij zijn onder meer het beslag op energie, ruimte en andere schaarse hulpbronnen relevante afwegingsfactoren. Wij zien daarom geen aanleiding om datacentra volledig uit te sluiten, maar onderschrijven wel dat terughoudendheid en een zorgvuldige afweging passend zijn. Hyperscale datacentra vinden we ongewenst (een begripsomschrijving hiervan is toegevoegd); het Rijk heeft dit voor Fryslân al uitgesloten.

- B. Wij herkennen de behoefte aan duidelijke afwegingscriteria voor datacentra. De POVI bevat hiervoor de hoofdlijnen door te benoemen dat nieuwe ontwikkelingen moeten bijdragen aan brede welvaart en de Friese economie. Bij de beoordeling van concrete initiatieven spelen daarnaast aspecten als energiegebruik, netbelasting, ruimtebeslag en maatschappelijke meerwaarde een belangrijke rol. De verdere uitwerking van dergelijke criteria past bij de uitwerking van beleid en programma's en niet bij het abstractieniveau van de POVI. We ontwikkelen met gemeenten een afwegingskader voor regionale meerwaarde; dit hebben we toegevoegd in het thema Economie.

2.4.2 Energie

2.4.2.1 Energiegemeenschappen en energie voor en door de gemeenschap

Indieners: 41, 45, 60, 72, 77, 79, 90, 94, 100, 114

T.a.v. energiegemeenschappen en energie voor en door de gemeenschap wordt de provincie gevraagd / verzocht om:

- A. Kennis te nemen van het belang van energiegemeenschappen in de Friese Energievisie en nationaal beleid en deze te erkennen (in de POVI).
- B. In de POVI te verankeren hoe de ruimtelijke kaders bijdragen aan de realisatie van de ambitie in de Friese Energievisie en nationaal beleid, en daarbij bijzondere aandacht te hebben voor de ruimtelijke vertaling ervan.
- C. Een ruimere visie op te nemen in de POVI, waarin duidelijk wordt hoe energiegemeenschappen ruimtelijk en beleidsmatig worden gefaciliteerd, en waarin de kansen voor energiegemeenschappen worden vertaald in realiseerbare oplossingen, met daarbij aandacht voor het proces daartoe binnen het ruimtelijk domein en de vertaling naar verbetering van de ruimtelijke kwaliteit.
- D. Een rol te pakken in het faciliteren / stimuleren van lokale coöperaties en energiegemeenschappen (om initiatieven daadwerkelijk realiseerbaar te maken) door:
 - a. Toegang tot projecten, netcapaciteit, ruimte voor opslag, financiële middelen, en beleidsmatige voorkeursposities te borgen;
 - b. Drempels t.a.v. regelgeving, organisatie, uitvoering en financiering weg te nemen;
- E. Aan te sluiten bij de definitie van 'energiegemeenschappen' als in artikel 2.4 van de Energiewet.

Antwoord:

- A. Wij zijn bekend met de Friese Energievisie en het nationale beleid. Wij onderschrijven het belang van energiegemeenschappen en dat een eerlijke verdeling van lusten en lasten essentieel is voor de energietransitie. We hebben dit in het thema Energie explicieter beschreven in twee toegevoegde passages over het belang en de functie van energiegemeenschappen.
- B. De ambities uit de energievisie zijn vertaald naar de POVI. De verdere verankering van o.a. de energiegemeenschappen in ruimtelijke kaders volgt in het omgevingsprogramma en in de omgevingsverordening. Dit leidt niet tot een aanpassing van de POVI.
- C. In een omgevingsprogramma werken we verder uit hoe we energiegemeenschappen concreet kunnen ondersteunen en versterken. Dit leidt niet tot een aanpassing van de POVI.
- D. In het omgevingsprogramma werken wij uit hoe wij vanuit onze rol kan bij gaan dragen aan de verdere groei van energiegemeenschappen in Fryslân. Om dit te verduidelijken hebben wij in het thema Energie twee passages toegevoegd over het belang en de functie van energiegemeenschappen. In een omgevingsprogramma concretiseren we hoe wij dit verder ondersteunen, onder andere door drempels te verlagen en toegang tot projecten en infrastructuur te verbeteren. Wij zien hierbij ook nadrukkelijk een rol voor de gemeenten.
- E. Wij sluiten aan bij de definitie van de Energiewet. Dit leidt niet tot een aanpassing van de POVI.

Energieplanologie (zie ook energie-infrastructuur)

Indieners: 39, 44, 50, 54, 98, 101

T.a.v. het onderwerp energieplanologie wordt geschreven:

- A. Dat netcongestie én de infrastructuur bepalend zijn voor de vraag wáár zon/wind/opslag het best gerealiseerd kan worden.

T.a.v. het onderwerp energieplanologie wordt de provincie verzocht/gevraagd om:

- B. Aan de passage over energie-infrastructuur toe te voegen dat energie-infrastructuur niet alleen een randvoorwaarde is, maar ook een structurerende werking kan hebben voor ruimtelijke ontwikkelingen;
- C. Vroegtijdig keuzes te maken over waar de provincie ontwikkelingen toestaat en niet toestaat (zowel qua opwek als qua verbruik van energie), zodat Liander er bij diens prognoses en toekomstige investeringsplannen voor netuitbreidingen rekening kan houden met ontwikkelingen voor en na 2035;
- D. In ontwikkelplannen ruimte te (blijven) bieden voor energie-infrastructuur, en te ontwikkelen waar energie-infrastructuur is (voorzien);
- E. Om samen met indiener (regionale netbeheerder) te verkennen hoe de uitbreiding van energie-infrastructuur gebruikt kan worden om ontwikkelingen naar een robuuste locatie te trekken;
- F. Expliciter te benoemen energie-infrastructuur randvoorwaardelijk is voor economische en ruimtelijke ontwikkeling;
- G. Aandacht te hebben voor stimuleringsmaatregelen die de realisatie van een slim energiesysteem waar productie, opslag en gebruik van elektriciteit goed op elkaar is afgestemd bevorderen.
- H. Netcongestie onderdeel van het ruimtelijk afwegingskader te maken, en daarbij oplossingen zoals vraagsturing, opslag en lokale koppeling van vraag en aanbod uit te werken in een strategie en als randvoorwaarde voor nieuwe ontwikkelingen en investeringen.
- I. In de tekst op te nemen dat de provincie samen met TenneT, gemeenten, regionale netbeheerders en het Rijk werkt aan tijdige ruimtelijke reserveringen voor toekomstige hoogspanningsinfrastructuur;

Antwoord:

- A. We onderschrijven dat een goede inpassing op het elektriciteitsnet van groot belang is en een belangrijke factor vormt in de locatieafweging voor opwekprojecten en opslag. We zetten in op het clusteren van vraag en aanbod. De verdere ruimtelijk kaders worden nog nader uitgewerkt. Deze zienswijze leidt niet tot een aanpassing van de POVI.
- B. We delen het standpunt dat energie-infrastructuur niet alleen een randvoorwaarde is, maar ook een structurerende rol kan hebben en zetten de samenwerking met de netbeheerders graag voort in de verdere uitwerking. Aan de POVI is in het thema Energie toegevoegd dat we ruimtelijke ontwikkelingen, netcapaciteit en netuitbreiding op elkaar afstemmen met inzet van energieplanologie (toegevoegde passage over energieplanologie)
- C. Wij onderschrijven het belang van tijdig ruimtelijke keuzes maken over waar opwek en verbruik plaatsvinden, gezien de lange doorlooptijden van energie-infrastructuur. We zullen dit in de tekst explicieter opnemen in de toegevoegde passage over energieplanologie.
- D. We onderschrijven het belang van voldoende ruimte voor energie-infrastructuur. In de POVI sturen we daarom op het tijdig reserveren van ruimte en het in een vroeg stadium meenemen van de beschikbaarheid van energie, zodat hier ook gericht op kan worden gestuurd. Zoals aangegeven in de POVI zetten we hierbij in op energieplanologie. Aan de POVI is in het thema Energie een passage over energieplanologie toegevoegd, met daarin de volgende zin "Gezien de lange doorlooptijden van energie-infrastructuur maken we tijdig ruimtelijke keuzes over waar energie wordt opgewekt, opgeslagen, getransporteerd en gebruikt".
- E. We gaan graag verder met u in gesprek om te verkennen hoe de uitbreiding van energie-infrastructuur kan bijdragen aan het sturen van ontwikkelingen naar robuuste en toekomstbestendige locaties. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.

- F. Wij zijn van mening dat in de POVI voldoende wordt aangegeven dat energie-infrastructuur randvoorwaardelijk is voor economische en ruimtelijke ontwikkeling. (zie ook B) Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.
- G. Dit werken we verder uit in een omgevingsprogramma. Dit leidt niet tot aanpassing van de POVI.
- H. We onderschrijven dat netcongestie voorlopig van belang is bij nieuwe ontwikkelingen en een belangrijke factor vormt in de locatieafweging; We zien dit als onderdeel van energieplanologie. We zijn van mening dat dit voldoende in de POVI beschreven wordt. Dit leidt niet tot aanpassing van de POVI.
- I. We nemen deze suggestie over en zullen in het thema Energie de volgende zin opnemen: "Samen met gemeenten, netbeheerders en het Rijk stemmen we ruimtelijke ontwikkelingen, netcapaciteit en netuitbreiding vroegtijdig op elkaar af. Gezien de lange doorlooptijden van energie-infrastructuur maken we tijdig ruimtelijke keuzes over waar energie wordt opgewekt, opgeslagen, getransporteerd en gebruikt"

2.4.2.2 Energie-infrastructuur (zie ook energieplanologie)

Indieners: 9, 44, 50, 87, 90, 98

T.a.v. het onderwerp energie-infrastructuur wordt het volgende geschreven in de zienswijzen:

- A. Een van de indieners noemt ongenoegen over het feit dat kabels door landbouwgrond worden getrokken.

T.a.v. het onderwerp energie-infrastructuur wordt de provincie verzocht/gevraagd om:

- B. Te borgen dat de structuurkaart Energie periodiek en in overleg met TenneT wordt geactualiseerd en voor de meest actuele informatie expliciet te verwijzen naar de projectenkaart van TenneT;
- C. In de Omgevingsvisie te verduidelijken dat compensatie geen generiek instrument is, maar uitsluitend plaatsvindt binnen de kaders van Rijksbeleid en (technische) haalbaarheid;
- D. In de Omgevingsvisie op te nemen dat voor infrastructuur met een bovenlokaal belang, zoals het landelijk transmissiesysteem voor elektriciteit, altijd een specifieke afweging wordt gemaakt indien water- en bodemsysteembrede maatregelen ruimtelijke beperkingen opleggen en dat maatwerk wordt toegepast zodat energie-infrastructuur niet (onnodig) wordt belemmerd;
- E. In de definitieve Omgevingsvisie inzichtelijk te maken dat netcapaciteit niet uitsluitend afhankelijk is van TenneT, maar een gezamenlijke verantwoordelijkheid van provincie, gemeenten, distributiesysteembeheerders (regionale netbeheerders) en het Rijk en daarbij realistische doorlooptijden bepalend zijn voor wanneer capaciteit daadwerkelijk beschikbaar komt
- F. In de Omgevingsvisie duidelijk te omschrijven wat haar rol en invulling is om ruimtelijke procedures te versnellen en energie-infrastructuur in te passen.
- G. Met betrekking tot de keuze om energie-infrastructuur te concentreren in en om de verstedelijkingsstructuur het volgende te verduidelijken:
 - a. of gemeenten in de regio op tijd worden aangesloten,
 - b. of de capaciteit meegroeit met de circulaire economie, de landbouwtransitie en woningbouw, en
 - c. of randgebieden structureel achteraan in de volgorde terechtkomen.
- H. De volgende aanbevelingen om de uitbreiding van het elektriciteitsnet te versnellen en het net slimmer te benutten over te nemen:
 - a. Stimuleer decentrale elektriciteitsproductie en -opslag op plaatsen waar vaak veel vraag naar stroom is als oplossing voor congestie.
 - b. Faciliteer netbeheerders bij het strategisch aankopen van grond voor hoogspanningsverbindingen en transformatorstations, en geef gemeentes nu de opdracht om twee procent van hun grondgebied te reserveren voor de energietransitie en locaties aan te wijzen voor de uitbreiding van energie-infrastructuur.
 - c. Stel duidelijke ruimtelijke randvoorwaarden voor energie-infrastructuur (een kaderstellende aanpak).

- d. Versnel doorlooptijden van projecten voor energie-infrastructuur.
- e. Sta bovengrondse elektriciteitsinfrastructuur toe, ook zonder compensatie, voor een betaalbaar energiesysteem.

Antwoord:

- A. Wij begrijpen de zorgen over de impact op landbouwgrond, maar de aanleg van kabels is noodzakelijk voor een betrouwbaar energiesysteem. Per project gaat de netbeheerder in gesprek met grondeigenaren. Dit leidt niet tot aanpassing van de POVI.
- B. De Structuurkaart Energie is geactualiseerd met de meest recente stand van zaken. Voor de meest actuele informatie zullen we verwijzen naar de projectenkaarten van TenneT en Liander.
- C. Wij begrijpen dat netbeheerders binnen de wettelijke kaders handelen en dat financiering van aanvullende landschappelijke maatregelen niet vanzelfsprekend is. In de POVI leggen wij geen verplichting bij de netbeheerders; het uitgangspunt rondom compensatie is gericht op het Rijk als verantwoordelijke voor de nationale energie-infrastructuur, en dit nemen wij mee in de gesprekken met het Rijk. Dit leidt niet tot aanpassing van de POVI.
- D. Voor infrastructuur met een bovenlokaal belang is geen specifieke afweging nodig. Bodem en water sturend betekent niet dat ontwikkelingen op voorhand worden uitgesloten, maar dat water en bodem een belangrijke factor is in de afweging. Als er sprake is van essentiële infrastructuur met een bovenlokaal belang, dan zal dat in de uiteindelijke afweging worden afgewogen tegen het belang van water en bodem. Dit leidt niet tot aanpassing van de POVI.
- E. In de POVI wordt op verschillende plekken verwezen naar de samenwerking met de netbeheerders. Wij zien geen aanleiding om de voorgestelde tekst in de POVI op te nemen. Dit leidt niet tot aanpassing van de POVI.
- F. De invulling van onze rol bij het versnellen van ruimtelijke procedures en het inpassen van energie-infrastructuur werken we verder uit in een Omgevingsprogramma. Dit leidt niet tot aanpassing van de POVI.
- G. We concentreren de energie-infrastructuur niet alleen rond de verstedelijkingsstructuur. De aanpak van netcongestie geldt voor de hele provincie. Hierbij maken we geen onderscheid tussen gemeenten. Randgebieden komen hierbij niet structureel achteraan in de volgorde terecht. Voor nieuwe locaties voor de opwek van elektriciteit met windturbines geven we beleidsruimte op die plekken waar de energievraag het grootst is.
- H. Beantwoording:
 - a. In de POVI zetten we in op initiatieven voor energiehubs op en rond bedrijventerreinen, waarmee productie, opslag en verbruik van energie slim worden gekoppeld. We koppelen nieuwe locaties voor windmolens aan de grote en middelgrote energievraagclusters.
 - b. We werken binnen de Friese Energietafel samen aan de uitbreiding van het energienetwerk. Daar horen de maatregelen die voorgesteld worden niet bij. De mogelijkheden voor strategische grondaankoop willen wij wel verkennen met de netbeheerders.
 - c. In de POVI geven we op hoofdlijnen aan hoe wij aankijken tegen de uitbreiding van het energienet. De belangrijkste ruimtelijke voorwaarden zijn in de POVI opgenomen. Eventuele verdere uitwerking nemen wij op in een Omgevingsprogramma.
 - d. Over de mogelijkheden voor het versnellen van de doorlooptijden van projecten zijn wij al in gesprek met de netbeheerders. De uitwerking daarvan is onderdeel van een Omgevingsprogramma.
 - e. Vanwege het belang van ruimtelijke ordening en landschap zijn wij voor het in beginsel ondergronds aanleggen van energie-infrastructuur. Vanwege de verdeling van lusten en lasten zijn wij bij bovengrondse infrastructuur voorstander van compensatie.

Een en ander leidt niet tot aanpassing van de POVI.

2.4.2.3 380kV-hoogspanningsverbinding Vierverlaten-Ens

Indieners: 66, 84

T.a.v. de 380kV-hoogspanningsverbinding Vierverlaten-Ens wordt het volgende geschreven in de zienswijzen:

- A. Een van de indieners schrijft n.a.v. de Structuurkaart Energie dat het toevoegen van de 380kV-hoogspanningsverbinding aan de 220kV- en 110kV verbindingen nabij Akkrum de negatieve impact hiervan onaanvaardbaar wordt. Indiener geeft aan pertinent tegen het bovengronds realiseren van hoogspanningsverbindingen in het tussengebied tussen het dorp Akkrum en N2000 gebied Sneekermeer – Terkaplester Puollen te zijn en noemt hierbij verschillende redenen, o.a. gerelateerd aan landschap, vogelsterfte, beperkte ontwikkelmogelijkheden voor wonen en recreatie, cultuurhistorie en de reeds aanwezige infrastructuur en opgaven.
- B. De andere indiener merkt op dat er nog geen voorkeursbeslissing is genomen over het tracé van de 380kV-hoogspanningsverbinding zoals weergegeven op de kaart, en geeft aan geen tracé te willen hebben over diens grondgebied.

Antwoord :

Wij delen uw zorgen over de impact van een nieuwe 380kV verbinding door onze provincie. Dit hebben wij ook verwoord in het regioadvies dat wij in samenwerking met de provincies Groningen, Flevoland en Overijssel naar het Rijk hebben gestuurd. Anderzijds zijn wij ook afhankelijk van hoogspanningsverbindingen voor een goede werking van ons energiesysteem. De provincie besluit niet over de aanleg van en over het tracé voor de 380kV verbinding van Vierverlaten naar Ens. Het Rijk (het ministerie van Economische Zaken (EZK) is daarvoor het bevoegd gezag. De Minister van EZK besluit samen met de minister van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening (VRO) over het tracé. De ontwerp-Voorkeursbeslissing is door het ministerie van EZK ter inzage gelegd in de periode van 22 mei 2026 tot 3 juli 2026. Het besluit daarover wordt in het eerste kwartaal van 2027 verwacht. Het definitieve projectbesluit valt naar verwachting in 2029. Op de structuurkaart Energie is het tracé opgenomen dat ter inzage is gelegd. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.

2.4.2.4 Netcongestie

Indieners: 9, 45, 68

T.a.v. het onderwerp netcongestie wordt het volgende geschreven:

- A. Indiener verbaast zich erover waarom congestie niet als hoofdoorzaak voor energiearmoede wordt genoemd.
- B. Indiener pleit voor het belang van sturing via EMS.

T.a.v. het onderwerp netcongestie wordt de provincie gevraagd / verzocht om:

- C. 'parallelplannen' bij netbeheerders in te zetten om netcongestie te voorkomen, zodat opgeleverde woning ook bewoond kunnen worden.

Antwoord:

- A. Energiearmoede en netcongestie zijn verschillende problemen. Bij energiearmoede gaat het om huishoudens die moeite hebben om hun energierekening te betalen. Netcongestie is daarbij niet de hoofdoorzaak. Van netcongestie is sprake wanneer er op het elektriciteitsnet op bepaalde momenten onvoldoende elektriciteit beschikbaar is of als er geen elektriciteit meer aan het net geleverd kan worden. Als door netcongestie de prijzen van energie stijgen kan dit wel leiden tot energiearmoede. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.
- B. Energiemanagementsystemen (EMS) kunnen helpen bij de aanpak van netcongestie. Wij onderschrijven dat toepassing daarvan waardevol kan zijn, bijvoorbeeld bij energiehubs. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.
- C. Over de mogelijkheden voor het versnellen van de doorlooptijden van projecten zijn wij al in gesprek met de netbeheerders. Parallel plannen is daarbij een van de mogelijkheden. De uitwerking daarvan is onderdeel van een omgevingsprogramma. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.

2.4.2.5 Opslag (Zie ook lokaal eigendom bij opslag)

Indieners: 41, 45, 50, 54, 60, 62, 64, 69, 84, 87, 95, 98, 100

T.a.v. het onderwerp netcongestie wordt het volgende geschreven dat:

- A. Opslag ontbreekt als volwaardige ruimtelijke strategie.
- B. Het niet aan TenneT is om specifieke locaties voor batterijopslag aan te wijzen, en dat de provincie kan sturen op de kwaliteit en systeemwaarde van initiatieven door bij aanvragen te vereisen dat een project beschikt over een indicatie als congestieverzachter en/of over een Tijdsduur Gebonden Transport Recht (TDTR) contract.
- C. Een generieke beperking op grootschalige batterijsystemen, op basis van artikel 6.12 van de Energiewet, niet in lijn is met de wetgeving die decentrale overheden niet toestaat om de ontwikkeling van opslag generiek te beperken of hieraan aanvullende, belemmerende eisen te stellen die de markttoegang hinderen.

T.a.v. het onderwerp opslag wordt de provincie gevraagd/ verzocht om:

- D. Het beleid over het niet toestaan van grootschalige batterijopslag niet op te nemen in de POVI, of te wijzigen naar een 'ja, mits'-principe, omdat:
 - a. Dit beleid niet juridisch toegestaan is of het bevoegd gezag van de provincie ontbreekt (artikel 6.12 Energiewet).
 - b. Dit beleid de benodigde flexibiliteit in het energiesysteem belemmert.
 - c. Dit beleid de energietransitie onnodig belemmert.
 - d. Batterijen kunnen bijdragen aan het oplossen van de netcongestieproblematiek en ondernemers kunnen helpen die willen elektrificeren (zoals op bedrijventerreinen De Hemrik en De Zwette).
 - e. Dit leidt tot een betere/stabieler elektriciteitsprijs.
 - f. Dit van nationaal belang is.
 - g. Dit nodig is om ervoor te zorgen dat de doelen uit de Omgevingsvisie gehaald kunnen worden.
 - h. Dit de integratie van hernieuwbare energie ondersteunt.
 - i. Leveringszekerheid tijdens schaarste biedt.
 - j. Dit niet in lijn is met het Ruimtelijke Arrangement tussen de Provincie Fryslân en de minister van VRO.
- E. In plaats van een generieke uitsluiting van grootschalige batterijopslag te kiezen voor een ruimtelijk afwegingskader, waarbij deze vorm van opslag bij voorkeur wordt toegestaan op logische locaties zoals bedrijventerreinen en nabij 380 kV- en 110/150 kV-stations, en terughoudend wordt omgegaan met solitaire toepassingen in het buitengebied
- F. Om met indiener (regionale netbeheerder) in gesprek te blijven over grootschalige batterijen, omdat dit een oplossing kan bieden voor bedrijven die door netcongestie niet kunnen uitbreiden, verduurzamen, of vestigen.
- G. Energieopslag met de hoogste prioriteit te faciliteren en optimaal te stimuleren, omdat passiviteit t.a.v. batterijopslag in dit stadium een risico is voor de Friese leveringszekerheid, en vanwege de lange doorlooptijd van de ontwikkelingen van batterijprojecten.
- H. Een case-by-case benadering te hanteren voor batterijprojecten.
- I. Meer ruimte te bieden om (co-located) opslagsystemen ook buiten het directe opwekperceel te realiseren (mits functioneel verbonden en te vergunnen).
- J. Separate vergunningstermijnen/verschil in looptijd mogelijk te maken voor opslag bij opwek, vanwege belemmerende werking en voordelen vanuit het investerings- en systeemperspectief.
- K. Co-located batterijopslag niet uit te sluiten en er werkbare en proportionele voorwaarden voor vast te stellen, waarbij de omvang van opslag in verhouding staat tot het gekoppelde wind- of zonnepark en ruimtelijke inpassing centraal staat. Er wordt verzocht om in de uitwerking van dit beleid aansluiting te zoeken bij bestaande provinciale kaders, zoals in Flevoland en Noord-Holland, waarin de schaal van batterijopslag wordt gekoppeld aan het piekvermogen van de opwekinstallatie.

- L. Ervoor te zorgen dat er ruimte blijft voor energieopslag binnen Smart Energy Hub Hallum.
- M. Energieopslag expliciet op te nemen als ruimtelijke opgave in de POVI.
- N. Duidelijkheid te bieden over geschikte locaties en inpassingsprincipes, en energieopslag daarbij te koppelen aan economische clusters en bedrijventerreinen, omdat daar de vraag het grootst is.
- O. Expliciet ruimte te geven voor long-duration energy storage (LDES).
- P. Expliciet ruimte te bieden voor energieopslag op alle schaalniveaus.
- Q. Expliciet een breder perspectief op te nemen in de visie door aandacht te geven aan warmteopslag.

Antwoord:

- A. Onze visie op met name grootschalige batterijsystemen heeft zich sinds de ter inzagelegging van de ontwerp POVI verder ontwikkeld. In de ontwerp POVI geven wij aan dat wij bedrijven stimuleren om energie op eigen terrein op te slaan. Daarnaast geven we in de POVI aan dat wij grootschalige batterijopslag voorlopig niet toestaan omdat we samen met de netbeheerders willen verkennen waar en in welke mate grootschalige batterijopslag nodig is. Inmiddels hebben wij hierover gesprekken gehad met de netbeheerder. Dit heeft geleid tot een herziening van de tekst over batterijopslag, in die zin dat grootschalige batterijopslag selectief en onder voorwaarden wordt toegestaan. Hiermee heeft opslag in batterijen een meer volwaardige plek in de POVI gekregen.
- B. Wij delen de mening in deze zienswijze. Zoals aangegeven onder A hebben gesprekken met de netbeheerder geleid tot aanpassing van de tekst over batterijopslag. Grootschalige batterijopslag wordt toegestaan nabij vier onderstations, en bij voorkeur geplaatst op een bedrijventerrein. Als dit niet mogelijk is, is plaatsing van grootschalige batterijopslag toegestaan nabij het onderstation. Daarnaast geven wij aan dat het van belang is dat grootschalige batterijsystemen een bijdrage leveren aan het verlichten van netcongestie of een bijdrage leveren aan het belang van balans en leveringszekerheid van het hoogspanningsnet van TenneT. Initiatieven voor grootschalige batterijopslag moeten daarom beschikken over een contract met TenneT dat hierop gericht is.
- C. De beperkingen t.a.v. batterijsystemen in de ontwerp POVI waren grotendeels ingegeven vanuit ruimtelijke overwegingen. Inmiddels is de tekst over batterijsystemen herzien. Zie hierboven onder A en B.
- D. Aan deze zienswijze komen wij tegemoet. De tekst over grootschalige batterijsystemen is herzien. Zie hierboven onder A en B.
- E. De tekst over grootschalige batterijsystemen is herzien. Zie hierboven onder A en B. Belangrijkste verschil met de zienswijze is dat in de zienswijze gepleit wordt voor het toestaan van batterijsystemen nabij 380 kV- en 110/150 kV-stations, terwijl wij de grootschalige batterijopslag in eerste instantie alleen toestaan bij de onderstations Bolsward, Oudehaske, Burgum en Louwsmeer. Samen met het ministerie en de netbeheerders blijven we in gesprek over waar en in welke mate batterijsystemen in het Friese energiesysteem nodig zijn. Wij werken de voorwaarden voor verschillende categorieën batterijen verder uit in een Omgevingsprogramma en leggen dit vast in de Omgevingsverordening.
- F. Aan deze zienswijze komen wij tegemoet. Enerzijds door aanpassing van de tekst en anderzijds door in gesprek te blijven.
- G. Wij vinden energieopslag belangrijk. In ons omgevingsprogramma werken wij verder uit hoe wij verder invulling geven aan het stimuleren van energieopslag.
- H. Aan deze zienswijze komen wij gedeeltelijk tegemoet. De tekst in de ontwerp POVI over elektriciteitsopslag bij zonne- of windparken staat een case by case benadering toe. Deze tekst blijft ongewijzigd. Voor grootschalige batterijopslag wordt de tekst wel herzien. Deze leidt niet tot een case by case benadering. Wij kiezen voor een generieke aanpak in POVI, waarbij we dit type batterijopslag in eerste instantie alleen toestaan bij de onderstations Bolsward, Oudehaske, Burgum en Louwsmeer.
- I. Aan deze zienswijze komen wij niet tegemoet. Wij vinden het ruimtelijk van belang dat batterijopslag die verbonden is aan een opwekklocatie op het projectperceel wordt geplaatst. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassen van de POVI.

- J. Aan deze zienwijze komen wij niet tegemoet. Wij staan opslag bij opweklocaties toe van wege de combinatie met opwek. Wij willen voorkomen dat er op termijn losse opslaglocaties komen zonder opwek. Deze zienwijze leidt niet tot aanpassen van de POVI.
- K. Co-located batterijopslag wordt in de ontwerp POVI niet uitgesloten. Wij werken de voorwaarden voor verschillende categorieën batterijen verder uit in een Omgevingsprogramma en leggen dit vast in de Omgevingsverordening. De voorbeelden van andere provincies die de indiener noemt zullen wij hierbij bestuderen. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.
- L. Er blijft onder voorwaarden ruimte voor energieopslag binnen Smart Energy Hub Hallum. Wij werken de voorwaarden voor verschillende categorieën batterijen verder uit in een Omgevingsprogramma en leggen dit vast in de Omgevingsverordening. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.
- M. Aan deze zienswijze wordt gedeeltelijk tegemoet gekomen. De tekst over opslag is t.o.v. de ontwerp POVI herzien. In de herziene tekst wordt energieopslag weliswaar niet expliciet opgenomen als ruimtelijke opgave, maar wordt wel aangegeven dat opslag een belangrijke rol speelt in het energiesysteem.
- N. Aan deze zienswijze wordt gedeeltelijk tegemoet gekomen. De tekst over opslag is t.o.v. de ontwerp POVI herzien. Voor de grootschalige batterijopslag worden locaties aangeduid. Wij willen dit type batterijopslag in eerste instantie alleen toestaan bij de onderstations Bolsward, Oudehaske, Burgum en Louwsmeer. Voor andere typen batterijopslag wijzen wij geen locaties aan. Wij werken de voorwaarden voor verschillende categorieën batterijen verder uit in een Omgevingsprogramma en leggen dit vast in de Omgevingsverordening.
- O. De optie voor long-duration energy storage zat impliciet al in de ontwerp POVI. Bij long-duration energy storage (LDES) gaat het om opslagsystemen die elektriciteit gedurende lange tijd kunnen opslaan en weer beschikbaar kunnen maken. Dit kan bijvoorbeeld in de vorm van waterstof of via de opslag van samengeperste lucht (compressed air energy storage (CAES)). In de ontwerp POVI is opgenomen dat wij mogelijkheden zien voor ondergrondse opslag van stoffen ten behoeve van duurzame energievoorziening. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.
- P. Opslag speelt een belangrijke rol in het energiesysteem. Opslag is wat ons betreft op alle schaalniveaus mogelijk. Wij zien hierbij ook een rol voor de gemeenten. Wij werken de voorwaarden voor verschillende categorieën batterijen verder uit in een Omgevingsprogramma en leggen dit vast in de Omgevingsverordening. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.
- Q. Aan deze zienswijze wordt tegemoet gekomen. De tekst over opslag in het thema Energie is t.o.v. de ontwerp POVI herzien. In de herziene tekst wordt nu ook de opslag van warmte, biogas en groen gas genoemd.

2.4.2.6 Lokaal eigendom bij opslag

Indieners: 34, 54, 95, 98

T.a.v. het onderwerp lokaal eigendom bij opslag wordt de provincie gevraagd/verzocht om:

- A. Aan te sluiten bij de landelijke norm van 50% lokaal eigendom op basis van een inspanningsverplichting, omdat de eis in de POVI voor 60% lokaal eigendom bij opwek en opslag onwerkbaar en onwenselijk is.
- B. Geen percentage lokaal eigendom verplicht te stellen, omdat:
 - a. Dit volgens artikel 6.12 lid 1 Energiewet niet juridisch afdwingbaar is en een wettelijke grondslag/bevoegdheid voor Provinciale Staten ontbreekt.
 - b. De businesscase hiervoor volatiel is, en afhankelijk van complexe handel op energiemarkten.
 - c. De ruimtelijke en visuele impact van batterijopslag ten opzichte van zon- en windprojecten miniem is, en hierdoor de noodzaak ontbreekt om via eigendomseisen lokaal draagvlak af te dwingen.
- C. Ruimte te bieden voor veiligere participatievormen zoals obligatieleningen, in plaats van een resultaats- of inspanningsverplichting voor lokaal eigendom te eisen.
- D. Het uitgangspunt over lokaal eigendom ook bij opslag van energie toe te passen.

Antwoord:

Wij vinden het van belang dat de lusten en lasten van energieopwek eerlijk verdeeld worden. Om die reden wordt bij projecten voor zon- en windenergie de eis van minimaal 60% lokaal eigendom gesteld. In de Omgevingsverordening wordt deze eis ook gekoppeld aan opslag bij opweklocaties. Wij werken de voorwaarden voor verschillende categorieën batterijen verder uit in een Omgevingsprogramma en leggen dit vast in de Omgevingsverordening. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.

2.4.2.7 Energiehubs

Indieners: 41, 48, 54, 64, 67, 77, 80, 82, 86, 94, 101, 114

Indieners pleiten (bijna allemaal) voor het lokaal afstemmen van energievraag en -aanbod in het energiesysteem, zoals in o.a. een energiehub. T.a.v. dit onderwerp wordt de provincie gevraagd / verzocht om:

- A. Een duidelijke actielijn in de POVI op te nemen om provinciale voorwaarden die energiehubs kunnen belemmeren (zoals bij windenergie) te helpen overbruggen.
- B. Energiehubbeleid concreet en rechtszeker te maken voor coöperatieve hubs buiten stedelijke zones door middel van een helder ruimtelijk kader en afwegingskader, met daarin opgenomen: de ruimtelijke randvoorwaarden, het bevoegd gezag, het afwegingskader en de verhouding tot het windturbinebeleid;
- C. Lokale opwek bij energiehubs daadwerkelijk mogelijk te maken door:
 - a. een aanjagende rol te nemen in de ontwikkeling van energiehubs;
 - b. samenwerking tussen provincie, gemeenten, bedrijven en netbeheerder actief te organiseren, en;
 - c. experimenteerruimte te creëren, zodat initiatieven zoals Betterwird niet stilvallen in afwachting van volledige beleidsuitwerking.
- D. De benodigde infrastructuur (wind, zon, opslag, en hoogspanning) voor energiehubs te concretiseren op lokaal niveau;
- E. Havens expliciet aan te wijzen als energiehubs;
- F. Het energiehub-initiatief van Krigel te erkennen als pilotproject voor coöperatieve energiehubs in het Friese veengebied en neem dit op in het programma;
- G. Een expliciete categorie "energiecoöperatie-hub" op te nemen in het locatiebeleid, los van de stedelijke energievraagclusters, voor gedragen initiatieven op specifieke kanslocaties (zoals een zandwinput) buiten de grote kernen;
- H. Ruimte te bieden voor realisatie van opwek door het lokaal koppelen van opwek en vraag mogelijk te maken binnen energievraagclusters, inclusief passende ontwikkelruimte voor nieuwe opwek;
- I. De Omgevingsvisie zo aan te vullen dat een energiehub bestaande uit zon-op-water, opslag en een windturbine — in coöperatief eigendom van een dorp — als coherent initiatief beoordeeld kan worden, en niet op elk onderdeel afzonderlijk;
- J. Ruimte voor energiehubs als integraal onderdeel mee te nemen in beweging 4.
- K. Te verhelderen of de zin 'Bestaande bedrijventerreinen worden opgewaardeerd tot energiehubs' betekent dat op bedrijventerreinen ruimte dient te worden gereserveerd voor opwek en opslag van energie en dat alle bedrijventerreinen mogen worden vergroot ten behoeve van energiehubs.
- L. Te erkennen dat moderne bedrijventerreinen multidisciplinaire locaties worden met energie-opwek, energieopslag, laadinfra, clustering en reststromenlogistiek en ruimte toe te kennen in zowel stedelijke als regionale kernen hiervoor.
- M. Het criterium 'logische locaties rond bedrijventerreinen' met betrekking tot locaties voor windenergie niet te beperkend te laten werken als het gaat om de ontwikkeling van één of meer windturbines binnen een energiehub, maar om te focussen op de binding van de windturbines met een dorp of bedrijventerrein;
- N. Opwekprojecten niet enkel in een nog onontgonnen hub-structuur te dwingen, maar zelfstandige projecten te beoordelen op hun eigen bijdrage aan het net, omdat energiehubs juridisch en organisatorisch tijdrovend zijn.

Antwoord:

- A. Zoals aangegeven in de ontwerp POVI bevorderen we initiatieven voor energiehubbs op en rond bedrijventerreinen, waarmee productie, opslag en verbruik van energie slim worden gekoppeld. We geven ook aan dat de mogelijkheden voor energiehubbs worden begrensd door de voorwaarden die wij stellen aan verschillende vormen van opwekking, zoals de voorwaarden voor windenergie. Mede naar aanleiding van deze zienswijze gaan we de alternatieve mogelijkheden verkennen voor bedrijventerreinen waar opwek niet mogelijk is, of waar opwek niet wenselijk wordt geacht. Wij hebben dit in het thema Energie toegevoegd aan de tekst over Energiehubbs.
- B. In de POVI geven we het beleid op hoofdlijnen weer. Dit wordt op onderdelen verder uitgewerkt in een Omgevingsprogramma en indien nodig geborgd in de Omgevingsverordening. Energiehubbs kunnen verschillende vormen aannemen, maar kenmerken zich door een integrale en collectieve aanpak van energievoorzieningen. Zoals aangegeven in de ontwerp POVI willen we energiehubbs bevorderen op of rond bedrijventerreinen. Verder wordt aangegeven dat de mogelijkheden voor energiehubbs worden begrensd door de voorwaarden die wij stellen aan verschillende vormen van opwekking, zoals de voorwaarden voor windenergie. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.
- C. Zoals aangegeven in de ontwerp POVI dragen hubs bij aan een stabiel energiesysteem, versterken ze de lokale economie en bieden ze aanknopingspunten voor andere opgaven, zoals duurzame mobiliteit, warmtetransitie en ruimtelijke clustering van functies. Met een Omgevingsprogramma bepalen we met welke instrumenten we als provincie energiehubbs kunnen stimuleren. We verkennen op welke wijze initiatieven al kunnen anticiperen op de nieuwe beleidsrichting, zodat onnodige vertraging zoveel mogelijk wordt voorkomen. Daarbij is een belangrijk aandachtspunt hoe we de integraliteit en de benodigde randvoorwaarden goed borgen. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.
- D. De ruimtelijke impact is sterk afhankelijk van de gekozen oplossingen en de locatie. Het schaalniveau van de POVI leent zich er niet voor om dit verder te concretiseren. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.
- E. In de POVI worden geen concrete locaties aangewezen voor energiehubbs. We bevorderen initiatieven voor energiehubbs op en rond bedrijventerreinen. Dat zou daarmee ook bij een aantal havens kunnen. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.
- F. Wij nemen deze zienswijze niet over. Het is niet nodig om een initiatief als pilot te erkennen. Wij gaan graag met u in overleg om te bespreken op welke wijze uw initiatief aansluit bij de uitvoeringsagenda Energiehubbs Fryslân. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.
- G. Wij nemen deze zienswijze niet over. Het is niet nodig om een aparte categorie van energiecoöperatiehubbs op te nemen. Energiehubbs kunnen ook gerealiseerd worden buiten de stedelijke energievraagclusters. Zoals aangegeven in de ontwerp POVI willen we energiehubbs toestaan op of rond bedrijventerreinen. Verder wordt aangegeven dat de mogelijkheden voor energiehubbs worden begrensd door de voorwaarden die wij stellen aan verschillende vormen van opwekking, zoals de voorwaarden voor windenergie. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.
- H. Dit is de richting die we met de POVI inzetten: ruimte bieden om lokale opwek en vraag te koppelen binnen energievraagclusters en daarmee ontwikkeling mogelijk te maken. De mogelijkheden voor energiehubbs worden wel begrensd door de voorwaarden die wij stellen aan verschillende vormen van opwekking, zoals de voorwaarden voor windenergie. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.
- I. Wij nemen deze zienswijze niet over. In de POVI geven we de kaders op hoofdlijnen. Hiermee kan een inschatting gemaakt worden of een energiehub bestaande uit zon-op-water, opslag en een windturbine past binnen het provinciale beleid. De mogelijkheden voor energiehubbs worden wel begrensd door de voorwaarden die wij stellen aan verschillende vormen van opwekking, zoals de voorwaarden voor windenergie. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.
- J. De energiehubbs zijn in de ontwerp POVI al opgenomen in beweging 4. Mede naar aanleiding van deze zienswijze is aan die tekst het volgende toegevoegd: Bij de ontwikkeling en herstructurering van woonwijken, bedrijventerreinen en mobiliteitsinfrastructuur reserveren we structureel ruimte voor energievoorzieningen, zoals energiehubbs, lokale opwek, opslag en

netinfrastructuur. Energievoorzieningen zijn daarmee een integraal onderdeel van de ruimtelijke inrichting.'

- K. Mede naar aanleiding van deze zienswijze is aan de tekst over energiehubs het volgende toegevoegd: ' Bij de ontwikkeling en herstructurering van woonwijken, bedrijventerreinen en mobiliteitsinfrastructuur reserveren we structureel ruimte voor energievoorzieningen, zoals energiehubs, lokale opwek, opslag en netinfrastructuur. Energievoorzieningen zijn daarmee een integraal onderdeel van de ruimtelijke inrichting.'
- L. Mede naar aanleiding van deze zienswijze is aan de tekst over energiehubs het volgende toegevoegd: ' Bij de ontwikkeling en herstructurering van woonwijken, bedrijventerreinen en mobiliteitsinfrastructuur reserveren we structureel ruimte voor energievoorzieningen, zoals energiehubs, lokale opwek, opslag en netinfrastructuur. Energievoorzieningen zijn daarmee een integraal onderdeel van de ruimtelijke inrichting.'
- M. Zoals aangegeven op de ontwerp POVI richten we ons op logische locaties rond bedrijventerreinen om vraag en aanbod efficiënt op elkaar af te kunnen stemmen. De binding van windturbines met de omgeving is daar onderdeel van. Met deze beleidsrichting willen we juist oplossingen mogelijk maken voor onze steden/kernen en bedrijven; daarbij houden we in de uitwerking rekening met de ruimte die een initiatief nodig heeft en wordt deze niet op voorhand te strikt begrensd. Aspecten zoals afstand tot infrastructuur, ruimtelijke inpassing en geldende windnormen spelen hierbij een belangrijke rol, zodat per situatie een zorgvuldige en passende afweging kan worden gemaakt. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.
- N. Aan deze zienswijze komen wij niet tegemoet. Wij vinden het van belang dat opwekprojecten onderdeel zijn van een hubstructuur. Initiatieven moeten bijdragen aan Friese opgaven, zoals het verminderen van netcongestie, het betaalbaar houden van energie voor de Friese inwoners, en het verbeteren van de energievoorziening voor bedrijven. Wij zien energiehubs hierbij juist niet als een barrière, maar als een kans om het energiesysteem slimmer en efficiënter te organiseren. Tegelijk vinden wij het belangrijk dat oplossingen niet te sectoraal worden ontworpen, maar aansluiten op het lokale energiesysteem en onderdeel worden van energiehubs. Een energiehubs kan verschillende vormen aannemen, passend bij de context. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.

Energiebesparing

Indieners: 50, 98

Indieners zien graag meer sturing van de provincie op het thema energiebesparing. Een van de indieners stelt voor om concrete provinciale maatregelen aan de POVI toe te voegen, en doet daarvoor de volgende aanbevelingen:

- Regisseer handhaving van de energiebesparingsplicht, er zijn te weinig controles.
- Stimuleer energiebesparing door het naleven van de energiebesparingsplicht en label C verplichting aantrekkelijker te maken door extra voordelen te koppelen aan de verplichting (versnelde vergunningverlening en intensivering van financiële regelingen)
- Versnel elektrificatie van bedrijfsprocessen en mobiliteit.

Antwoord:

Onze inzet voor energiebesparing op strategisch niveau is voldoende weergegeven in paragraaf 3 Energiebesparing in het thema Energie. Op een aantal punten hebben we dit aangevuld. De verdere uitwerking van energiebesparing en de bijbehorende sturing werken we uit in een Omgevingsprogramma. Daarbij hebben we aandacht voor energiebesparing d.m.v. elektrificatie van bedrijfsprocessen en mobiliteit. Dit hebben we mede naar aanleiding van deze zienswijzen in de tekst opgenomen. Hierbij stemmen we onze rol af met de FUMO.

2.4.2.8 Onderscheid (locaties voor) co- en monomestvergisting (zie ook 2.4.2.11)

Indieners: 7, 12, 13, 14, 20, 25, 40

T.a.v. het onderscheid tussen (locaties voor) co- en mono-mestvergisting wordt de provincie gevraagd/ verzocht om:

- A. Expliciet onderscheid te maken in (de begrippenlijst van) de POVI tussen mono-vergisting en co-vergisting.
- B. Overall waar wordt gesproken over mestvergisting te verduidelijken welke vorm wordt bedoeld.
- C. Co-vergisting op agrarische bouwpercelen expliciet uit te sluiten en uitsluitend toe te staan op bedrijventerreinen. Hierbij wordt o.a. verwezen naar een beperkte bijdrage aan emissiereductie en nadelige effecten op het woon- en leefklimaat.

Antwoord:

- A. De POVI maakt bewust geen onderscheid tussen mono- en covergisting. De voor- en nadelen van beide vormen zijn afhankelijk van de gebruikte techniek, de aard van de inputstromen, de schaal en de locatie. Deze aspecten vragen een locatiespecifieke afweging en kunnen daarom niet op het niveau van een strategische omgevingsvisie generiek worden beoordeeld. De afweging vindt plaats bij de verdere beleidsuitwerking en bij de beoordeling van concrete initiatieven in het kader van de omgevingsvergunning. Mede naar aanleiding van deze zienswijze hebben wij in het thema Energie de tekst over biogas-vergisting aangevuld zodat duidelijker is dat beide vormen in Fryslân mogelijk zijn. We zetten in op het stimuleren van mono-mestvergisting omdat dit passend is bij de grondgebonden agrarische bedrijfsvoering in Fryslân en er SDE++ subsidie te verkrijgen is.
- B. De POVI maakt bewust geen onderscheid tussen mono- en covergisting. De voor- en nadelen van beide vormen zijn afhankelijk van de gebruikte techniek, de aard van de inputstromen, de schaal en de locatie. Deze aspecten vragen een locatiespecifieke afweging en kunnen daarom niet op het niveau van een strategische omgevingsvisie generiek worden beoordeeld. De afweging vindt plaats bij de verdere beleidsuitwerking en bij de beoordeling van concrete initiatieven in het kader van de omgevingsvergunning. Mede naar aanleiding van deze zienswijze hebben wij in het thema Energie de tekst over biogas- vergisting aangevuld zodat duidelijker is dat beide vormen in Fryslân mogelijk zijn.
- C. In de POVI wordt geen keuze gemaakt om co-vergisting op bepaalde plekken wel of niet mogelijk te maken. Wel wordt aangegeven dat voor grootschalige vergisting plek is op de bedrijventerreinen, agro-locaties, glastuinbouwlocaties en terreinen van openbare nutsvoorziening. Voor mestvergisting op agrarische bouwpercelen, individueel of in lokale samenwerkingsverbanden, is van belang dat dit een nevenactiviteit blijft bij het agrarisch bedrijf.

2.4.2.9 Vergisting overig (Zie ook Onderscheid (locaties voor) co- en monomestvergisting)

Indieners: 7, 12, 13, 14, 20, 25, 40, 43, 47, 50, 77, 86, 98, 103

T.a.v. het onderwerp vergisting (overig) wordt geschreven dat:

- A. Het wenselijk is dat de ontwerp-POVI ten minste enkele algemene voorwaarden worden genoemd die dan vervolgens in de Omgevingsverordening kunnen worden uitgewerkt of gespecificeerd.
- B. Het onjuist is om te stellen dat vergisting van mest de uitstoot van stikstof vermindert.
- C. Het onjuist is om te stellen dat de Friese biogaspotentie maximaal wordt benut als bijvoorbeeld stikstofstripping of warmteproductie plaatsvindt.
- D. Het onwenselijk is om stikstofstripping of andere innovatieve technieken op agrarische bouwpercelen mogelijk te maken naast monomestvergisting in lokale samenwerkingsverbanden, omdat vormen van agro-industrie op een bedrijventerrein of agrolocatie thuishoren, of in ieder geval kleinschalig en beperkt dienen te zijn.
- E. Met de zin 'Vergisting kan boeren helpen bij de afbouw van derogatie en kunstmestgebruik.' waarschijnlijk wordt bedoeld dat uit digestaat door bepaalde technieken (en met gebruik van warmte en middelen als zoutzuur) renure kan worden gemaakt en dat op macroniveau renure geen kunstmestvervanger is maar een 'kunstmestverplaatser'.
- F. Dat er in de gemeente Weststellingwerf ervanuit gegaan wordt dat de provincie alles doet om de grootschalige opwek van groengas mogelijk te maken (verwijzing naar NB-vergunningen) en dat de gemeente graag met de provincie in gesprek gaat over de grote groengas potentie in Weststellingwerf en de plannen die de gemeente heeft ontwikkeld om deze potentie te benutten.

T.a.v. het onderwerp vergisting (overig) wordt de provincie gevraagd/verzocht om:

- G. Te verduidelijken of de provincie vindt dat vergistingsinstallaties boven een bepaalde omvang niet op agrarische bouwpercelen thuishoren, en of de ontwerp-POVI helderder kan zijn over wat op welke schaal wordt toegestaan op agrarische percelen.
- H. Vast te leggen dat mestvergisting op agrarische bouwpercelen beperkt blijft tot kleinschalige toepassingen en dat grootschalige vergisting wordt gesitueerd op bedrijventerreinen of agro-locaties. Hierbij wordt opgemerkt dat de POVI geen duidelijke beleidsmatige afbakening bevat van de schaal van mestvergisting die passend wordt geacht op agrarische bouwpercelen.
- I. Het uitgangspunt binnen het bestaande toetsingkader van de Omgevingsverordening dat mestvergisting op agrarische bouwpercelen uitsluitend is toegestaan als nevenactiviteit expliciet te onderschrijven en te handhaven (vanwege disproportionele belasting van de omgeving). Hierbij wordt opgemerkt dat de POVI niet duidelijk maakt welke beleidsmatige verruiming t.a.v. monovergisting als nevenactiviteit op agrarische bouwpercelen wordt beoogd.
- J. Expliciet te borgen dat mestvergisting alleen wordt toegestaan indien uit onderzoek blijkt dat het woon- en leefklimaat van omwonenden niet onevenredig wordt aangetast door geur, geluid of verkeersbewegingen. Hierbij wordt opgemerkt dat de passage in het ontwerp over "zorgvuldige inpassing en minimale overlast" onvoldoende concreet en niet toetsbaar is.
- K. De paragraaf Biogas – vergisting (p. 91) als volgt aan te passen: *"De Provincie stimuleert kleinschalige monovergisting op agrarische bouwpercelen als nevenactiviteit van agrarische bedrijfsvoering, individueel of in kleinschalige samenwerkingsverbanden. De voorwaarden zoals opgenomen in de Omgevingsverordening Fryslân bieden hiervoor het toetsingskader. Ter bescherming van het woon- en leefklimaat geldt als aanvullende voorwaarde dat uit onderzoek blijkt dat geen onevenredige hinder ontstaat door geur, geluid of verkeersbewegingen. Grootschalige vergisting en co-vergisting worden gesitueerd op bedrijventerreinen en zijn niet toegestaan op agrarische bouwpercelen."*
- L. Een meer realistisch beeld te schetsen van de randvoorwaarden waaronder de genoemde kansen verantwoord gerealiseerd kunnen worden, en verwijst hierbij naar de nodige omstandigheden voor ammoniakreductie, marktomstandigheden en subsidies voor groengasproductie, en overlast.
- M. In de paragraaf "Biogas - Vergisting" (p. 91) de alinea die begint met "We willen de mogelijkheden..." als volgt te herformuleren: *"We willen de mogelijkheden van mestvergisting beter benutten door het stimuleren van de toepassing van kleinschalige monovergisting op agrarische bouwpercelen, als een nevenactiviteit van agrarische bedrijfsvoering, individueel of in kleinschalige samenwerkingsverbanden. De voorwaarden die zijn gesteld in de huidige Omgevingsverordening 2022 bieden daarvoor alle ruimte. Ter bescherming van de omgeving stellen we de aanvullende eis dat uit onderzoek dient te blijken dat omwonenden van de installatie geen overlast door geur, geluid of verkeersbewegingen zullen ondervinden. Grootschalige vergisting, waarbij de mest van veel veehouders uit de regio wordt getransporteerd naar een centrale locatie waar hij (al dan niet met bijmenging van co-producten) wordt vergist en eventueel verder verwerkt, hoort thuis op een bedrijventerrein. Voor co-vergisting zien we geen plaats op agrarische bouwpercelen."*
- N. Of de provincie wil inzetten op maximale biogasproductie, of wil mestvergisting optimaal benutten als techniek waarmee primair emissies in de landbouw kunnen worden gereduceerd, met biogasproductie als secundair effect.
- O. Te verhelderen of de passage over mestvergisting in de ontwerp-POVI iets nieuws behelst t.a.v. de Omgevingsverordening 2022.
- P. De passage "zorgvuldige inpassing en minimale overlast voor omwonenden voorop staan" om te zetten in een formulering zoals die door de Provincie Groningen wordt gebruikt: *"Uit onderzoek dient te blijken dat omwonenden van deze installatie geen overlast door geur, geluid of verkeersbewegingen zullen ondervinden"*.
- Q. In de Omgevingsvisie de kanttekeningen bij centrale mestvergisting beter te beschrijven, en hierbij aandacht te geven aan de strijdigheid met andere beleidsdoelen, zoals weidegang, dierenwelzijn en de onjuiste veronderstelling dat het bijdraagt aan de energietransitie. Indiener licht deze strijdigheden toe in diens zienswijze.

- R. In de POVI expliciet de globale voorwaarden voor vergisting te noemen die in de Omgevingsverordening worden uitgewerkt; de volgende globale voorwaarden worden hierbij voorgesteld:
 - a. Dat het agrarisch bedrijf, waar de 'samenwerkingsvergister' wordt gevestigd, zorgt voor een substantieel deel van de input van de mest
 - b. Dat grootschalige mestvergisting niet thuishoort op een agrarisch bouwperceel en de monovergisting dus kleinschalig dient te zijn.
 - c. Dat uit onderzoek dient te blijken dat omwonenden van de installatie geen overlast door geur, geluid of verkeersbewegingen zullen ondervinden dat alle mest die in een 'samenwerkingsvergister' op een agrarisch bouwperceel wordt verwerkt afkomstig is van lokale veehouders.
 - d. Dat als de vergister niet meer als zodanig in gebruik is voor verwerking van een substantieel deel bedrijfseigen mest, aangevuld met mest uit de lokale omgeving, deze dan moet worden ontmanteld."
- S. Productie van groen gas en reductie van stikstofemissies als voorwaarden toe te voegen aan de globale voorwaarden die in de Omgevingsverordening nader worden uitgewerkt, als deze punten redenen zijn voor de provincie om de mogelijkheden voor mestvergisting uit te breiden.
- T. In de POVI de mogelijkheid toe te voegen dat op een agrarisch bouwperceel waar een veehouder een vergister voor productie van groen gas heeft, dat daar d.m.v. een biogasleiding ook biogas van veehouders uit de lokale omgeving opgewerkt kan worden tot groen gas. Daarbij wordt genoemd dat hiermee in vergelijking met een 'samenwerkingsvergister' veel extra transport van mest en digestaat d.m.v. zwaar vrachtverkeer voorkomen wordt.
- U. Te verhelderen wat er met 'coproductie met warmte' wordt bedoeld.
- V. Te komen met oplossingen voor het stagneren van (mono)vergisters vanwege de stikstofproblematiek.
- W. Aandacht voor het oplossen van juridische kwesties die de plannen voor productie van groengas belemmeren.
- X. Het potentieel van biogas te versnellen met een stikstofvrijstelling voor de bouwfase. Daarbij worden specifiek de volgende aanbevelingen gedaan:
 - e. Introduceer een stikstofvrijstelling voor de bouwfase van groen gasprojecten die in de exploitatiefase substantiële en structurele emissiereducties opleveren, zodat tijdelijke bouwemissies de realisatie van duurzame energieprojecten met grote structurele milieuvoordelen niet blokkeren.
 - f. Benoem voorkeursgebieden voor de opwek van groen gas.
 - g. Bundel vergunningsaanvragen voor projecten met groen gas."
- Y. Mono-mestvergisting voor de productie van groen gas en stroom te stimuleren. Daarbij worden stalaanpassingen voor mestvergisting en de uitbreiding van mestopslag genoemd.

Antwoord:

- A. Mede naar aanleiding van deze zienswijze is aan de tekst toegevoegd dat we ruimte blijven geven aan mestvergisting op agrarische bouwpercelen, individueel of in lokale samenwerkingsverbanden, zolang dit een nevenactiviteit blijft bij het agrarisch bedrijf. Deze en andere voorwaarden voor mestvergisting werken we verder uit in een Omgevingsprogramma en de Omgevingsverordening.
- B. De tekst is naar aanleiding van deze zienswijze aangepast. De relatie tussen mestvergisting en stikstofemissies is genuanceerder verwoord, zodat duidelijker wordt dat eventuele effecten afhankelijk zijn van de wijze waarop mestvergisting wordt toegepast en niet zonder meer kunnen worden toegeschreven aan mestvergisting alleen.
- C. De omgevingsvisie geeft aan wat Fryslân voor ogen heeft en dit is de Friese biogaspotentie maximaal benutten. Met de vergisting van mest wordt bijgedragen aan de energievoorziening en het kan helpen bij de afbouw van derogatie en kunstmestgebruik.

- D. In de POVI hebben we de aanvullende tekst opgenomen dat we ruimte geven aan mestvergisting op agrarische bouwpercelen zolang dit een nevenactiviteit blijft bij het agrarisch bedrijf. Dit geldt ook voor de stikstofstripper of andere innovatieve technieken.
- E. De discussie of Renure een kunstmestverplaatser of kunstmest vervanger is leidt niet tot wijziging van de POVI tekst. In het Omgevingsprogramma zal dit aandacht krijgen.
- F. De Provincie gaat het gesprek met Weststellingwerf graag aan over de potentie van de grootschalige opwek van groen gas in de gemeente. De Provincie werkt aan een oplossing. In 2.3 thema natuur van de POVI staat: 'Ecologisch herstel en juridisch houdbare maatregelen voor stikstofreductie zijn noodzakelijk om voortgang en investeringen weer mogelijk te maken.'
- G. De POVI doet geen uitspraak over de schaal van de vergisters. Aan de POVI is de tekst toegevoegd dat we ruimte blijven geven aan mestvergisting op agrarische bouwpercelen, individueel of in lokale samenwerkingsverbanden, zolang dit een nevenactiviteit blijft bij het agrarisch bedrijf. Deze en andere voorwaarden voor mestvergisting werken we verder uit in een Omgevingsprogramma en de Omgevingsverordening.
- H. De POVI doet geen uitspraak over de schaal van de vergisters. Aan de POVI is de tekst toegevoegd dat we ruimte blijven geven aan mestvergisting op agrarische bouwpercelen, individueel of in lokale samenwerkingsverbanden, zolang dit een nevenactiviteit blijft bij het agrarisch bedrijf. Deze en andere voorwaarden voor mestvergisting werken we verder uit in een Omgevingsprogramma en de Omgevingsverordening.
- I. De POVI doet geen uitspraak over de schaal van de vergisters. Aan de POVI is de tekst toegevoegd dat we ruimte blijven geven aan mestvergisting op agrarische bouwpercelen, individueel of in lokale samenwerkingsverbanden, zolang dit een nevenactiviteit blijft bij het agrarisch bedrijf. Deze en andere voorwaarden voor mestvergisting werken we verder uit in een Omgevingsprogramma en de Omgevingsverordening.
- J. De Omgevingsvisie geeft aan wat we willen bereiken: een zorgvuldige inpassing en minimale overlast voor omwonenden. Dit zal vervolgens per concreet geval worden afgewogen. In de Omgevingsverordening kunnen daarvoor zo nodig strengere voorwaarden worden opgenomen t.o.v. wettelijke norm- en regelgeving.
- K. Aan de tekst is toegevoegd dat we ruimte blijven geven aan mestvergisting op agrarische bouwpercelen, individueel of in lokale samenwerkingsverbanden, zolang dit een nevenactiviteit blijft bij het agrarisch bedrijf. Deze en andere voorwaarden voor mestvergisting werken we verder uit in een Omgevingsprogramma en de Omgevingsverordening. De POVI maakt geen onderscheid tussen mono- en covergisting op agrarische percelen; zie de antwoorden bij de zienswijzen 2.4.2.10.
- L. De voorwaarden voor mestvergisting werken we verder uit in een Omgevingsprogramma en de Omgevingsverordening. Deze zienswijze leidt niet tot wijziging van de POVI.
- M. Aan de tekst is toegevoegd dat we ruimte blijven geven aan mestvergisting op agrarische bouwpercelen, individueel of in lokale samenwerkingsverbanden, zolang dit een nevenactiviteit blijft bij het agrarisch bedrijf. Deze en andere voorwaarden voor mestvergisting werken we verder uit in een Omgevingsprogramma en de Omgevingsverordening. De POVI maakt geen onderscheid tussen mono- en covergisting op agrarische percelen; zie de antwoorden bij de zienswijzen 2.4.2.10.
- N. We onderschrijven beide doelen van vergisting en zien geen noodzaak om een keuze te maken welke primair of secundair is.
- O. De POVI geeft geen nieuwe lijn aan ten opzichte van de regeling van mestvergisting in de nu geldende Omgevingsverordening.
- P. De Omgevingsvisie geeft aan wat we willen bereiken: een zorgvuldige inpassing en minimale overlast voor omwonenden. In de Omgevingsverordening kunnen hiervoor zo nodig strengere voorwaarden worden opgenomen t.o.v. wettelijke norm- en regelgeving.
- Q. Wij herkennen niet dat mestvergisting op zichzelf strijdig is met beleidsdoelen op het gebied van onder andere weidegang en dierenwelzijn. De effecten zijn sterk afhankelijk van de wijze waarop mestvergisting wordt toegepast en ingepast in de agrarische bedrijfsvoering. Mestvergisting kan juist bijdragen aan het verminderen van broeikasgasemissies, het sluiten van kringlopen en de productie van hernieuwbaar gas

en levert daarmee een bijdrage aan de energietransitie. Bij de verdere uitwerking houden we rekening met de samenhang met andere provinciale doelen en belangen. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.

- R. De POVI heeft een andere functie en een ander karakter dan de Omgevingsverordening. De Omgevingsvisie geeft op hoofdlijnen aan wat we willen bereiken. In de Omgevingsverordening worden zo nodig aanvullende en bindende voorwaarden opgenomen die hieraan invulling geven.
- S. We zullen deze voorwaarden betrekken bij de aanpassingsronde van de Omgevingsverordening.
- T. De volgende tekst in de POVI geeft ook de mogelijkheid voor lokale samenwerkingsverbanden weer: 'We blijven ruimte geven aan mestvergisting op agrarische bouwpercelen, individueel of in lokale samenwerkingsverbanden, zolang dit een nevenactiviteit blijft bij het agrarisch bedrijf'. De voorwaarden zullen verder worden uitgewerkt in een Omgevingsprogramma en de Omgevingsverordening.
- U. Wij doelen hier op het produceren van warmte met groengas. We hebben de tekstpassage vereenvoudigd om onduidelijkheden te voorkomen.
- V. We werken aan een oplossing. Zo staat in 2.2 thema natuur: 'Ecologisch herstel en juridisch houdbare maatregelen voor stikstofreductie zijn noodzakelijk om voortgang en investeringen weer mogelijk te maken.'
- W. Zie reactie bij V.
- X. Zie reactie bij V.
- Y. In het thema Energie, onder Biogas - Vergisting, is een verduidelijkende tekst opgenomen: 'We willen de potentie van vergisting benutten en zetten in op het stimuleren van mono-mestvergisting omdat dit passend is bij de grondgebonden agrarische bedrijfsvoering in Fryslân.' Stalaanpassingen en mestopslag kunnen daarbij helpen; in de POVI hoeft dit echter niet genoemd te worden.

2.4.2.10 Warmte

Indieners: 21, 50, 74, 77, 79, 90, 94, 98, 100, 101

T.a.v. het onderwerp warmte wordt geschreven:

- A. Er wordt opgemerkt dat op het gebied van warmte de ontwerp-POVI voorkeur geeft aan lokale bronnen en duurzame gassen, maar dat elektrificatie van warmte weinig wordt benoemd of 'zelfs nagenoeg uitgesloten'.
- B. Dat er een sturende rol voor de provincie wordt gezien om meer warmtenetinitiatieven van de grond te krijgen en gemeenten te helpen om ook in bestaande wijken/dorpen tot collectieve warmteoplossingen te komen.
- C. Dat gemeenten regie voeren in de warmtetransitie en dat er in Opsterland en Weststellingwerf geen potentie is voor warmtenetten, en dat het tegen deze achtergrond problematisch is dat in de POVI warmtenetten zijn ingetekend in Gorredijk, Ureterp en Wolvega, omdat deze discrepantie niet aansluit bij gemeentelijke beleidskeuzes, en daardoor verwarring schept bij inwoners en ondernemers en ondermijnt het vertrouwen in de samenhang tussen provinciale en gemeentelijke sturing.
- D. Dat het belangrijk is dat gemeenten - zoals afgesproken in het Klimaatakkoord - keuzes kunnen maken op basis van de laagste maatschappelijke kosten, betaalbaarheid voor inwoners en technische haalbaarheid.
- E. Dat de noodzaak voor netverzwaring niet alleen samenhangt met individuele warmtepompen.

T.a.v. het onderwerp warmte wordt de provincie verzocht/gevraagd om:

- F. Onderstaande punten te verwerken in de POVI. Hierbij wordt genoemd dat een generieke voorkeur voor warmtenetten in de ontwerp-POVI geen recht doet aan gebiedsgerichte afwegingen.
 - a. Warmtenetten niet als dominante voorkeursoplossing neer te zetten maar als één van de mogelijke opties,
 - b. Gemeenten expliciet ruimte te geven voor maatwerk en een gebiedsgerichte afweging over welke warmteoplossing het beste past,

- c. Het belang van betaalbaarheid, uitvoerbaarheid en maatschappelijke kosten stevig te verankeren in de besluitvorming
 - d. De uitvoerbaarheid (laagste maatschappelijke kosten, betaalbaarheid voor gebruikers en technische haalbaarheid) in de afweging te waarborgen.
- G. In gesprek te gaan met gemeente(n) over de Deense aanpak voor de warmtetransitie, omdat gemeente(n) deze met belangstelling onderzoeken en deze, na een vertaling naar diens situatie, een kans willen geven.
- H. De volgende aanbevelingen over te nemen:
 - a. Geef ruim baan aan de warmtebronnen en grootschalige warmteopslag die huishoudens moeten gaan verwarmen, zoals biogas, geothermie, aquathermie en restwarmte. En zorg dat deze benut worden door inspanningen te intensiveren en tijdig gemeenten te helpen met de benodigde vergunningverlening.
 - b. Stel een doel voor 2050 met vijfjaarlijkse tussendoelen.
- I. In de POVI expliciet ruimte te bieden voor warmtenetten, inclusief ruimte voor warmtebronnen, opslag en distributie, zowel op bedrijventerreinen als, naar aard en schaal, in woonwijken.
- J. Warmtenetten sterker ruimtelijk uit te werken, inclusief systeemvoordelen.

Antwoord:

- A. We geven in het beleid de voorkeur voor collectieve systemen waar dat mogelijk en passend is. Dat betekent niet dat we elektrificatie uitsluiten. Dat zal ook een oplossing zijn die op veel locaties toegepast kan worden. De zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.
- B. In een Omgevingsprogramma concretiseren we de rol die wij als provincie willen innemen in de warmtetransitie. De zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.
- C. Wij delen de opvatting dat gemeenten de regie voeren in de warmtetransitie. We nemen expliciet in de tekst op dat gemeenten gebiedsgerichte afwegingen maken omtrent de warmtetransitie. In de ontwerp-POVI hebben wij op de energiekaart deze locaties als kernen met potentie voor een warmtenet benoemd vanwege de relatief hoge warmtedichtheid van deze kernen. Om verwarring bij inwoners en ondernemers te voorkomen zullen wij de tekst in de legenda van de energiekaart aanpassen naar "Kernen met een hoge warmtedichtheid".
- D. Wij delen deze opvatting. Vanuit de provincie zien wij een rol in het ondersteunen van kennisontwikkeling en afwegingen. Dit is in het thema Energie toegevoegd.
- E. Wij delen deze opvatting. Dit hoeft echter niet expliciet in de POVI te staan.
- F. We nemen expliciet in de tekst op dat gemeenten gebiedsgerichte afwegingen maken omtrent de warmtetransitie.
 - a. Collectieve warmtesystemen zijn inderdaad één van de mogelijke opties in de warmtetransitie, en wat ons betreft de optie die de voorkeur verdient in gevallen waar dat mogelijk is.
 - b. We nemen expliciet in de tekst op dat gemeenten gebiedsgerichte afwegingen maken omtrent de warmtetransitie.
 - c. Dat deze elementen belangrijk zijn in besluitvorming vinden wij vanzelfsprekend; deze vallen onder de algemene doelen en uitgangspunten voor een duurzaam energiesysteem. Gemeenten nemen hoofdzakelijk de besluiten in de warmtetransitie.
 - d. Dat deze elementen belangrijk zijn in de te maken afweging vinden wij vanzelfsprekend; deze vallen onder de algemene doelen en uitgangspunten voor een duurzaam energiesysteem.
- G. Wij zijn hierover reeds met gemeenten in gesprek. De gemeenten voeren de regie in de warmtetransitie.
- H. Wij achten het stellen van tussendoelen niet noodzakelijk, wij willen de warmtepotentie zo snel mogelijk benutten. Wij maken het benutten van warmtebronnen en warmteopslag mogelijk in de POVI.
- I. Deze ruimte bieden wij, en dit staat in de POVI-tekst benoemd.

- J. In zoverre dit relevant is vanuit de provinciale rol, werken we dit uit in een Omgevingsprogramma.

2.4.2.11 Kernenergie / SMR's en wind op zee

Indieners: 9, 18, 21, 35, 58, 65, 74, 77, 100, 101

T.a.v. het onderwerp kernenergie/SMR's wordt geschreven dat:

- A. Het zorgelijk is dat de provincie 'vooringenomen lijkt dat SMR's een onderdeel gaan vormen van de energiemix, en dat het benutten van (koel)water voor SMR's in strijd is met het water- en bodem sturend beleid.
- B. SMR's niet als oplossing worden gezien voor het vervangen van fossiele energie de korte en middellange termijn, dat er problemen worden voorzien met de vergunningverlening, en dat er zorgen zijn over veiligheid en toelevering van brandstof.
- C. Het onzeker is of SMR's rond 2040-2045 daadwerkelijk beschikbaar zijn, en of een aandeel wind op zee aan Friesland kan worden toegerekend. Daarbij wordt genoemd dat een toekomstperspectief van duurzame-energieopwek niet afhankelijk zou moeten worden gemaakt van dergelijke onzekere ontwikkelingen, vanwege het scheppen van onrealistische verwachtingen en onzekerheid voor belanghebbenden.
- D. Het belangrijk is om de gevolgen van calamiteiten voor de Friese bevolking en economie in beeld te brengen, en dat dit niet alleen geldt voor de grootte van de kans op calamiteiten maar ook wat de effecten van een calamiteit zijn.
- E. Het onwenselijk is dat de POVI volledig stil blijft over SMR's omdat dit een nationaal en internationaal onderwerp van toenemende maatschappelijke, politieke en technische discussie is.
- F. Het een onbegrijpelijk statement is dat SMR's in de toekomst zonenergie niet meer relevant maken, omdat SMR's nog niet bestaan en vanwege de termijn waarop SMR's op grote schaal inzetbaar zijn.
- G. De keuze rond SMR en wind op zee nu tegenstrijdig zijn met het uitgangspunt van lokaal vraag en aanbod bij elkaar brengen en met lokaal eigendom.

T.a.v. het onderwerp kernenergie/SMR's wordt de provincie verzocht/gevraagd om:

- H. Een visie op kleinschalige kernenergie, omdat wind- en zonne-energie niet toekomstbestendig zijn.
- I. Kennisdeling en overleg over de uitkomsten van het Friese onderzoek ten aanzien van SMR's met in elk geval de andere twee noordelijke provincies.
- J. Uit te leggen waar de centrale komt te staan, en wat er zal gebeuren met het kernafval.
- K. De volgende vragen te beantwoorden (waarbij wordt benadrukt dat indiener geen pleidooi houdt voor kernenergie, maar voor transparantie en politieke explicitering):
 - a. Is kernenergie – en meer specifiek SMR-technologie – voor Fryslân überhaupt een theoretische optie?
 - b. Zo ja, welke rol zou deze technologie dan kunnen spelen in de toekomstige energiemix, in relatie tot wind, zon, netcapaciteit en ruimtegebruik? En, zo nee, waarom kiest de provincie ervoor deze optie expliciet buiten beschouwing te laten?
 - c. Waar in Fryslân zouden dergelijke installaties theoretisch het minst conflicteren met wonen, natuur en landschap?
 - d. Welke randvoorwaarden (veiligheid, netstructuur, industrie-nabijheid) zouden daarbij bepalend zijn?
- L. Minder nadrukkelijk te leunen op de komst van SMR's in de ontwerp-POVI zonder dat de provincie onderzoek heeft laten doen naar de reële mogelijkheid voor deze technologie voor 2050.
- M. Het onderzoek naar wenselijkheid en haalbaarheid van SMR's expliciet op te nemen in de POVI.
- N. Te verduidelijken hoe SMR, wind op zee en wind op land zich tot elkaar verhouden in de energiemix.

- O. Te verduidelijken wat de aanlandplek is van wind op zee, wat een eventueel zoekgebied voor SMR's is, en wat plan B is als de routes van SMR's en wind op zee niet haalbaar blijken.

Antwoord:

- A. Zoals aangegeven in de ontwerp POVI zetten wij tot 2035 voor elektriciteitsopwekking in op meerdere sporen. Mede naar aanleiding van deze zienswijze hebben wij de tekst in de POVI aangevuld. Aangegeven wordt dat rond de inzet van Small Modular Reactors (SMR's), als stabiele bron binnen het Friese energiesysteem, op dit moment nog verschillende onzekerheden spelen en dat hierdoor de inzet van SMR's nog niet zeker is. Om die reden wordt de haalbaarheid van SMR's verkend; in dat kader zal ook naar (koel)water gekeken worden. Vóór 2030 wordt hierover een besluit genomen.
- B. In de POVI zetten we in op een brede energiemix. We verkennen nieuwe technieken zoals SMR's, maar deze zijn op dit moment nog niet voldoende ontwikkeld om op korte termijn een concrete bijdrage te leveren. We verkennen de haalbaarheid van SMR's als stabiele bron binnen het Friese energiesysteem. Vóór 2030 wordt hierover een besluit genomen. Veiligheid en afval maken onderdeel uit van het onderzoek. Er is nog geen sprake van een locatie. Tegelijk zetten we sterk in op groengas en biogas en willen we de maximale potentie daarvan versneld realiseren, omdat deze direct bijdragen aan een robuuster energiesysteem en minder druk op het elektriciteitsnet. Zon en wind blijven nodig, o.a. als oplossing voor congestieproblemen op korte termijn. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.
- C. Wij herkennen dat er onzekerheden zijn rondom toekomstige technieken zoals SMR's en de toerekening van wind op zee. Deze worden in de POVI dan ook niet als harde vervanging gepositioneerd, maar als mogelijke ontwikkelingen die op de langere termijn onderdeel kunnen worden van het energiesysteem. Voor de middellange termijn blijven wind- en zonne-energie essentieel voor het behalen van onze doelen. Daarom zetten we in op voldoende en robuuste opwekcapaciteit. Tegelijk geven we met de tijdelijke aard (vergunningen) flexibiliteit om in de toekomst in te kunnen spelen op nieuwe ontwikkelingen en technieken, zonder nu afhankelijk te zijn van onzekere opties. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.
- D. Dit is een belangrijk aandachtspunt dat wij onderschrijven. Bij het verkennen van SMR's vinden wij het van belang om niet alleen te kijken naar kans en beheersing van risico's, maar ook naar de mogelijke effecten van calamiteiten voor de Friese bevolking en economie. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.
- E. In de POVI zetten we in op een brede energiemix. We verkennen nieuwe technieken zoals SMR's, maar deze zijn op dit moment nog niet voldoende ontwikkeld om op korte termijn een concrete bijdrage te leveren. We verkennen de haalbaarheid van SMR's als stabiele bron binnen het Friese energiesysteem. Vóór 2030 wordt hierover een besluit genomen. Er is nog geen sprake van een locatie. Tegelijk zetten we sterk in op groengas en biogas en willen we de maximale potentie daarvan versneld realiseren, omdat deze direct bijdragen aan een robuuster energiesysteem en minder druk op het elektriciteitsnet. Zon en wind blijven nodig, o.a. als oplossing voor congestieproblemen op korte termijn. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.
- F. Wij delen de mening van de indiener niet dat de POVI het statement maakt dat een SMR, zonne-energie in de toekomst niet meer relevant zou maken. In de POVI zetten we in op een brede energiemix. We verkennen nieuwe technieken zoals SMR's, maar deze zijn op dit moment nog niet voldoende ontwikkeld om op korte termijn een concrete bijdrage te leveren. We verkennen de haalbaarheid van SMR's als stabiele bron binnen het Friese energiesysteem. Vóór 2030 wordt hierover een besluit genomen. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.
- G. Het energiesysteem bestaat niet alleen uit lokale opwek. Het is een mix van centrale en decentrale onderdelen. We blijven aangesloten op het landelijke net. Een SMR kan daar mogelijk op termijn een rol in spelen. Hetzelfde geldt voor wind op zee. Het gaat bij wind op zee om een afspraak om deel van de windenergie die op zee wordt opgewekt aan ons toe te rekenen. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.
- H. Wij zien wind- en zonne-energie als toekomstbestendige energiebronnen. Wind- en zonne-energie hebben zich bewezen als snel opschaalbare en kosteneffectieve technieken die nu al bijdragen aan leveringszekerheid en betaalbaarheid. Kleinschalige kernenergie (zoals SMR's) is nog in de ontwikkel- en demonstratiefase en biedt op korte termijn geen oplossing. In de POVI is daarom gekozen voor inzet op beschikbare technieken, met ruimte om nieuwe opties zoals SMR's te benutten zodra

deze technisch, ruimtelijk en economisch haalbaar zijn. In de POVI is opgenomen dat we de haalbaarheid van SMR's als stabiele bron binnen het Friese energiesysteem verkennen en dat er vóór 2030 hierover een besluit genomen wordt. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.

- I. Wij vinden kennisdeling over ontwikkelingen zoals SMR's belangrijk en blijven hierover in overleg met de andere noordelijke provincies. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.
- J. We gaan de haalbaarheid van SMR's als stabiele bron binnen het Friese energiesysteem verkennen. Vóór 2030 wordt hierover een besluit genomen. Er is nog geen sprake van een locatie. Hoe omgegaan wordt met het afval van een SMR nemen we mee in het onderzoek. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.
- K. Mede naar aanleiding van deze zienswijze hebben wij de tekst in de POVI aangevuld. Aangeven wordt dat rond de inzet van SMR's, als stabiele bron binnen het Friese energiesysteem op dit moment nog verschillende onzekerheden spelen en dat hierdoor de inzet van SMR's nog niet zeker is. Om die reden wordt de haalbaarheid van SMR's verkend. Er is nog geen sprake van een locatie. De locatie en de randvoorwaarden maken onderdeel uit van het onderzoek.
- L. In de POVI zetten we in op een brede energiemix. We verkennen nieuwe technieken zoals SMR's, maar deze zijn op dit moment nog niet voldoende ontwikkeld om op korte termijn een concrete bijdrage te leveren. We verkennen de haalbaarheid van SMR's als stabiele bron binnen het Friese energiesysteem. Vóór 2030 wordt hierover een besluit genomen. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.
- M. In de POVI is het onderzoek naar de haalbaarheid van SMR's als stabiele bron binnen het Friese energiesysteem opgenomen. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.
- N. Een verhouding tussen wind op land, wind op zee en SMR's kunnen we nu nog niet geven. We streven de komende jaren naar een evenwichtige groei van duurzame elektriciteitsopwekking. In 2035 willen we minstens 4,4 TWh duurzame elektriciteit opwekken, met inzet op zonne- en windenergie. In 2050 voorzien we een behoefte van minstens 7,1 TWh elektriciteit. Voor de doorgroei richting 2050 kijken we, in samenwerking met het Rijk, naar wind op zee en naar de mogelijkheden die één of meer SMR's kunnen bieden. Ook onderzoeken we de haalbaarheid van opwekking met nieuwe alternatieve bronnen zoals de Tidal Kite en Blue Energy. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.
- O. Voor wind op zee gaat het niet om een aanlandplek maar willen we met het Rijk afspreken dat een evenredig deel van de productie aan Fryslân wordt toegerekend. Voor SMR's is er nog geen zoekgebied. We verkennen de haalbaarheid van SMR's als stabiele bron binnen het Friese energiesysteem. Wanneer blijkt dat beide bronnen geen rol kunnen spelen binnen het Friese energiesysteem, gaan we op zoek naar andere bronnen. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.

2.4.2.12 Lokaal eigendom voor opwek

Indieners: 1, 34, 41, 52, 58, 77, 79, 86, 87, 88, 94, 95, 98, 100, 101, 114

T.a.v. het onderwerp lokaal eigendom voor opwek wordt de provincie gevraagd / verzocht om:

- A. De eis voor 60% lokaal eigendom voor opwek te heroverwegen en aan te sluiten bij de landelijke norm van 50% lokaal eigendom op basis van een inspanningsverplichting, de volgende redenen worden hiervoor aangevoerd:
 - a. Tegenstrijdigheid met de Friese Energievisie.
 - b. Het is onwerkbaar en onwenselijk.
 - c. Er op basis van 6.12 van de Energiewet er alleen een bevoegdheid is om een inspanningsverplichting te vragen voor 50% lokaal eigendom bij wind- en zonprojecten. Een resultaatverplichting is niet juridisch af te dwingen.
 - d. Gelijkwaardigheid tussen initiatiefnemer en de lokale gemeenschappen.
 - e. Het bestaan van alternatieve vormen van projectparticipatie.
 - f. Een beter balans tussen lokale zeggenschap, investeringsbereidheid en financierbaarheid.
 - g. De eis van 60% kan de realisatie van grote energieprojecten belemmeren omdat inwoners en omliggende bedrijven aan de start van een project geen

grote sommen geld kunnen ophoesten om te investeren. Dit forceert de gemeenten om te participeren.

- h. Een meerderheidsbelang van lokale partijen kan ook worden verzekerd met een percentage van 51%.
- B. Als de provincie toch besluit om bij de eis van 60% lokaal eigendom te hanteren in de POVI, dan 60% lokaal eigendom binnen 5 jaar als streefdoel en binnen 10 jaar als eis om te nemen in de POVI om zo de druk op ontwikkelaar, inwoner, bedrijven en gemeenten te verlichten.
- C. Of, als de provincie toch besluit om bij de eis van 60% lokaal eigendom te hanteren in de POVI, het percentage lokaal eigendom en de investering van elkaar te scheiden.
- D. Instrumenten voor financiële en juridische ondersteuning te bieden voor lokaal eigendom, naast het stellen van de norm.
- E. De definitie van lokaal eigendom aan te laten sluiten bij de officiële definitie van de RES.
- F. Lokaal eigendom te zien als 'een collectief van bewoners, lokale bedrijven en/of overheid'.
- G. Geen strakke eisen te stellen aan lokaal eigendom, maar kaders te stellen die lokaal eigendom in een realistisch termijn moeten waarborgen, en ruimte te geven voor maatwerk m.b.t. de wijze waarop het lokaal eigendom kan worden ingevuld, afhankelijk van type project en lokale context.
- H. De juridische borging en rolverdeling tussen partijen te verduidelijken.
- I. Te borgen dat omwonenden en lokale gemeenschappen financieel kunnen meeprofiteren, en eisen te stellen aan transparante participatieprocessen, vroegtijdige betrokkenheid, zeggenschap van de omgeving, en ondersteuning te bieden aan de rol van lokale energiecoöperaties, agrariërs en maatschappelijke organisaties.
- J. Rechtvaardigheid en lokaal eigendom concreet uit te werken op het schaalniveau van kernnetwerken, en daarbij ervoor te zorgen dat samenwerking tussen dorpen leidt tot realiseerbare vormen van collectieve energieopwek.
- K. Het uitgangspunt van lokaal eigendom te ondersteunen met voldoende ruimte in beleid voor de initiatieven zelf.
- L. De tegenstrijdigheid op te heffen tussen de ambitie van 60% lokaal eigendom en het uitsluiten van dorpsmolens, en ervoor te zorgen dat lokaal eigenaarschap en het principe van opwek en gebruik dichtbij elkaar ook ruimtelijk daadwerkelijk uitvoerbaar worden.

Antwoord:

- A. Wij zetten in op energie voor en door Friezen. Lokaal eigendom vinden wij belangrijk voor draagvlak en betrokkenheid, en daarom streven we ernaar om projecten zoveel mogelijk in lokaal bezit te realiseren. Dit is een provinciale beleidskeuze die past binnen de ruimte die de Energiewet biedt, waarin lokaal eigendom als streven is opgenomen. Tegelijk willen we voorkomen dat dit een belemmering vormt voor de uitvoering van projecten; daarom werken we in een Omgevingsprogramma verder uit hoe we lokaal eigendom goed en duidelijk borgen, zodat dit uitvoerbaar blijft in de praktijk. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.
- B. Wij nemen deze suggestie mee bij de uitwerking in een Omgevingsprogramma. Zie het antwoord bij A. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.
- C. Wij nemen deze suggestie mee bij de uitwerking in een Omgevingsprogramma. Zie het antwoord bij A. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.
- D. Wij herkennen dit punt en het belang om lokaal eigendom ook daadwerkelijk mogelijk te maken. Dit werken we specifiek uit in een Omgevingsprogramma, waarbij we inzetten op passende instrumenten zodat lokaal eigendom geen belemmering vormt, maar juist wordt versterkt.
- E. In de ontwerp POVI geven we voor lokaal eigendom aan dat het gaat om bewoners, een collectief van lokale bedrijven, en/of overheid, en betrekken daar de definitie van NP RES bij. Wij zijn ons ervan bewust dat NP RES niet exact definieert hoe groot een

lokale omgeving geografisch is. Voor het percentage lokaal eigendom gaan wij uit van 60%. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.

- F. Zie antwoord op E. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.
- G. Zie antwoord op E. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.
- H. De juridische borging en de verduidelijking van de rolverdeling tussen partijen werken wij verder uit in een Omgevingsprogramma. Zie ook het antwoord op E. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.
- I. Wij delen het belang van lokaal eigendom en vinden het essentieel dat de lusten en lasten van de energietransitie in Fryslân eerlijk worden verdeeld en dat energie zoveel mogelijk door en voor Friezen wordt ontwikkeld. Daarbij hoort ook een transparant participatieproces, met vroegtijdige betrokkenheid en een duidelijke rol voor de omgeving en lokale partijen. Tegelijk willen we voorkomen dat dit een belemmering vormt voor de uitvoering van projecten; daarom werken we in een Omgevingsprogramma verder uit hoe we lokaal eigendom en participatie goed en duidelijk borgen, zodat dit uitvoerbaar blijft in de praktijk. Zie ook het antwoord op E. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.
- J. Wij nemen deze suggesties mee bij de uitwerking van lokaal eigendom in een Omgevingsprogramma. Zie ook het antwoord op H en E.
- K. Zie het antwoord op A.
- L. Wij zien de ambitie van 60% lokaal eigendom en het uitsluiten van dorpsmolens niet als tegenstrijdig. Zoals aangegeven in de ontwerp POVI kiezen we bewust voor grotere, samenhangende windoplossingen en staan geen nieuwe, solitaire dorpsmolens toe. Daar waar we initiatieven toestaan willen we 60% lokaal eigendom. Door nieuwe windmolens te koppelen aan grote en middelgrote energievraagclusters wordt invulling gegeven aan het principe van opwek en gebruik dichtbij elkaar. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.

2.4.2.13 Energievraagclusters

Indieners: 5, 18, 57, 84, 101, 107, 113

T .a.v. het onderwerp energievraagclusters wordt de provincie gevraagd / verzocht om:

- A. Meer gebieden / plaatsen aan te wijzen als een (grote) energievraagcluster, specifiek Lemmer, Oosterwolde, Bolsward, en het gebied Franeker-Harlingen.
- B. In gesprek te gaan met Gemeente Leeuwarden om gezamenlijk tot een logische en landschappelijk verantwoorde locatiekeuze te komen voor Leeuwarden als groot energievraagcluster, ook als deze i.v.m. vliegbasis iets verder van de stad komen te staan.
- C. Aandacht te hebben voor indiener en wederzijds af te stemmen met Gemeente Westerkwartier m.b.t. ruimtelijke positionering (van opwek) en de aansluiting van energieclusters.

Antwoord:

- A. De kwalificatie van grote of middelgrote vraagcluster komt uit de Energievisie. We constateren dat Lemmer en Oosterwolde niet goed op de kaarten in de ontwerp POVI zijn opgenomen. Wij passen dit aan. Beide kernen zijn inderdaad middelgrote energievraagclusters en zijn dusdanig aangemerkt. Bolsward is een energievraagcluster van middelgrote omvang, zoals het nu staat aangemerkt op de kaart. Harlingen wordt beschouwd als een grote energievraagcluster en Franeker als een middelgrote energievraagcluster.
- B. Wij gaan voor de verdere uitwerking van dit beleid graag in gesprek met gemeenten. Als provincie willen wij komen tot beleid dat ook daadwerkelijk uitvoerbaar is. Daarbij moeten we rekening houden met bestaande beperkingen, zoals de aanwezigheid van de vliegbasis en nieuwe normen voor wind op land. Dit kan betekenen dat windturbines op enige afstand van stedelijke gebieden worden gerealiseerd. Wij gaan hierover graag met u in gesprek en hebben er vertrouwen in dat we gezamenlijk tot een logische en landschappelijk verantwoorde locatiekeuzes kunnen komen. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.
- C. Wij onderschrijven het belang van een goede afstemming bij de ruimtelijke positionering van energieclusters, zodat vraag en aanbod in balans zijn en belasting

van gebieden evenwichtig wordt verdeeld. Dit betrekken we in de verdere uitwerking van het beleid en de regionale samenwerking. Afstemming met de gemeente Westerkwartier maakt hier onderdeel van uit. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI

2.4.2.14 Dorpsmolens

Indiëners: 10, 15, 22, 23, 27, 28, 36, 38, 41, 42, 46, 49, 50, 57, 60, 61, 63, 67, 70, 76, 84, 87, 91, 95, 100, 101, 107, 113

T.a.v. dorpsmolens wordt geschreven:

- A. Dat de ontwerp-POVI geen goede uitvoering geeft aan de moties van PS over dorpsmolens, omdat er sprake is van verschillende definities van het woord 'dorpsmolen'.
- B. Dat (bij een andere definitie van 'dorpsmolen') de afweging tussen dorpsmolens en grotere windoplossingen kan worden gemaakt door gemeenten. Hierbij wordt het subsidiariteitsbeginsel genoemd, die stelt dat beslissingen zo dicht mogelijk bij de burger moeten worden genomen.
- C. Dat wordt gepleit voor het mogelijk blijven van solitaire dorpsmolen overeenkomstig de eerdere definitie in de Omgevingsvisie Romte Diele en de aangenomen motie 'Aan de stag met dorpsmolens'. Hierbij wordt verwezen naar o.a. voordelen voor draagvlak.
- D. Dat het uitsluiten van solitaire dorpsmolens onwenselijk is, en dat wordt gepleit voor ruimte voor lokaal gedragen windinitiatieven, waaronder solitaire dorpsmolens, mits goed ingepast.
- E. Dat wordt gepleit voor de noodzaak om ruimte te bieden voor dorpsmolens met opslag.
- F. Gemeente Leeuwarden het jammer vindt dat de mogelijkheid tot dorpsmolens wordt weggenomen, omdat ook dorpen graag planologische ruimte willen krijgen om energieneutraal te worden en dorpsmolens goed aansluiten bij het lokale en decentrale karakter van het nieuwe energiesysteem. De gemeente ziet graag dat de provincie de mogelijkheid biedt voor dorpsmolens in de POVI, en geeft ter overweging mee dat dit dorpsmolens ook alleen voor de grotere dorpen (1000+ inwoners) toegestaan kunnen worden.
- G. Dat het verbod op nieuwe dorpsmolens haaks staat op de uitkomsten van de door de provincie zelf uitgevoerde inventarisatie en dat het verbod het handelingsperspectief ondermijnt waar energiecoöperaties uitdrukkelijk om hebben gevraagd.
- H. Dat de optie voor dorpen en coöperaties om te participeren in grotere windopstellingen wordt gewaardeerd, maar dit niet als gelijkwaardig alternatief wordt gezien voor een dorpsmolen, omdat:
 - a. Financiële participatie in een extern windpark geeft geen toegang tot de SCE-regeling. Juist die hogere, gegarandeerde stroomprijs maakt de businesscase van een dorpsmolen haalbaar. Participatie in een SDE++-project levert een coöperatie aanzienlijk minder rendement per geïnvesteerde euro op.
 - b. Bij een eigen dorpsmolen bepaalt de coöperatie zelf waarvoor de inkomsten worden ingezet. Bij participatie in een groter project zijn de inkomsten afhankelijk van de contractuele afspraken met een externe partij. De directe koppeling tussen energieopwekking en lokale maatschappelijke investeringen vervalt.

Een coöperatie als Energiecoöperatie Dronryp is georganiseerd rondom lokaal draagvlak, lokale financiering en een lokale energiebehoefte. Deelname in een groot windpark vraagt om een andere organisatievorm, andere financiële structuren en brengt andere risico's met zich mee. Dit is voor kleine coöperaties in de praktijk een hoge drempel.

T.a.v. dorpsmolens wordt de provincie verzocht/gevraagd om:

- I. Het volgende voorstel voor de definiëring van dorpsmolens over te nemen:
"Dorpsmolen: een (solitaire) windmolen nabij een dorp, die is voortgekomen uit een lokaal maatschappelijk initiatief en waarvan de opbrengsten volledig ten goede komen aan de lokale gemeenschap", en deze definitie uit te breiden met de volgende randvoorwaarden:
 - a. De omvang van de windoplossing is afgestemd op de energiebehoefte van het dorp of van samenwerkende dorpen;

- b. De windoplossing is inpasbaar in het elektriciteitsnet;
 - c. Clustering van windturbines op of nabij een industrieterrein is niet mogelijk;
- J. De (categorische) uitsluiting van windenergie (dorpsmolens) niet op te nemen in de plannen (zodat energievraag en -aanbod op lokaal niveau bij elkaar kan worden gebracht).
- K. Gemeenten de ruimte te geven om lokaal solitaire turbines te kunnen faciliteren als bevoegd gezag.
- L. De POVI zo aan te passen dat nieuwe dorpsmolens mogelijk zijn op basis van criteria in plaats van een limitatieve lijst of een algemeen verbod. Daarbij wordt gewezen op:
 - a. Het ontbreken van het perspectief van energiegemeenschappen, en dat de POVI op dit onderdeel haaks staat op de basisprincipes van de Energievisie om energiegemeenschappen te stimuleren en vraag en aanbod bij elkaar te brengen. Hetzelfde geldt voor het uitsluiten van dorpsmolens.
 - b. Tientallen Friese energiegemeenschappen in de consultatie op de wijzigingsverordening aangetoond hebben dat er grote behoefte is aan dorpsmolens. GS heeft dit signaal erkend in de Reactienota.
 - c. Dat met het Sinnetafel-model ruimte kan worden geboden aan dorpsmolens zonder afbreuk te doen aan landschap of netcapaciteit.
 - d. Het onderzoeksrapport 'Hernieuwbare opwek op land – mogelijke ontwikkelpaden richting 2040' (CE Delft/Generation Energy, februari 2026, Bijlage G bij de Kamerbrief) waarin wordt gepleit voor meer wind op land.
 - e. 'Fryslân Foar de Wyn', waarbij grote windclusters weerstand opriepen omdat de samenleving zich niet gehoord voelde. Lokale initiatieven vanuit de gemeenschap bieden meer draagvlak. Ook worden drie 'lessen' van Fryslân Foar de Wyn genoemd die de POVI moet vertalen.
- M. In de POVI op te nemen dat voor boeren- en dorpsmolens algemene vergunning-voorwaarden worden opgesteld, zodat procedures goedkoper, verkort en versimpeld kunnen worden en er meer inzet op controle is en er handhaving van de algemene regels komt.
- N. In de POVI ruimte te creëren voor dorpsmolens op die plekken waar bestaande netinfrastructuur het toelaat. Hierbij worden de volgende voordelen genoemd:
 - a. Lokaal eigenaarschap en draagvlak voor de energietransitie
 - b. Een eerlijke verdeling van lusten en lasten;
 - c. Versterking van de leefbaarheid in dorpen.
 - d. Ondersteuning van lokale duurzame energiesystemen door integrale van lokale opwek en de verduurzaming van de lokale warmtevoorziening.
- O. Het verbod op solitaire dorpsmolens te herzien door een expliciete uitzonderingsmogelijkheid op te nemen voor dorpscoöperaties die een windturbine integreren in een bredere energiehub, met borging van lokaal eigendom en ruimtelijke kwaliteit. Ten aanzien van het niet toestaan van solitaire dorpsmolens wordt het volgende genoemd:
 - a. Tegenstrijdigheid met de stellingen/principes "Fryslân stimuleert energie voor en door de gemeenschap" en "Het principe van dorpsmolens — energie voor en door de Friezen — blijft voor ons belangrijk."
 - b. Het creëert een oneerlijk speelveld ten opzichte van bestaande coöperaties, en is daarmee tegenstrijdig met principes van een rechtvaardige energietransitie en het gelijkheidsbeginsel.
- P. Een gelijk speelveld te herstellen door voorzieningen te treffen voor coöperaties die reeds lopende, onderbouwde initiatieven hebben maar door de inwerkingtreding van de visie worden geblokkeerd.
- Q. De in 2025 duidelijk geworden initiatieven niet als 'nieuwe' solitaire molens aan de kant te schuiven, maar een kans te geven.
- R. Onder voorwaarden kleinschalige windinitiatieven (dorpsmolens) toe te staan, passend bij de schaal en context van dorpen.
- S. Beleidsruimte voor dorpsmolens te herstellen en daarbij tevens te voorzien in een procedure waarmee nieuwe initiatieven, die voldoen aan de in paragraaf 7 genoemde

voorwaarden, aan de limitatieve lijst van de Omgevingsverordening kunnen worden toegevoegd.

- T. Beleidsruimte te geven voor dorpsmolens met de volgende voorwaarden:
- a. De omvang van de windoplossing is afgestemd op de energiebehoefte van de betreffende dorpskern of samenwerkende dorpskernen, met een maximaal vermogen van 1 MW conform de SCE-regeling;
 - b. De windoplossing is technisch en ruimtelijk inpasbaar binnen het bestaande elektriciteitsnet;
 - c. Clustering van windturbines in een grotere, samenhangende opstelling is aantoonbaar niet mogelijk of niet proportioneel voor de betreffende kern;
 - d. Het initiatief is voortgekomen uit een lokaal maatschappelijk initiatief en de opbrengsten komen volledig ten goede aan de lokale gemeenschap, in lijn met de definitie uit De Romte Diele (2020).
- U. De zin "*We kiezen bewust voor grotere, samenhangende windoplossingen en staan geen nieuwe, solitaire dorpsmolens toe.*" te vervangen door "*We kiezen voor grotere, samenhangende windoplossingen als primaire windoplossing. Nieuwe solitaire dorpsmolens zijn mogelijk als restoptie, indien clustering aantoonbaar niet mogelijk of proportioneel is, op initiatief van en in eigendom van de lokale gemeenschap, en mits technisch en ruimtelijk inpasbaar.*"
- V. Nieuwe initiatieven voor dorpsmolens ook buiten bestaand stedelijk gebied toe te staan.
- W. Dorpsmolens te verankeren in beleid en uitvoering, en dit uit te werken in samenspraak met gemeenten, energiecoöperaties, in lijn met de uitgesproken wens van PS en gemeenten zoals Gemeente Súdwest-Fryslân om dit mogelijk te maken.
- X. Ruimere kaders uit te werken voor dorpsmolens inclusief kleine windinitiatieven, en binnen randvoorwaarden voor landschappelijke kwaliteit ruimte te maken voor zorgvuldig ingepaste energieopwek in kernnetwerken, vergelijkbaar met de ruimte die stedelijke uitnodigingszones krijgen.

Antwoord:

- A. We kiezen bewust voor grotere, samenhangende windoplossingen en staan daarom geen nieuwe, solitaire dorpsmolens toe. Met deze keuze leveren we meer bijdragen aan de energieopgaven en spelen we beter in op actuele randvoorwaarden, zoals voldoende netcapaciteit, landschapskwaliteit en een betrouwbare energievoorziening. Vanuit het belang van ruimtelijke kwaliteit en het beperken van verdere verspreiding van windturbines in het landschap kiezen we voor clustering van windenergie op een beperkt aantal locaties. Daarmee wijken we op dit punt af van het principe om vraag en aanbod zo dicht mogelijk bij elkaar te organiseren. Bij het maken van deze keuze hebben wij het onderzoek dat in 2025 naar dorpsmolens is uitgevoerd meegenomen. Wij hebben ook de in PS aangenomen motie 'aan de slag met dorpsmolens' betrokken. Het principe van energie voor en door de Friezen blijft voor ons belangrijk. Daarom willen we ervoor zorgen dat dorpen en coöperaties kunnen participeren in en betaalbare stroom kunnen afnemen van andere windopstellingen. Zo combineren we lokale participatie en lokale stroom met schaalvoordelen en een toekomstbestendig energiesysteem. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.
- B. Wij beschouwen een thema van provinciaal belang wanneer het gemeente- of provinciegrenzen overstijgt en het doeltreffend en doelmatig is dat de provincie hierin het voortouw neemt. Op basis van het provinciaal belang t.a.v. landschap en van energie zijn wij van mening dat de POVI het juiste schaalniveau is om een uitspraak te doen over windmolens. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.
- C. Aan deze zienswijze komen wij niet tegemoet. Zie het antwoord bij A. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.
- D. Aan deze zienswijze komen wij niet tegemoet. Zie het antwoord bij A. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.
- E. Aan deze zienswijze komen wij niet tegemoet. Zie het antwoord bij A. Het toevoegen van opslag aan dorpsmolens maakt onze afweging niet anders. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.
- F. Zoals aangegeven onder A willen we geen solitaire dorpsmolens meer toestaan. Ook de ondergrens van minimaal 1000 inwoners lost de bezwaren van de verspreiding van

windmolens wat ons betreft niet op. We begrijpen dat we hiermee dorpen die energieneutraal willen worden beperken in de mogelijkheden. Daarom willen we in een Omgevingsprogramma verkennen welke andere oplossingen kunnen bijdragen aan betaalbare energie en decentrale energiesystemen op lokaal niveau, zoals lokale energiehubs, vergisting en combinaties van zon en opslag. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.

- G. Wij delen de mening dat het verbod op nieuwe dorpsmolens haaks staat op de uitkomsten van de uitgevoerde inventarisatie niet. Evenmin delen wij de mening dat dit het handelingsperspectief van energiecoöperaties ondermijnd. De uitkomsten van de uitgevoerde inventarisatie hebben wij betrokken bij de brede afweging over windenergie in de POVI. Dorpen en coöperaties kunnen voor hun energieambities participeren in en betaalbare stroom afnemen van andere windopstellingen. Zie het antwoord bij A. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.
- H. We begrijpen dat het verdienmodel er anders uitziet wanneer dorpen en coöperaties participeren in grotere windopstellingen. De brede afweging t.a.v. windenergie heeft er desondanks toe geleid dat wij kiezen voor grotere, samenhangende windoplossingen en geen nieuwe, solitaire dorpsmolens willen. Zie het antwoord op A. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.
- I. Wij nemen dit voorstel niet over. Zie het antwoord op A. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.
- J. Wij nemen dit voorstel niet over. Zie het antwoord op A. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.
- K. Wij nemen dit voorstel niet over. Zie het antwoord op B. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.
- L. Zie het antwoord op A.
 - a. Wij bieden energiecoöperaties het perspectief om te participeren in en betaalbare stroom af te nemen van andere windopstellingen. Wij brengen vraag naar en aanbod van energie bij elkaar bij de grote en middelgrote energievraagclusters.
 - b. De behoefte aan dorpsmolens van Friese energiegemeenschappen is bij ons bekend en is meegewogen in de brede afweging t.a.v. windenergie. Zie het antwoord op A.
 - c. Een Sinnetafel vinden wij een zinnig instrument. Maar met de Sinnetafel wordt een afweging op lokaal niveau gemaakt. Onze brede afweging t.a.v. windenergie hebben wij op een hoger schaalniveau gemaakt.
 - d. Het onderzoeksrapport 'Hernieuwbare opwek op land – mogelijke ontwikkelpaden richting 2040' is bij ons bekend. Het gaat om een theoretische beschouwing. Wij zien hierin geen argument om dorpsmolens toe te staan.
 - e. De 'lessen' van Fryslân Foar de Wyn nemen wij mee bij de ontwikkeling van windturbines bij de grote en middelgrote energievraagclusters.

Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.

- M. Deze zienswijze nemen wij niet over. De brede afweging heeft er toe geleid dat wij kiezen voor grotere, samenhangende windoplossingen en geen nieuwe, solitaire dorpsmolens willen toestaan. Zie het antwoord op A. In het nieuwe programma bekijken we opnieuw de rol van kleinschalige windturbines (erfmolens) en hun bijdrage aan de provinciale energiedoelen. De vergunningverlening nemen we daarin mee. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.
- N. We nemen deze zienswijze niet over. De brede afweging heeft er toe geleid dat wij kiezen voor grotere, samenhangende windoplossingen en geen nieuwe, solitaire dorpsmolens willen toestaan. Zie het antwoord op A. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.
- O. De uitzonderingsmogelijkheid die wordt genoemd nemen wij niet over. De brede afweging heeft er toe geleid dat wij kiezen voor grotere, samenhangende windoplossingen en geen nieuwe, solitaire dorpsmolens willen toestaan. Zie het antwoord op A. Wij delen de genoemde tegenstrijdigheden niet. Voor windprojecten hanteren wij 60% lokaal eigendom. Dorpen en coöperaties kunnen voor hun energieambities participeren in en betaalbare stroom afnemen van andere windopstellingen. Zie het antwoord bij A.

Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.

- P. Wanneer de regels in de Omgevingsverordening worden aangepast zorgen wij voor een duidelijk overgangsrecht. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.
- Q. Zie het antwoord op A.
- R. Zie het antwoord op A.
- S. Zie het antwoord op A.
- T. Zie het antwoord op A.
- U. Zie het antwoord op A.
- V. Zie het antwoord op A.
- W. Zie het antwoord op A.
- X. Zie het antwoord op A.

2.4.2.15 Juridische bevoegdheid voor dorpsmolenbeleid

Indieners: 67, 91

T .a.v. de bevoegdheid voor ons dorpsmolenbeleid wordt de provincie gevraagd / verzocht om:

- A. T.a.v. de beperking voor dorpsmolens drie genoemde juridische spanningspunten te adresseren (die met de Energiewet, RED III en het evenredigheidsbeginsel van de Omgevingswet) en in de definitieve visie te onderbouwen hoe de gekozen beleidsregels in overeenstemming zijn met deze wetgeving.
- B. Voldoende te motiveren dat de provincie de keuze tot het verbod op nieuwe solitaire dorpsmolens kan maken vanuit een provinciaal belang dat niet doelmatig door de gemeente kan worden behartigd, en dit aspect in de toelichting bij de definitieve POVI te adresseren, dan wel de beleidsruimte voor gemeentelijke maatwerk te herstellen (subsidiariteitsbeginsel).

Antwoord:

- A. In de memorie van toelichting bij de Energiewet staat: "De bevoegdheid van decentrale overheden om regels te stellen ten behoeve van andere belangen, zoals ruimtelijke ordening of milieu, en die indirect gevolgen hebben voor energiebeleid, wordt door dit wetsvoorstel niet geraakt." De keuze voor het clusteren van windmolens wordt gemaakt vanuit het belang van ruimtelijke ordening/ landschap en schaalvoordelen. Deze keuze heeft invloed op de ruimtelijke planning van energie-infrastructuur, waarmee aangesloten zou kunnen worden bij (de implementatie van) de richtlijn. Hernieuwbare energie is breder dan alleen windenergie en dit heeft dan ook verdere uitwerking nodig (in een Omgevingsprogramma). Wij maken de keuze om nieuwe windmolens alleen toe te staan in clusterverband. Daarbij hebben wij het belang van de bijdrage aan energieopgaven, landschapskwaliteit, voldoende netcapaciteit en een betrouwbare energievoorziening meegenomen. Vanwege de ruimtelijke impact worden geen solitaire windmolens toegestaan. Dorpen en coöperaties kunnen wel participeren in en betaalbare stroom afnemen van windopstellingen. Zo combineren we lokale participatie en lokale stroom met schaalvoordelen en een toekomstbestendig energiesysteem. De keuze voor geclusterde windmolens draagt derhalve bij aan het beoogde doel.
- B. Wij beschouwen een thema van provinciaal belang wanneer het gemeente- of provinciegrenzen overstijgt en het doeltreffend en doelmatig is dat de provincie hierin het voortouw neemt. Op basis van het provinciaal belang t.a.v. landschap en van energie zijn wij van mening dat de POVI het juiste schaalniveau is om een uitspraak te doen over windmolens.

2.4.2.16 Erfmolens

Indieners: 35, 49, 92

T.a.v. beleidsruimte voor dorpsmolens wordt de provincie verzocht/gevraagd om:

- A. M.b.t. het "kijken naar de rol van kleine windturbines" goed kennis te nemen van de argumenten waarom kleine windmolens op agrarische erven meerwaarde hebben, zoals het bijdragen aan een gunstige energiemix en slimme inzet voor energiehubs.

- B. Het aantal boerenmolens met een opwek van ca. 30.000 kWh te beperken, vanwege het tekort aan opwekcapaciteit, de functionaliteit van de molens, een ontbreken van een onsierend landschappelijk effect en de wens opwek te spreiden en af te stemmen op het lokale gebruik.
- C. De bestemmingen die in aanmerking komen voor een erfmolen te verruimen tot ook zorgboerderijen, indiener voert hier verschillende argumenten voor aan:
 - a. Het een vorm van rechtsongelijkheid om alleen agrarische (hulp)bedrijven en bedrijven actief in recreatie toestemming te geven voor het plaatsen van een erfmolen en alle andere bedrijven die ook zorgen voor een levensvatbaar platteland deze mogelijkheid te onthouden en te ontzeggen.
 - b. Indiener geeft aan niet aan de norm voortkomende uit de BENG-berekening te kunnen voldoen omdat de provincie met de huidige regelgeving hen de mogelijkheid ontzegt om een kleinschalige turbine te plaatsen.
 - c. Indiener geeft aan dat de energierekening fors is gestegen en energieonafhankelijk te willen worden om de kosten voor energie stabiel te houden.
 - d. Indiener geeft aan geen progressie te kunnen maken op het gebied van circulariteit en de omgang met energie, en dat progressie moet worden aangegeven bij elke aanbesteding en jaarlijkse contractbesprekingen.
 - e. Dat wanneer bestemmingen die in aanmerking komen voor een dorpsmolen niet worden uitgebreid, dit tegenstrijdig is met de volgende zin in de POVI: "Alle bronnen zijn nodig naast de kleine is ook grootschalige productie nodig".

Antwoord:

- A. Zoals aangegeven in de ontwerp POVI kijken we in een nieuw Omgevingsprogramma opnieuw naar de rol van kleinschalige windturbines (erfmolens) en hun bijdrage aan de provinciale energiedoelen. In de evaluatie kijken we breed naar de bijdrage en impact van kleinschalige windturbines op agrarische erven. Daarbij betrekken we ook de genoemde aandachtspunten, zoals de rol in de energiemix op het erf en de mogelijke bijdrage aan lokale energiehubs. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.
- B. De formulering van deze zienswijze is niet geheel duidelijk. Wij gaan ervan uit dat de indiener pleit voor het bieden van ruimte voor erfmolens. Zoals aangegeven in de ontwerp POVI kijken we in een nieuw Omgevingsprogramma opnieuw naar de rol van kleinschalige windturbines (erfmolens) en hun bijdrage aan de provinciale energiedoelen. In de evaluatie kijken we breed naar de bijdrage en impact van kleinschalige windturbines op agrarische erven. Daarbij betrekken we ook de genoemde aandachtspunten, zoals de rol in de energiemix op het erf en de mogelijke bijdrage aan lokale energiehubs. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.
- C. We houden tot de evaluatie vast aan de huidige categorieën waarvoor erfmolens mogelijk zijn. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.

2.4.2.17 Hoogte windturbines

Indieners: 1, 58, 60, 63, 100, 103

T.a.v. de hoogte van windturbines wordt geschreven:

- A. Dat de beperking van 100 meter voor windturbines onwenselijk is.
- B. Dat er bezwaar wordt gemaakt tegen het beperken van de toegestane tiphoogte van dorpsmolens tot 75 meter, omdat reeds verworven rechten dan worden afgenomen en argumentatie ontbreekt.
- C. Dat het essentieel is om concreet ruimte te bieden voor windturbines met een (minimale) tiphoogte van 200 meter.

T.a.v. de hoogte van windturbines wordt de provincie verzocht/gevraagd om:

- D. De beperking ten aanzien van as- en/of tiphoogte achterwege te laten voor windturbines.

- E. Hogere erfmolens mogelijk te maken (20-30 meter hoogte).
- F. Een minimale tiphoogte van 180 meter voor windturbines mogelijk te maken.

Antwoord:

In de POVI zijn geen hoogtebeperkingen of minimale hoogtes voor windturbines opgenomen. Bij de verdere uitwerking in een Omgevingsprogramma en indien nodig de Omgevingsverordening gaan we hierover in gesprek met gemeenten en andere relevante stakeholders om tot hoogtematen te komen die passen bij de insteek en uitgangspunten van de POVI. Deze zienswijzen leiden niet tot aanpassing van de POVI.

2.4.2.18 Saneren bestaande windturbines

Indieners: 39, 50, 57, 58, 64, 75, 79, 82, 87, 90, 95, 107, 113

T.a.v. het saneren van bestaande windturbines wordt geschreven:

- A. Dat het voor eigenaren van een bestaande windturbine met bijbehorende vergunning het aantrekkelijk gemaakt moet worden om deze vergunning op te geven om mee te kunnen participeren in clusterverband.
- B. Dat de praktijk laat zien dat verouderde turbines vaak gereviseerd kunnen worden en daardoor nog lang mee kunnen, en dat de energie-infrastructuur voor over het algemeen 40 jaar wordt aangelegd.
- C. Dat het saneren van zon- en windopwek na het einde van de levensduur van de installaties kan leiden tot een "gat" in het RES 1.0 doel, een verstoring van de balans tussen vraag en aanbod, en kapitaalvernietiging (de aangelegde energie-infrastructuur). En dat dit kan leiden tot verhoogde kosten van het energiesysteem.
- D. Dat men de bestaande lokale windmolens moeten koesteren, o.a. vanwege het verhelpen van netcongestie, de reeds aangelegde netinfrastructuur met langere afschrijvingstermijn, en dat het saneren ervan leidt tot kapitaalvernietiging en belemmering van nieuwe investeringen.
- E. Dat actieve samenwerking met de gemeente, bedrijven en netbeheerder essentieel is om deze kansen voor sanering te benutten en om windenergie op de juiste locaties mogelijk te maken, en noemt het daarbij van belang dat saneringsvoorwaarden niet vertragend werken en dat voldoende opschalingsruimte wordt geboden aan bestaande turbine-eigenaren.
- F. Dat bestaande windmolens, met hun bijbehorende aansluiting, in tijden van netcongestie en wachtrijen voor nieuwe aansluitingen, zeer waardevol zijn. Gemeente Waadhoeke geeft aan graag met de provincie in gesprek te gaan over de saneringsopgave, de voorwaarden daarvoor en dat dit onderwerp ook gemeentegrens overstijgend opgepakt moet worden.

T.a.v. het saneren van bestaande windturbines wordt de provincie verzocht/gevraagd om:

- G. De sanering van oude windturbines als een separate opgave te beschouwen en niet direct te koppelen aan de ontwikkeling van nieuwe windparken, omdat dit de realisatie van nieuwe projecten onnodig kan compliceren en vertragen.
- H. Niet-commerciële ontwikkelaars niet verantwoordelijk te maken voor het saneren van 'oude' windturbines. Hierbij wordt genoemd dat er geen sprake dient te zijn van volgordeelijkheid tussen het saneren en realiseren van nieuwe turbines en dat uit de ontwerp-POVI onvoldoende blijkt of de saneringsopgave wordt beschouwd als verantwoordelijkheid voor ontwikkelende partijen of als verantwoordelijkheid voor gemeenten en/of provincie. Hierbij wordt ook genoemd dat het maken van een koppeling tussen het saneren van 'oude' windturbines enerzijds aan het ontwikkelen van nieuwe windturbines anderzijds (organisatorisch en financieel) belemmerend zal werken voor de ontwikkeling van nieuwe windturbines (zoals voor de Smart Energy Hub Hallum), als dit wordt beschouwd als een verantwoordelijkheid van de ontwikkelende partij.
- I. Geen saneringsplicht op te leggen bij de ontwikkeling van windturbines als onderdeel van Smart Energy Hub Hallum, en om Hallum toe te voegen aan de grote energievraagclusters vanwege de hoge energiedichtheid in Hallum.
- J. Lokaal maatwerk te bieden aan gemeenten die momenteel geen windturbines hebben, maar wel een substantiële energieopgave.

- K. De koppeling tussen sanering en nieuwbouw van windturbines los te laten waar deze de voortgang belemmert, en om flexibiliteit te bieden door ook zonder directe sanering nieuwe ontwikkelingen mogelijk te maken.
- L. In de POVI het sloopbeleid voor windturbines niet op de schaal van gemeenten maar op de schaal van de provincie in te richten, zodat uitwisseling mogelijk is. Hierbij wordt genoemd dat gemeente Tytsjerksteradiel hierover graag met de provincie in overleg gaat, en dat gemeenten in de regio graag een pilot uitvoeren.

Antwoord:

- A. Dit nemen wij mee in de concretisering/uitwerking van het saneringsbeleid in een Omgevingsprogramma. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.
- B. Dit nemen wij mee in de concretisering/uitwerking van het saneringsbeleid in een Omgevingsprogramma. Het ingebrachte punt wegen wij af tegen ons uitgangspunt dat we met minder turbines meer elektriciteit willen opwekken. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.
- C. De opvatting dat er een "gat" kan ontstaan in het RES-doel delen wij niet, wegens ons voornemen om naast het saneren van oude windturbines juist meer energie op te wekken met nieuwe windturbines met meer vermogen (meer energie met minder turbines). Wij zijn ons ervan bewust dat de andere factoren relevant zijn bij de uitwerking van ons beleid en zullen dit meenemen. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.
- D. Wij willen meer elektriciteit opwekken met minder windturbines. Daarom zetten wij in op het saneren van oude windturbines. Bij de uitwerking van het saneringsbeleid houden wij goed rekening met de context en verschillende belangen die een rol kunnen spelen bij het saneren. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.
- E. Dit nemen wij mee in de concretisering/uitwerking van het saneringsbeleid in het Omgevingsprogramma en in de Omgevingsverordening. Mede naar aanleiding van deze zienswijze hebben wij de tekst in de POVI over saneren aangevuld. Om te voorkomen dat de saneringsopgave een belemmering vormt voor nieuwe ontwikkelingen, hanteren we het uitgangspunt van een parallelle aanpak waarbij sanering en nieuwbouw in de tijd naast elkaar kunnen plaatsvinden. Hiervoor maken we afspraken met gemeenten en eigenaren van windturbines.
- F. Bij de uitwerking van het saneringsbeleid houden wij goed rekening met de context en verschillende belangen die een rol kunnen spelen bij het saneren. Wij werken hierbij graag samen met de andere regionale overheden. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.
- G. Het is ons doel om met minder windturbines meer energie op te wekken, hiervoor is het noodzakelijk om de twee componenten (minder turbines en meer energie opwekken) aan elkaar te koppelen. Mede naar aanleiding van deze zienswijze hebben wij de tekst in de POVI over saneren aangevuld. Om te voorkomen dat de saneringsopgave een belemmering vormt voor nieuwe ontwikkelingen, hanteren we het uitgangspunt van een parallelle aanpak waarbij sanering en nieuwbouw in de tijd naast elkaar kunnen plaatsvinden. Hiervoor maken we afspraken met gemeenten en eigenaren van windturbines.
- H. Mede naar aanleiding van deze zienswijze hebben wij de tekst in de POVI over saneren aangevuld. Om te voorkomen dat de saneringsopgave een belemmering vormt voor nieuwe ontwikkelingen, hanteren we het uitgangspunt van een parallelle aanpak waarbij sanering en nieuwbouw in de tijd naast elkaar kunnen plaatsvinden. Hiervoor maken we afspraken met gemeenten en eigenaren van windturbines. Wij werken dit verder uit in het omgevingsprogramma en de Omgevingsverordening.
- I. Voor de indeling van de energievraagclusters gaan wij uit van de Energievisie. Hallum is daarin niet één van de grote energievraagclusters, en daarom geldt dat het ontwikkelen van nieuwe turbines in Hallum gekoppeld wordt aan het saneren van bestaande turbines. Mede naar aanleiding van deze zienswijze hebben wij de tekst in de POVI over saneren aangevuld. Om te voorkomen dat de saneringsopgave een belemmering vormt voor nieuwe ontwikkelingen, hanteren we het uitgangspunt van een parallelle aanpak waarbij sanering en nieuwbouw in de tijd naast elkaar kunnen plaatsvinden (bijvoorbeeld d.m.v. het principe van dubbeldraaien). Hiervoor maken we afspraken met gemeenten en eigenaren van windturbines. Wij werken dit verder uit in het omgevingsprogramma en de Omgevingsverordening.

- J. Wij gaan uit van een gemeentegrensoverstijgende aanpak voor saneren van turbines, om zo ook perspectief te bieden voor gemeenten die op dit moment geen turbines hebben staan. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.
- K. Het is ons doel om met minder windturbines meer energie op te wekken. Hiervoor is het noodzakelijk om de twee componenten (minder turbines en meer energie opwekken) aan elkaar te koppelen. Mede naar aanleiding van deze zienswijze hebben wij de tekst in de POVI over saneren aangevuld. Om te voorkomen dat de saneringsopgave een belemmering vormt voor nieuwe ontwikkelingen, hanteren we het uitgangspunt van een parallelle aanpak waarbij sanering en nieuwbouw in de tijd naast elkaar kunnen plaatsvinden (bijvoorbeeld d.m.v. het principe van dubbeldraaien). Hiervoor maken we afspraken met gemeenten en eigenaren van windturbines.
- L. Wij gaan uit van een gemeentegrensoverstijgende aanpak voor saneren van turbines. De uitwerking van het saneringsbeleid volgt in het Omgevingsprogramma, hierbij werken wij graag met gemeenten samen. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.

2.4.2.19 Overige of overkoepelende voorwaarden en beperkingen voor windenergie

Indieners: 74, 77, 78, 80, 98, 100, 107, 114

T.a.v. de overige of overkoepelende voorwaarden en beperkingen voor windenergie wordt geschreven:

- A. Dat het als een gemiste kans wordt gezien dat in de POVI geen ruimte is geboden om bestaande windparken te moderniseren en de turbines die er in staan op te kunnen schalen tot moderne van een nu gangbare capaciteit en om deze windparken de mogelijkheid geven om te koppelen aan energievraagclusters.

T.a.v. overige of overkoepelende voorwaarden en beperkingen voor windenergie wordt de provincie verzocht/gevraagd om:

- B. Geen harde eisen te stellen om wind uit te sluiten, maar kaders te stellen die de provincie controle geeft over individuele projecten. De gemeente Opsterland noemt hierbij dat wanneer landschappelijke, juridische en ruimtelijke randvoorwaarden worden meegewogen (zoals omschreven in de ontwerp-POVI), binnen Opsterland nauwelijks ruimte resteert voor grootschalige windturbines, terwijl wel van gemeenten wordt verwacht dat zij bijdragen aan de energieopgave en hun energieneutraliteitsambitie realiseren. De gemeente benoemt daarbij dat:
 - a. Alleen het gebied rond bedrijventerrein A7-Zuid (Azeven), vanwege de nabijheid van Drachten, als reële optie resteert;
 - b. Nieuwe dorpsmolens niet langer zijn toegestaan, terwijl juist deze voor plattelandsgemeenten van belang kunnen zijn voor lokale opwek en draagvlak;
 - c. Opsterland geen uitnodigingszone is, met uitzondering van het gebied A7-Zuid;
 - d. Opruimen van bestaande dorpsmolens niet aan de orde is, waardoor compensatie nauwelijks mogelijk is. "
- C. De beleidskaders voor windenergie te verbreden, zodat "hybride energieparken" (de combinatie van wind, zon en opslag) planologisch mogelijk worden gemaakt binnen gemeentelijke zoekgebieden van de gemeente Leeuwarden, ook buiten de huidige sanerings- en opschalingslocaties. Hierbij wordt genoemd dat de ontwerp-POVI uitsluitend de nadruk legt op vervanging van windturbines en erfmolens, niet strookt met de lokale ambities van Gemeente Leeuwarden om zon en wind te combineren, en dat het ontbreken van provinciale kaders voor deze combinatie een barrière vormt voor uitvoering van lokale ambities. Ook wordt hierbij genoemd dat de ontwerp-POVI de technische noodzaak miskent om nieuwe 'Energy Hubs' te faciliteren die netcongestie helpen te verminderen.
- D. In de paragraaf over windenergie (naast sanering, clustering en erfmolens) een extra beleidslijn op te nemen over hybride systemen in gemeentelijke zoekgebieden, waarmee de realisatie van windturbines toegestaan worden wanneer deze onderdeel uitmaken van een integraal energieconcept binnen door de gemeente aangewezen zoekgebieden voor duurzame energie.
- E. Ervoor te zorgen dat beleid het streven naar meer windenergie ondersteunt, en daarbij worden de volgende aanbevelingen gedaan:

- a. Laat de bestaande hoogtebeperking van 100 meter tiphoogte voor windmolens los; de meest gangbare en efficiënte windmolens hebben inmiddels een tiphoogte van circa 250 meter.
 - b. Maak repowering en verlenging van de levensduur van bestaande windmolens mogelijk vanwege het landschap en bestaande netcapaciteit.
 - c. Verlang bij repowering alleen aanvullend onderzoek naar milieuaspecten voor zover deze aantoonbaar afwijken van de eerder vergunde situatie van het bestaande park om zo de vergunningverlening voor repowering te versnellen.
 - d. Bied de mogelijkheid om de maximale vergunningsperiode van 25 jaar te verlengen.
 - e. Blijf solitaire dorpsmolens toestaan.
 - f. Hanteer vanwege de vraagontwikkeling "kleine windturbines" in plaats van de term "erfmolens".
- F. In de POVI windenergie op alle schaalniveaus mogelijk te maken, zodat gemeenten samen met de mienskip passende lokale afwegingen kunnen maken.
- G. Belemmeringen (t.a.v. opwek) te beperken, en ervoor te zorgen dat sanerings- en vergunningsvoorwaarden de ontwikkeling niet vertragen of onnodig complex maken.

Antwoord:

- A. Nieuwe windmolens zijn in de POVI onder voorwaarden mogelijk. Zolang het opschalen van bestaande turbines past binnen het windbeleid in de Omgevingsvisie is er ruimte om bestaande windparken te moderniseren. Dat betekent o.a. dat het windpark te koppelen moet zijn aan de grote of middelgrote energievraagclusters. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.
- B. Wij vinden het wel van belang om in de POVI eisen te stellen aan windenergie. We kiezen voor clustering van windenergie om grote spreiding over landschap te voorkomen en de impact op het woon- en leefmilieu beperkt te houden. We koppelen nieuwe windmolens aan de grote en middelgrote energievraagclusters. Dit kan ertoe leiden dat er in de gemeente Opsterland beperkte mogelijkheden zijn voor windturbines. Deze zienswijze heeft er mede toe geleid dat wij de tekst in de POVI aangevuld hebben met het verkennen van andere oplossingen die bij kunnen dragen aan betaalbare energie en decentrale energiesystemen op lokaal niveau, zoals lokale energiehub's, vergisting en combinaties van zon en opslag. Wij gaan hierover graag in gesprek met de gemeenten.
- C. De POVI sluit de combinatie van zon- en windparken niet uit.
- D. Deze zienswijze nemen wij niet over. Om de spreiding van windturbines te voorkomen koppelen wij windenergie aan de grote en middelgrote energievraagclusters. De combinatie tussen zon- en windparken en opslag is daarbij mogelijk. Wij willen dit niet verbreden naar zoekgebieden binnen gemeenten. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.
- E. Deze zienswijze nemen wij niet over.
- a. In de POVI zijn geen hoogtebeperkingen opgenomen. Wij werken de voorwaarden voor windenergie verder uit in een Omgevingsprogramma en de Omgevingsverordening. Het is niet uitgesloten dat wij daarbij de hoogte van windturbines in bepaalde omstandigheden beperken, passend binnen de uitgangspunten en inzet van de POVI.
 - b. Binnen het windbeleid van de POVI is repowering van turbines in clusters mogelijk. Dit betekent o.a. dat deze nabij de energievraagclusters moeten staan. (Verouderde) solitaire molens willen wij graag saneren.
 - c. De voorwaarden voor windturbines in clusters werken wij verder uit in het Omgevingsprogramma.
 - d. Wij maken vanuit het belang van ruimtelijke ordening/ landschap een andere afweging en nemen dit niet op in de POVI.
 - e. Wij maken hier een andere afweging (zie beantwoording onder het thema dorpsmolens).
 - f. Wij vinden de term 'erfmolens' voor ons beleid doeltreffender. Dit sluit aan bij de huidige regeling in de Omgevingsverordening.

- F. Wij maken vanuit het belang van ruimtelijke ordening een andere afweging.
- G. Wij maken vanuit het belang van ruimtelijke ordening een andere afweging.

2.4.2.20 Windturbines op specifieke locaties

Indieners: 5, 6, 17, 52, 64, 73

T.a.v. windturbines op specifieke locaties wordt geschreven:

- A. Gemeente De Fryske Marren wil graag onderzoeken of windenergie binnen de uitnodigingszone Heerenveen-Joure knelpunten op kan lossen (zoals netcongestie) en vraagt of wij windenergie binnen deze zone een plek kunnen geven.

T.a.v. windturbines op specifieke locaties wordt de provincie verzocht/gevraagd om:

- B. Windmolenbouw op grond van de POVI mogelijk te maken in de Van Harinxmakanaal-zone om elektrificatie daar mogelijk te maken.
- C. Halverwege de vaste wal en de Waddeneilanden 11 windparken te realiseren naar voorbeeld van het Windpark Fryslân.
- D. De POVI zo in te richten dat het opwekken en benutten van windenergie (op het bedrijventerrein van) Dam Beton in de toekomst mogelijk gaat zijn.
- E. De (strikte) voorwaarden voor windenergie reeds in de visie nader te concretiseren, op zodanige wijze dat de voorwaarden geen belemmeringen vormen voor de behoefte van Hallum en omgeving. De mogelijkheid voor maatwerk (aantallen, hoogtes, locatiekeuze) noemt indiener daarbij voor Hallum essentieel.

Antwoord:

- A. Wij nemen hier kennis van. De POVI maakt clustering van nieuwe windturbines binnen deze zone in principe mogelijk; de gemeente verricht het maatwerk en maakt locatiekeuzes.
- B. Nabij de energievraagclusters is windmolenbouw binnen de kaders van het windbeleid van de POVI mogelijk.
- C. Deze zienwijze nemen wij niet over. Wij zijn geen bevoegd gezag voor dergelijke ontwikkelingen op de Waddenzee. Dat is het Rijk. Daarbij koppelen wij nieuwe windmolens aan grote en middelgrote energievraagclusters. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.
- D. Deze zienswijze nemen wij niet over. Wij kiezen voor clustering van windenergie om grote spreiding over landschap te voorkomen en de impact op het woon- en leefmilieu beperkt te houden. We koppelen nieuwe windmolens aan de grote en middelgrote vraagclusters. Akkrum maakt daar geen onderdeel van uit. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.
- E. Deze zienwijze nemen wij niet over. De voorwaarden voor windenergie werken wij uit in een Omgevingsprogramma en de Omgevingsverordening. Wij gaan met de indiener in gesprek om de trajecten zo veel als mogelijk parallel te laten verlopen. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.

2.4.2.21 Voorwaarden en beperkingen voor zonne-energie

Indieners: 34, 41, 60, 62, 64, 74, 77, 79, 84, 87, 94, 95, 98, 100, 103, 112

T.a.v. de voorwaarden en beperkingen voor zonne-energie wordt geschreven:

- A. Dat er voorkeur is voor netneutrale zonneparken (inclusief batterijopslag) als oplossing op korte termijn.
- B. Dat er voor gemeenten geen instrument beschikbaar is om lokale energiegemeenschappen te ondersteunen bij de realisatie van zonneparken die aansluiten bij de schaal van de kern, niet is uitgewerkt hoe gemeenten moeten omgaan met bestaande initiatieven die al ver in het proces zijn en nu worden geblokkeerd, en dat multifunctionele toepassingen weliswaar worden gestimuleerd, maar de randvoorwaarden voor lokale energiegemeenschappen om hieraan deel te nemen ontbreken.

- C. Dat het primair it foech van gemeenten is om de keuze te maken om zonneparken op landbouwgrond mogelijk te maken en dat het bestaan van de LHS – zoals deze nu in de POVI is uitgewerkt – geen factor kan zijn in de afwegingen daarbij.
- D. Gemeente Leeuwarden wil graag de mogelijkheid krijgen om naar aard en schaal in de dorps- en stadsrandzones de benodigde zonne-energie voor de energiebehoefte van de stad of het dorp te kunnen realiseren volgens het principe van de zonneladder, en geeft aan ten alle tijden een zonnepark goed in te passen en ook, waar mogelijk, te combineren met andere functies zoals natuurontwikkeling en recreatie.

T.a.v. de voorwaarden en beperkingen voor zonne-energie wordt de provincie verzocht/gevraagd om:

- E. De definitie van 'multifunctioneel' te verbreden in overeenstemming met de landelijke voorkeursvolgorde zon (Kamerbrief oktober 2023), hierbij worden natuurinclusieve zonneparken, zonneparken op transitiegronden, netneutrale zonneparken, en agri-PV genoemd.
- F. Duidelijkheid te scheppen in de Omgevingsverordening over hoogteafwijkingen en bouwvoorschriften, zodat gemeenten daadwerkelijk ruimte kunnen bieden aan agri-PV als gewasondersteunende voorziening.
- G. Te voorkomen dat zonne-energieprojecten worden geblokkeerd omdat ze (nog) niet in een volledig operationele hub passen.
- H. De zonneladder als leidend principe op te nemen, en om multifunctionele parken/decentrale systemen waarbij energiegemeenschappen kunnen participeren mogelijk te maken.
- I. Koppelkansen met duurzamere landbouw en het verlichten van de huidige energiecrisis explicieter te faciliteren en te diversifiëren in de definitie van landbouwgrond. Hierbij wordt genoemd dat de beperking t.a.v. zonnepanelen op landbouwgrond te restrictief is.
- J. Zonne-energie op land minder restrictief te benaderen en ruimte te bieden aan projecten die aantoonbaar bijdragen aan het verminderen van netcongestie, het versterken van lokale energiesystemen en het mogelijk maken van verdere elektrificatie. Verzocht wordt ook om daarbij het uitbreiden van bestaande zonneparken en de in de ontwerpvisie genoemde vormen van multifunctioneel ruimtegebruik concreet verder uit te werken in beleid en regelgeving.
- K. Veldopstellingen met zonnepanelen op landbouwgrond beperkt en onder voorwaarden (bijvoorbeeld wat betreft inpassing, lokale behoefte, als onderdeel van een hub etc.) mogelijk te maken, omdat dit zeer waarschijnlijk een substantieel onderdeel zal uitmaken van Smart Energy Hub Hallum.
- L. Zon op landbouwgrond niet verder te belemmeren, maar juist harde eisen te stellen aan de toepassing. Daarbij wordt teleurstelling genoemd in de keuze voor de verdere belemmering van zonenergie op landbouwgrond, omdat alternatieven niet zo efficiënt zijn als een groter park.
- M. (Aandacht voor) mogelijkheden voor zonnepanelen in overgangszones zoals stads- en dorpsranden of overhoeken, op staldaken, randen van bedrijventerreinen en voor multifunctioneel ruimtegebruik, bijvoorbeeld in combinatie met natuur, waterberging of recreatie.
- N. Zonne-energie expliciet te positioneren als onderdeel van integrale gebiedsontwikkeling, met name in stadsranden.
- O. In het zonbeleid onderscheid te maken tussen grootschalige zonneparken en kleinschalige, lokaal gedragen initiatieven.
- P. Gemeenten toe te staan gemotiveerd af te wijken van beperkingen op zon op land wanneer 1. lokale doelen anders niet haalbaar zijn, 2. sprake is van goede landschappelijke inpassing, en 3. meervoudig ruimtegebruik wordt toegepast.
- Q. Verruiming van het zonbeleid zodat de gemeente in de toekomst aan de energieopgave kan voldoen.
- R. Voldoende flexibiliteit in de uitwerking, zodat gemeenten samen met provincie en partners tot passende en gebiedsgerichte oplossingen kunnen komen.
- S. Zon-op-landbouwgrond onder voorwaarden als mogelijkheid open te houden in de POVI. Hierbij wordt genoemd dat wordt voorzien dat bij het niet toestaan van zonne-energie problemen ontstaan bij het behalen van de opwekopgave, de warmtetransitie, en de verduurzaming van monumenten en beschermde stads- en dorpsgezichten.

- T. Alle uitzonderingsgronden voor zonne-energie mee te nemen. Hierbij worden de volgende aanbevelingen gedaan:
 - a. Stimuleer agri-PV.
 - b. Ondersteun gemeentes bij solar carports.
 - c. Erken natuurinclusieve zonneparken als multifunctionele zonneparken.
 - d. Geef ruimte aan netneutrale zonneparken en zonneparken op transitiegronden, het Rijk hanteert deze als uitzonderingsgronden."
- U. Meer ruimte te bieden voor zonne-energie op landbouwgrond wanneer dit lokaal de meest passende oplossing is, bijvoorbeeld bij versnelling van de warmtetransitie, wanneer koppeling met bestaande voorkeurslocaties niet mogelijk is, en op minder productieve landbouwgronden. Hierbij wordt benadrukt dat het gemeentelijk beleid van Gemeente Heerenveen reeds borgt dat de ontwikkelingen omtrent zon op landbouwgrond zorgvuldig worden ingepast (landschap, biodiversiteit, lokaal eigendom en schaal).
- V. De definitie van monofunctionele zonneparken nader toe te lichten, en expliciet te verduidelijken of zonneparken met bijbehorende energieopslag hieronder worden geschaard.

Antwoord:

- A. Dat zonneparken netneutraal worden ingepast in het net heeft ook onze voorkeur. Zonneparken staan we onder voorwaarden toe in situaties waarin zonne-energie bijdraagt aan het oplossen van knelpunten door netcongestie, waardoor nieuwe aansluitingen weer mogelijk worden. De verdere voorwaarden werken we uit binnen het Omgevingsprogramma en de Omgevingsverordening.
- B. Gemeenten kunnen de energiegemeenschappen ondersteunen met kennis en eventueel middelen. De kennis kan via het Fries Energiehuis worden opgedaan. Voor bestaande initiatieven zal bij de aanpassing van de Omgevingsverordening een overgangsrecht gelden. Als randvoorwaarde voor zonprojecten stellen wij de eis van 60% lokaal eigendom. Die kan o.a. ingevuld worden met energiegemeenschappen. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.
- C. De provincie heeft vanuit het oogpunt van een goede ruimtelijke ordening en zorgvuldig ruimtegebruik (ruimtelijke kwaliteit) een belang bij de afwegingen van locaties voor zonnevelden. Wij sluiten hierbij zo veel mogelijk aan bij de zonneladder die door het Rijk wordt gehanteerd. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.
- D. Dit is in principe mogelijk in zoverre de nieuwe zonne-energie past binnen de zonneladder. De verdere voorwaarden waaraan het initiatief zal moeten voldoen werken wij verder uit in het Omgevingsprogramma en de Omgevingsverordening.
- E. Mede naar aanleiding van deze zienswijze sluiten we in de POVI aan bij het rijksbeleid. We maken (daarmee) zonne-energie op landbouwgrond (trede vier van de zonneladder) bij uitzondering mogelijk in de volgende categorieën: landbouwgrond in transitie binnen gebiedsprocessen met bestuurlijke afspraken, initiatieven binnen het Veenweideprogramma met bestuurlijke afspraken, toepassingen van agri-PV, en situaties waarin zonne-energie bijdraagt aan het oplossen van knelpunten door netcongestie, waardoor nieuwe aansluitingen weer mogelijk worden. Dit is in het thema Energie toegevoegd.
- F. Wij houden hier bij de verwerking van de POVI in de Omgevingsverordening rekening mee.
- G. We stimuleren energiehub, maar realisatie in een energiehub is niet een voorwaarde voor het realiseren van nieuwe zonne-energie.
- H. Voor zonne-energie op landbouwgrond hebben wij uitzonderingsgronden voor de vierde trede van de zonneladder opgenomen; zie E hierboven. Multifunctionele parken / decentrale systemen waarin energiegemeenschappen kunnen participeren zijn mogelijk binnen de geldende kaders voor zonne-energie.
- I. Het is niet nodig om voor het zonbeleid onderscheid te maken tussen verschillende definities van landbouwgrond; dit heeft geen invloed op wat er mogelijk is binnen de POVI. Binnen het gestelde zonbeleid kunnen de koppelkansen tussen zonne-energie en de verduurzaming van de landbouw en/of het oplossen van de energiecrisis

worden gezocht. Deze mogelijkheden zijn t.a.v. de ontwerp-POVI uitgebreid doordat aansluiting is gezocht bij het rijksbeleid; zie E hierboven.

- J. Voor zonne-energie sluiten wij aan bij het rijksbeleid. De uitzonderingsgronden voor zonne-energie op landbouwgrond (trede vier van de zonneladder) zijn daarmee uitgebreid met o.a. situaties waarin zonne-energie bijdraagt aan het oplossen van knelpunten door netcongestie, waardoor nieuwe aansluitingen weer mogelijk worden. Verder houden wij vast aan de ingezette beleidslijn. Het zonbeleid in de POVI werken wij verder uit in het Omgevingsprogramma en de Omgevingsverordening.
- K. Wij hebben de uitzonderingsgronden voor zonne-energie op landbouwgronden (trede vier van de zonneladder) uitgebreid; zie E hierboven. Situaties waarin zonne-energie bijdraagt aan het oplossen van knelpunten door netcongestie, waardoor nieuwe aansluitingen weer mogelijk worden, maken hier onderdeel van uit.
- L. Wij maken hier een andere afweging vanuit het belang van ruimtelijke ordening en landschap.
- M. Voor het zonbeleid sluiten wij aan bij het rijksbeleid. Dergelijke toepassingen van zonne-energie zijn mogelijk binnen dit beleid.
- N. Zonne-energie kan binnen het geldende beleid onderdeel uitmaken van gebiedsontwikkelingen. Het is niet nodig dat wij zonne-energie expliciet positioneren als onderdeel van gebiedsontwikkelingen.
- O. De afweging die wij maken in het beleid voor zonne-energie in de POVI, heeft zowel op grootschalige als kleinschalige initiatieven betrekking. Het maken van onderscheid tussen deze twee categorieën is daarom niet nodig.
- P. Vanuit het belang van ruimtelijke ordening en landschap maken wij hier een andere afweging.
- Q. Door aansluiting bij het rijksbeleid m.b.t. de uitzonderingsgronden voor zonne-energie op landbouwgrond, is het zonbeleid in de ontwerp-POVI deels uitgebreid. Verder houden wij vast aan de huidige lijn.
- R. Wij gaan graag het gesprek aan met gemeenten en partners over energieoplossingen die mogelijk zijn binnen de gestelde kaders.
- S. Zon-op-landbouwgrond is onder strikte voorwaarden mogelijk. Naar aanleiding van de zienswijzen hebben wij de uitzonderingsgronden voor zonne-energie op landbouwgronden (trede vier van de zonneladder) uitgebreid; zie E hierboven. Situaties waarin zonne-energie bijdraagt aan het oplossen van knelpunten door netcongestie, waardoor nieuwe aansluitingen weer mogelijk worden, maken hier onderdeel van uit.
- T. Voor de uitzonderingsgronden voor zonne-energie op landbouwgrond sluiten we aan op het rijksbeleid. Natuurinclusieve zonne-parken maken hier geen onderdeel van uit. Hoe we zonne-energie stimuleren en ondersteunen werken we uit in het programma.
- U. We maken hier een andere afweging. We gaan terughoudend om met zonne-energie op landbouwgrond en sluiten aan bij het rijksbeleid.
- V. De uitzonderingen voor zonne-energie op landbouwgrond hebben we in de POVI opgenomen: landbouwgrond in transitie binnen gebiedsprocessen met bestuurlijke afspraken, initiatieven binnen het Veenweideprogramma met bestuurlijke afspraken, toepassingen van agri-PV, en situaties waarin zonne-energie bijdraagt aan het oplossen van knelpunten door netcongestie, waardoor nieuwe aansluitingen weer mogelijk worden. Zonneparken met energieopslag is mogelijk binnen deze kaders, maar wordt an sich niet aangemerkt als uitzonderingsgrond voor zonne-energie op landbouwgrond.

2.4.2.22 Zonne-energie op specifieke locaties

Indieners: 24

T.a.v. zonne-energie op specifieke locaties wordt geschreven:

Dat er vanuit wordt gegaan dat de bestaande vrijstelling/uitzondering voor een zonnepark bij de vliegbasis na verwerking van de POVI in een aangepaste Omgevingsverordening gehandhaafd blijft, en dat het zonnepark zal "landen" in het zoekgebied rond de vliegbasis zoals gemeente Leeuwarden dat in haar Beleidsprogramma Energie heeft aangegeven.

Antwoord:

Deze mogelijkheid blijft bestaan. Bij de uitwerking van de POVI in de Omgevingsverordening wordt rekening gehouden met bestaande uitzonderingen, zoals die voor een zonnepark bij de vliegbasis. De aannahme over waar het zonnepark zal "landen" nemen wij niet op in de POVI, omdat wij niet gaan over de afbakening van gemeentelijke zoekgebieden en concrete locatiekeuzes; dit is een verantwoordelijkheid van de gemeente.

Vergunningstermijn zonne- en windenergie

Indieners: 1, 39, 41, 49, 57, 58, 75, 98, 100, 107, 113

T.a.v. de vergunningstermijn voor zonne- en windenergie wordt de provincie verzocht/gevraagd om:

- A. Het termijn van vergunningen voor energieopwekking te verlengen (en, als alternatief, de vergunningsduur gelijk te stellen aan de technische levensduur, te verlengen tot 30 jaar of permanent te maken), omdat:
 - a. De investering in netinfrastructuur voor langer dan 25 jaar wordt gedaan (40 jaar)
 - b. Het voor eigenaren van windturbines aantrekkelijker wordt om te participeren in een cluster als aan de voorkant wordt aangegeven dat een verlenging van de vergunning mogelijk is.
 - c. Een molen een langere technische levensduur heeft en vooral lucratief is in de latere jaren van exploitatie.
 - d. De motivatie voor het verval na 25 jaar ontbreekt, en het stellen van deze grens niet doelmatige of overbodige regelgeving is.
- B. Verlenging van de vergunningsduur expliciet mogelijk te maken, zodat het termijn geen drempel vormt voor lokale initiatieven.
- C. De tijdelijkheid van windparken ook te garanderen, via tijdelijke vergunningen, vanwege duidelijkheid en zekerheid over de exploitatietermijn voor de businesscase.
- D. Een vergunningstermijn van 30 jaar te hanteren vanaf moment dat de vergunning van kracht wordt i.v.m. de realisatietermijn.

Antwoord:

- A. We kiezen er bewust voor om de vergunning te maximeren op 25 jaar, zodat we kunnen blijven inspelen op nieuwe ontwikkelingen en hier als provincie op kunnen sturen.
- B. Wij maken vanuit het belang van ruimtelijke ordening een andere afweging. Wij zijn daarbij van mening dat de termijn van 25 jaar geen belemmering voor initiatieven hoeft te zijn.
- C. De termijn van een vergunning biedt die duidelijkheid en zekerheid.
- D. Aan deze zienwijze komen wij gedeeltelijk tegemoet. Wij maximeren de vergunningstermijn op 25 jaar (zie A), maar nemen wel in de tekst op dat deze ingaat vanaf de realisatie van het project.

2.4.2.23 Energiemix in brede zin (zie ook specifiek dorpsmolens, erfmolens, zonne-energie...)

Indieners: 4, 21, 27, 34, 41, 45, 50, 56, 66, 71, 79, 86, 90, 94, 95, 101

T.a.v. de energiemix in brede zin wordt geschreven dat:

- A. De energieopgave voor verschillende gemeenten niet uitvoerbaar is door het zonne- en windenergiebeleid in de ontwerp-POVI, daarbij wordt verwezen naar de keuze om zonne-energie voor een groot deel niet mogelijk te maken en de keuze om alleen windturbines toe te staan nabij middelgrote energievraagclusters wanneer bestaande turbines worden gesloopt terwijl bestaande turbines in sommige gemeenten afwezig zijn. Hierbij wordt genoemd dat opwek nodig is om energiehubs te ontwikkelen, congestie te beperken, energie betaalbaar te houden, en ruimte te maken voor woningbouw en vestigen van bedrijven.

- B. De voorwaarden voor windenergie niet zijn getoetst op het platteland met regiokernen en dorpen.
 - C. Het energiebeleid zich te eenzijdig inzet op uitbreiding van zonne- en windenergie op land, terwijl de nadelen en systeemkosten van deze energiebronnen (zoals netcongestie, balanceringskosten, opslag en noodzakelijke netverzwaring) onvoldoende worden meegewogen.
 - D. CO2-arme energieopties zoals moderne kernenergie en groengas onvoldoende serieus worden onderzocht als alternatieven voor zonne- en windenergie.
 - E. Het bestuursakkoord als 'leidend kader' de provincie niet ontslaat van de verplichting om in de POVI een integrale en proportionele afweging te maken t.a.v. vormen van energieopwek, daarbij wordt verwezen naar de Friese Energievisie als bouwsteen voor de POVI waarin het belang van gedecentraliseerde opwek, lokaal eigendom en gemeenschapsenergie is erkent, en de verplichting staat om deze bouwsteen in de POVI op werkbare wijze te vertalen.
 - F. Clustering van opwek niet toekomstbestendig is, hierbij wordt verwezen naar dat clustering netcongestie verergert, de bestaande energie-infrastructuur niet benut, de nodige ruimtelijke ingrepen, de levensduur van clusters en het effect van clustering op lokale initiatieven.
 - G. Er een grote rol wordt gezien voor de provincie m.b.t. de realisatie van nieuwe, alternatieve energiebronnen op het gebied van onderzoek, beleid en regelgeving.
- T.a.v. de energiemix in brede zin wordt de provincie verzocht/gevraagd om:
- H. Een meer integraal perspectief te ontwikkelen en te komen tot een visie waarin voor het thema energie het platteland en haar regiokernen en dorpen worden meegenomen, en dat ruimte biedt voor adaptief beleid met ruimte voor flexibiliteit. Specifiek wordt verzocht:
 - a. Maatwerk te bieden aan gemeenten die momenteel geen windturbines hebben, maar wel een substantiële energieopgave;
 - b. De koppeling tussen nieuwbouw en sanering te heroverwegen of te versoepelen;
 - c. Kansen te bieden aan de lokale gewortelde ondernemers om te verduurzamen, door het toestaan van kleine windmolens;
 - d. Ruimte te laten voor nieuwe initiatieven die bijdragen aan een evenwichtig en robuust energiesysteem."
 - I. Op korte termijn een pas op de plaats te maken met het te investeren in zon en wind, en om prioriteit te leggen bij groengas en het onderzoeken van kernenergie.
 - J. Uit te leggen waarom de provincie een energiesysteem wilt dat alleen werkt voor de grote steden en niet ook voor kleinere kernen in Fryslân.
 - K. Zonne-energie als gelijkwaardige oplossing te behandelen t.a.v. windenergie, en een eenzijdige focus op windenergie te voorkomen door zonneparken op landbouwgrond feitelijk uit te sluiten.
 - L. Gemeenten voldoende beleidsvrijheid te geven om lokale energiegemeenschappen te ondersteunen hun lokale energiemix te realiseren, in lijn met de Friese Energievisie en het subsidiariteitsbeginsel.
 - M. Meer ruimte te geven voor opwek van duurzame energie, afgestemd op de behoefte én de aanwezigheid van energie-infrastructuur, daarbij wordt verwezen naar het belang van het samenbrengen van energievraag en -aanbod om problemen op het elektriciteitsnet te verminderen en ruimte te creëren voor bedrijven.
 - N. Op alle bedrijfsterreinen zonnepanelen op daken en windmolens toe te staan, vanwege de omvang van de opwekdoelen en netcongestie.
 - O. Vanwege de noodzaak om in transitie ruimte te bieden voor nieuwe combinaties van functies en maatwerk, expliciet(er) ruimte te bieden aan gebiedsinitiatieven die:
 - a. voortkomen uit de lokale gemeenschap;
 - b. bijdragen aan meerdere opgaven tegelijk (water, bodem, klimaat, energie);
 - c. en aantoonbaar inzetten op zorgvuldige landschappelijke inpassing.

- P. In de definitieve provinciale omgevingsvisie Fryslân expliciet beleidsruimte te bieden om maatwerkoplossingen ten behoeve van de opwekking van zon- en/of windenergie bij innovatieve verduurzamingsprojecten op erfgoedlocaties mogelijk te maken.
- Q. In de definitieve omgevingsvisie ruimte te laten voor kleinschalige, lokaal gedragen windinitiatieven, binnen duidelijke randvoorwaarden voor landschap en leefomgeving, en daar de volgende punten in op te nemen:
 - a. Een expliciete afwegingsruimte voor dorpsmolens;
 - b. Het hanteren van gebiedsgerichte criteria of het toestaan van initiatieven die aantoonbaar lokaal gedragen zijn.
- R. Scherpere aan te brengen in de keuzeagenda voor energiebronnen en de provinciale rol te verduidelijken, en om daarbij onderscheid te maken tussen richtinggevend beleid en onderzoek, te benoemen wat de ruimtelijke consequenties zijn van wind, zon, warmte en nieuwe technieken, en aan te geven waar de provincie richting geeft, faciliteert, regisseert of kaders stelt.
- S. In de POVI ruimte en een 'ja, mits'-kader te maken voor kleine, wendbare energiemix-projecten – combinaties van zon, wind, opslag en vraagsturing – die op de schaal van een dorp of bedrijventerrein kunnen worden gerealiseerd.
- T. Opwekoptyes, waaronder dorpsmolens, niet op voorhand uit te sluiten, maar ruimte te laten binnen provinciale kaders voor lokale afwegingen, participatie en zorgvuldige landschappelijke inpassing. Daarbij wordt het van belang genoemd dat:
 - a. Keuzes rondom clustering, sanering en uitbreiding goed worden gemotiveerd en uitvoerbaar zijn;
 - b. De samenhang met landelijke wet- en regelgeving, waaronder de Energiewet, helder is;
 - c. Er oog blijft voor lokaal eigendom en de betrokkenheid van inwoners;
 - d. Ruimte blijft voor maatwerk, bijvoorbeeld voor lokale initiatieven zoals dorpsgebonden opwek.

Antwoord:

- A. Deze zienswijze heeft er mede toe geleid dat wij de tekst in de POVI over windenergie aangevuld hebben met de volgende tekst: *“Tegelijkertijd verkennen we in een Omgevingsprogramma welke andere oplossingen kunnen bijdragen aan betaalbare energie en decentrale energiesystemen op lokaal niveau, zoals lokale energiehubs, vergisting en combinaties van zon en opslag.”*
- B. Wij delen dit standpunt niet. We kiezen voor clustering van windenergie om grote spreiding over landschap te voorkomen en de impact op het woon- en leefmilieu beperkt te houden. We koppelen nieuwe windmolens aan de grote en middelgrote vraagclusters. Deze zienswijze heeft er mede toe geleid dat wij de tekst in de POVI aangevuld hebben met het verkennen van andere oplossingen die bij kunnen dragen aan betaalbare energie en decentrale energiesystemen op lokaal niveau, zoals lokale energiehubs, vergisting en combinaties van zon en opslag. Wij gaan hierover graag in gesprek met de gemeenten.
- C. Het energiebeleid in de POVI is zorgvuldig opgebouwd en zet in op meerdere sporen: uitbreiding en slimmer benutten van het elektriciteitsnet, energiebesparing en het versneld inzetten op niet-elektrische bronnen zoals groen gas en warmte. Ondanks deze inzet blijft ook lokale opwek van elektriciteit nodig, maar onder strikte voorwaarden; daarbij kijken we nadrukkelijk naar het totale systeem, waarbij ook de afhankelijkheid van fossiele energie aanzienlijke (maatschappelijke) kosten met zich meebrengt. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.
- D. In de POVI zetten we in op een brede energiemix. We verkennen nieuwe technieken zoals SMR's, maar deze zijn op dit moment nog niet voldoende ontwikkeld om op korte termijn een concrete bijdrage te leveren. Mede n.a.v. deze zienswijze hebben we in het thema Energie opgenomen dat wede haalbaarheid van SMR's als stabiele bron binnen het Friese energiesysteem verkennen; vóór 2030 wordt hierover een besluit genomen. Tegelijk zetten we sterk in op groengas en biogas en willen we de maximale potentie daarvan versneld realiseren, omdat deze direct bijdragen aan een robuuster energiesysteem en minder druk op het elektriciteitsnet. Zon en wind blijven nodig.

- E. Wij herkennen ons niet in het geschetste beeld. Voor de POVI hebben wij de Friese Energievisie als belangrijke bouwsteen gebruikt en vertaald naar een concrete stap richting 2035, met een ambitieuze doelstelling van 4,4 TWh, in lijn met de ontwikkelrichting uit de Energievisie. Daarbij richt de POVI zich op de komende tien jaar; dit betekent dat we niet in één keer alle mogelijkheden voor 2050 volledig openzetten, maar gefaseerd keuzes maken. Ten opzichte van het bestuursakkoord zetten we met deze POVI juist een stap door meer ruimte te bieden voor windenergie, na jaren van terughoudendheid. Daarbij maken we als provincie een bewuste afweging om opwek te concentreren bij energievraagclusters, wat betekent dat niet alle vormen — zoals dorpsmolens — dezelfde ruimte krijgen, mede om versnippering te voorkomen en andere belangen mee te wegen. We begrijpen dat er vanuit de FEA behoefte is aan meer tempo en ruimte en hopen dat deze stap wordt ondersteund, zodat we gezamenlijk kunnen werken aan de verdere uitwerking en uitvoering. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.
- F. Wij herkennen dit beeld niet. In de POVI kiezen we er bewust voor om opwek te clusteren, zodat het ruimtebeslag en de impact op het landschap juist worden beperkt en versnippering wordt voorkomen. Daarbij bouwen we voort op bestaande structuren en koppelen we opwek zoveel mogelijk aan de energievraag. Tegelijkertijd is extra lokale opwek noodzakelijk om de verdere verduurzaming en elektrificatie van de energievoorziening mogelijk te maken. De termijn van circa 25 jaar voor vergunningen is gekozen om in te kunnen spelen op nieuwe ontwikkelingen. Daarnaast is het niet de bedoeling dat lokale initiatieven worden verdrongen. Binnen de gekozen koers zien we juist ruimte voor lokale betrokkenheid en eigendom, waarbij initiatieven onderdeel kunnen zijn van bredere, samenhangende ontwikkelingen. We willen de benodigde lokale opwek ook juist samen met lokale partijen ontwikkelen. Dit vraagt wel om investeringen in de capaciteit en positie van bijvoorbeeld lokale energiecoöperaties en andere initiatieven. In de POVI koppelen we opwek juist aan de energievraag en bestaande infrastructuur. Clustering helpt om vraag en aanbod beter af te stemmen en het systeem efficiënter te benutten, terwijl we ook inzetten op slimmer gebruik van het bestaande netwerk en ruimte bieden voor lokale initiatieven, bijvoorbeeld via energiehubs. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.
- G. Zoals aangegeven in de POVI verkennen wij de haalbaarheid van opwekking met nieuwe alternatieve bronnen zoals de SMR, Tidal Kite en Blue Energy. Uiteraard kan dit in de toekomst ook voor andere bronnen gelden. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.
- H. Wij zijn van mening dat de POVI deze visie biedt. Tegelijkertijd zijn wij ons ervan bewust dat de keuzes die wij in de POVI maken beperkingen opleggen. Zoals de keuze om nieuwe windmolens te koppelen aan de grote en middelgrote vraagclusters. Deze zienswijze heeft er mede toe geleid dat wij de tekst in de POVI aangevuld hebben met het verkennen van andere oplossingen die bij kunnen dragen aan betaalbare energie en decentrale energiesystemen op lokaal niveau, zoals lokale energiehubs, vergisting en combinaties van zon en opslag. Wij gaan hierover graag in gesprek met de gemeenten. De tekst over de koppeling tussen nieuwe en te saneren windturbines hebben wij aangepast. Wij hanteren het uitgangspunt van een parallelle aanpak waarbij sanering en nieuwbouw in de tijd naast elkaar kunnen plaatsvinden. Wij bieden geen extra ruimte voor kleine windturbines.
- I. Dit is niet het moment voor een pas op de plaats: er ligt een grote opgave, bedrijven kunnen niet verduurzamen of uitbreiden, en we zitten opnieuw in een energiecrisis, waardoor inzet op beschikbare oplossingen noodzakelijk is. We willen de maximale potentie van groengas versneld realiseren. Nieuwe technieken zoals SMR's blijven we volgen, maar deze zullen naar verwachting niet vóór 2040 gerealiseerd worden. Daarbij leidt een pas op de plaats bij investeringen in zon- en windenergie niet automatisch tot een versnelling bij SMR of groengas. Beide sporen zijn naast elkaar nodig.
- J. Vanuit het belang van ruimtelijke ordening en landschap maken wij de keuze om windopwek te clusteren op de plekken waar de energievraag het grootst is. Dat neemt niet weg dat andere vormen van opwek een optie blijven voor de delen van de provincie die niet nabij dergelijke plekken liggen.
- K. We zetten niet eenzijdig in op windenergie, maar zetten ook in op multifunctionele zonneparken. Zoals aangegeven in de ontwerp POVI hebben we in Fryslân inmiddels voldoende monofunctionele zonneparken gerealiseerd. Met het oog op het zuinig omgaan met landbouwgronden zijn we daarom terughoudend met nieuwe zonneparken op landbouwgronden. We willen de komende jaren meer ruimte bieden aan multifunctionele toepassingen van zonne-energie, bijvoorbeeld gecombineerd met windenergie, waterberging, RWZI's, infrastructuur en oeverhoeken, parkeren of agri-

PV. We sluiten zonne-energie dus zeker niet uit, het is één van de meest kosteneffectieve bronnen. Maar we willen zorgvuldiger omgaan met landbouwgrond; daarom is er een voorkeur voor combinatie met andere functies, zoals u ook benoemt. Zonne-energie is voor ons een volwaardige oplossing binnen de energietransitie. We zetten hierop in binnen duidelijke ruimtelijke kaders, juist om de transitie te versnellen en netcongestie te verlichten.

- L. Wij zijn van mening dat we met deze POVI voldoen aan deze wens. We hebben twee passages over energiegemeenschappen aan het thema Energie toegevoegd.
- M. Wij komen deels aan deze zienswijze tegemoet, en hebben extra uitzonderingsgronden voor zonne-energie op landbouwgrond opgenomen in de tekst, waaronder 'situaties waarin zonne-energie bijdraagt aan het oplossen van knelpunten door netcongestie, waardoor nieuwe aansluitingen weer mogelijk worden'.
- N. Wij onderschrijven, conform de zonneladder, het belang van zonnepanelen op daken van bedrijven en zetten hier ook op in. Voor windenergie hebben we ervoor gekozen dit onder voorwaarden toe te staan bij (middel)grote energievraagclusters.
- O. Dergelijke initiatieven zijn mogelijk binnen de kaders van de POVI. Het is niet nodig dit explicieter te noemen. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.
- P. Dergelijke initiatieven zijn mogelijk wanneer deze passen binnen de kaders van de POVI. Bij de verdere uitwerking bekijken we of voor erfgoedlocaties aanvullend maatwerk nodig is. Op voorhand nemen we voor erfgoedlocaties geen uitzonderingspositie op. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.
- Q. Dergelijke initiatieven zijn mogelijk binnen de kaders van de POVI, nieuwe dorpsmolens staan we echter niet toe.
- R. Wij zijn van mening dat onze keuzes over ruimte voor verschillende energiebronnen in de POVI voldoende scherp zijn. Onze rolname t.a.v. de productie van energie werken wij verder uit in een Omgevingsprogramma.
- S. We hebben binnen de POVI een aantal kaders opgenomen, deze worden verder uitgewerkt in een Omgevingsprogramma en de Omgevingsverordening. We onderzoeken daarbij de mogelijkheid van een 'ja, mits'-benadering.
- T. Wij hebben vanuit het oogpunt van een goede ruimtelijke ordening en zorgvuldig ruimtegebruik (ruimtelijke kwaliteit) een belang bij de afwegingen van het toestaan van verschillende opwekopties, waaronder dorpsmolens. Wij hebben in dit verband onze keuzes voor clustering, sanering en uitbreiding onderbouwd, zoals hiervoor aangegeven. Wij delen de opvatting dat ruimte voor maatwerk en oog voor lokaal eigendom en betrokkenheid van inwoners van belang is. Dit belang wegen wij af tegen andere ruimtelijke/landschappelijke belangen.

2.4.2.24 Overige punten over de opwek/productie van energie

Indieners: 4, 34, 41, 49, 58, 62, 79, 87, 112

T.a.v. de overige punten over de opwek/productie van energie wordt de provincie verzocht/gevraagd om:

- A. De rol van de Sinnetafel uit te werken als standaardinstrument voor dorpsmolens en andere lokale initiatieven, onafhankelijke procesbegeleiding te borgen, en ruimtelijke kaders te stellen in plaats van verboden.
- B. Via de POVI instrumenten te bieden die de volgende zaken mogelijk maken:
 - a. een grondbank,
 - b. een revolverend ontwikkelfonds voor lokale initiatieven, en
 - c. heldere spelregels die voorkomen dat commerciële ontwikkelaars grondposities verwerven ten koste van de mienskip.
- C. Zo snel mogelijk duidelijkheid te scheppen door heldere kaders te stellen waarbinnen initiatiefnemers een ruimtelijke procedure kunnen starten, om de gestelde doelen voor 2035 tijdig en succesvol te kunnen behalen. Hierbij wordt verwezen naar dat in de PlanMER en bijlage bij de Omgevingsvisie wordt gerefereerd naar kaders die in de Omgevingsvisie verder vorm moeten krijgen, zoals over aanwijzing van zoekgebieden voor opwek, maar dat in de Omgevingsvisie en alle bijbehorende documenten en kaarten niet is af te leiden waar deze zoekgebieden zich bevinden, waar welke

gemeenten geschikte locaties moeten vinden, en aan welke randvoorwaarden een windpark moet voldoen.

- D. De doelstellingen voor duurzame elektriciteitsopwek in Fryslân te herijken aan de hand van de scenario's Koersvaste Middenweg en Eigen Vermogen van Netbeheer Nederland, daarbij te erkennen dat uit de provinciale doorrekening van CE Delft volgt dat Fryslân richting 2040 en 2050 op een aanzienlijk hogere bandbreedte van duurzame elektriciteitsopwek uitkomt dan de huidige doelstellingen suggereren, en nu al voldoende beleidsmatige en ruimtelijke ruimte te reserveren voor extra zon op land, wind op land en batterijopslag.
- E. Voldoende flexibiliteit in de uitwerking van het beleid over duurzame opwek te bieden, zodat gemeenten samen met provincie en partners tot passende en gebiedsgerichte oplossingen kunnen komen.
- F. Differentiatie toe te passen t.a.v. energie-initiatieven naar omvang van ligging van kernen.
- G. In de POVI op te nemen dat gemeenten ruimte hebben om innovatieve en lokale energieconcepten mogelijk te maken.
- H. Een concrete provinciale doelstelling te formuleren voor nieuwe duurzame opwek zonder rekening te houden met een mogelijke toedeling van wind op zee, en deze doelstelling zichtbaar te koppelen aan bijpassende ruimtelijke en beleidsmatige kaders. Dit maakt de provinciale opgave duidelijker en beter toetsbaar, en hierop kan gericht worden gestuurd.
- I. In de rol van "Samenwerkende overheid" bij het Rijk aan te dringen op een aparte categorie voor Agri-PV binnen de SDE++-regeling (net als natuurinclusieve zonneparken dit toebedeeld krijgen) en de mogelijkheid te onderzoeken om zelf financiële en procedurele ondersteuning te organiseren.
- J. In de POVI op te nemen dat voor boeren- en dorpsmolens algemene vergunningvoorwaarden worden opgesteld, zodat procedures goedkoper, verkort en versimpeld kunnen worden en er meer inzet op controle en handhaving van de algemene regels is/komt.
- K. Een aantal vragen te beantwoorden:
 - a. Kan de provincie helder aangeven hoeveel ruimte in totaal nodig is voor wind- en zonne-energie in Fryslân en hoe dit zich verhoudt tot de oppervlakte van bijvoorbeeld stedelijke gebieden in de provincie?
 - b. Welke maximale hoogte en schaal van toekomstige windturbines acht de provincie landschappelijk en maatschappelijk aanvaardbaar?
 - c. Hoe wordt de leveringszekerheid van elektriciteit gegarandeerd tijdens langdurige perioden met weinig zon en wind?
 - d. Is de provincie bereid om voor verschillende energieopties een transparante vergelijking van totale systeemkosten te maken (inclusief netverzwaring, opslag en back-up)?
 - e. Is de provincie bereid om een verkennend onderzoek naar alternatieve energieopties, zoals SMR-technologie en groen gas, uit te voeren?

Antwoord:

- A. Voor lokale initiatieven kan gebruik worden gemaakt van omgevingstafels. In de Omgevingsverordening wordt dit al voorgeschreven bij zonneparken. Het is aan gemeenten om deze omgevingstafels in te richten. Voor de uitvoering van onze visie hebben we ruimtelijke kaders nodig. Deze geven aan wat mogelijk is en daarmee ook wat niet mogelijk is ('verboden').
- B. De visie geeft de richting aan voor het beleid. De nadere uitwerking, waaronder de definitie van lokaal eigendom en de inzet van instrumenten zoals een grondbank, revolverend fonds en garantstelling, werken we verder uit in een Omgevingsprogramma en de Omgevingsverordening.
- C. Conform de motie van Provinciale Staten hebben wij geen zoekgebieden voor windenergie opgenomen in de POVI. In plaats daarvan is de beleidsopgave gekoppeld aan de energievraagclusters, zodat opwek en vraag beter op elkaar kunnen worden afgestemd. De verdere invulling van dit beleid geven wij vorm in overleg met gemeenten en andere relevante stakeholders.

- D. Wij herkennen het belang van voldoende duurzame opwek en de onderliggende analyses. Tegelijkertijd zetten wij als provincie met een ambitie van minimaal 4,4 TWh in 2035 een grote stap vooruit. Dat is een forse opgave, waarvan wij ook onderkennen dat dit richting 2050 nog verder zal moeten groeien. Daarbij vinden wij het van belang te benadrukken dat de energietransitie alleen kan slagen als deze op draagvlak kan rekenen. Dat vraagt om een eerlijke verdeling van lusten en lasten, en om zorgvuldige keuzes in de ruimtelijke inpassing. De voorwaarden en keuzes die wij maken zijn mede gebaseerd op ervaringen uit het verleden, en wat gelet hierop belangrijk is om draagvlak te behouden. Wij zetten in op energie voor en door Friezen, waarbij het landschap herkenbaar en aantrekkelijk blijft.
- E. In het Omgevingsprogramma zullen we hier rekening mee houden. We werken in de uitvoering graag samen met de gemeenten.
- F. Vanuit het oogpunt van een goede ruimtelijke ordening en zorgvuldig ruimtegebruik (ruimtelijke kwaliteit) hebben wij met name voor zon- en windenergie een afweging op provinciaal niveau gemaakt. Die afweging leidt tot een differentiatie van mogelijkheden voor zon- en windenergie naar ligging en omvang per kern. Wij koppelen windenergie aan de grote en middelgrote vraagclusters en zetten voor zonne-energie in op de zonneladder. De zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.
- G. Binnen de kaders van de POVI is dit mogelijk. Het is niet nodig om dit expliciet te benoemen. De zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.
- H. Voor 2050 hebben wij een algemene doelstelling geformuleerd. Voor de opwek van elektriciteit hebben wij voor 2035 een concreet tussendoel geformuleerd. Voor zon en wind hebben wij daarbij een aantal algemene kaders weergegeven. Die worden verder uitgewerkt in een Omgevingsprogramma en de Omgevingsverordening. We zetten in op het toerekenen van wind op zee aan de Friese energieopgave. Een concrete vertaling naar ruimtebeslag is sterk afhankelijk van de gekozen oplossingen per project of locatie. Om die reden wordt die niet in de POVI opgenomen.
- I. Bij de uitwerking van het beleid kijken wij ook naar welke instrumenten wij willen inzetten om onze doelen te behalen, en waar en hoe wij het Rijk daarbij nodig hebben.
- J. Dit is een punt voor uitwerking van de voorwaarden in een Omgevingsprogramma en de Omgevingsverordening. Hierbij streven wij uiteraard naar zo eenvoudig mogelijke procedures.
- K. Beantwoording:
 - a. De benodigde ruimte is afhankelijk van verschillende factoren zoals techniek, locatie, netcapaciteit en de ontwikkeling van de energievraag.
 - b. In de POVI zijn geen maximale hoogtes opgenomen; dit werken we verder uit met gemeenten en stakeholders, passend bij de opgave in het gebied en kaders in de POVI, en nemen we zo nodig op in de Omgevingsverordening.
 - c. Fryslân blijft aangesloten op het landelijke elektriciteitsnet. De koers voor leveringszekerheid wordt op rijksniveau bepaald in het Nationaal Plan Energiesysteem (NPE). Energieopslag en (inter)nationale uitwisseling van energie spelen daar een rol in. Daarnaast blijft de energietransitie een geleidelijk proces waarin fossiele bronnen de komende jaren nog een rol spelen voor de flexibiliteit en leveringszekerheid van de energievoorziening.
 - d. De minister van KGG maakt deze afweging op nationaal niveau en werkt dit uit in het NPE; daarbij is het belangrijk te beseffen dat ook afhankelijkheid van fossiele energie en import aanzienlijke kosten en risico's met zich meebrengt.
 - e. Voor SMR's wordt al een onderzoek uitgevoerd. De resultaten hiervan worden in het najaar van 2026 verwacht. Zoals aangegeven in de POVI wordt ingezet op het versneld benutten van duurzame warmtebronnen zoals groengas.

2.4.2.25 Positie Waddeneilanden

Indieners: 21

De vier Waddengemeenten hebben gezamenlijk één zienswijze ingediend, met een vrij stevige boodschap. Zij vragen om meer maatwerk en een eigen benadering binnen de energietransitie, die aansluit bij hun unieke situatie (geïsoleerde ligging, beperkte ruimte en kwetsbaar systeem). Zij vinden dat de POVI nu te veel uitgaat van grootschalige oplossingen op het vasteland en daarmee kleinschalige, decentrale opwek op de eilanden belemmert, waardoor hun ambitie voor (deels) zelfvoorziening onder druk komt te staan. Verzwaring van de netinfrastructuur,

waaronder de nieuwe wadkabels, vinden de eilanden geen voldoende toereikende oplossing voor de energievoorziening van de Waddeneilanden, onder andere omdat dit kwetsbaar is en de gemeentelijke ambities voor (deels)zelfvoorziening en een mate van onafhankelijkheid van walstroom niet respecteert.

Concreet vragen zij om:

- Ruimte voor lokale opwek (zoals zon en wind) en experimenten passend bij de eilanden, vanwege:
 - o minder afhankelijkheid van het vasteland en netverzwaring (wadkabels);
 - o betere aansluiting op bestaande afspraken en intentieverklaringen;
 - o ambities voor zelfvoorziening
- duidelijke erkenning van hun bijzondere positie en concrete uitwerking van maatwerk;
- en meer samenwerking en ondersteuning vanuit de provincie, inclusief middelen en structureel overleg.

Antwoord:

N.a.v. deze zienswijze vullen we de tekst in de paragraaf Waddeneilanden in het thema Energie aan. We benoemen expliciet de bijzondere positie van de eilanden en bieden ruimte voor kleinschalige opwek en maatwerk (bijvoorbeeld t.a.v. de opslag van energie). De kaders voor grootschalige ontwikkelingen, zoals windturbines anders dan erfmolens, blijven daarbij ongewijzigd. Met het aansluiten bij de zonneladder van het Rijk (zie punt 3) krijgen de eilanden ook iets meer ruimte.

Daarmee doen we recht aan de bijzondere positie en ambities van de Waddeneilanden. Zelfvoorziening is technisch niet noodzakelijk omdat wij en de colleges van de Friese Waddeneilanden in Q1 2025 gezamenlijk de conclusie hebben getrokken dat de aanleg van nieuwe wadkabels noodzakelijk is voor de energietransitie. In combinatie met opslag (batterij) kan het energiesysteem op de eilanden verder worden versterkt.

De verdere uitwerking van de samenwerking en experimenteerruimte pakken we op in een Omgevingsprogramma en de Omgevingsverordening. Met deze aanpak komen we tegemoet aan de zienswijze, zonder het provinciale beleid fundamenteel te wijzigen.

2.4.2.26 Positie Wetterskip eigen opwek energie

Indieners: 73

Het Wetterskip vraagt om erkenning als vitale energiegebruiker en producent, met ruimte voor decentrale, duurzame opwek bij eigen locaties (zoals gemalen en RWZI's). Zij geven aan dat hun energieverbruik toeneemt door extra maalcapaciteit en strengere zuiveringseisen. Tegelijk is een betrouwbare, betaalbare en klimaatneutrale energievoorziening cruciaal voor de waterveiligheid en operationele weerbaarheid. Door geopolitieke onzekerheden en netcongestie achten zij het noodzakelijk om meer energie zelf op te wekken, zodat vitale functies ook bij verstoringen van het energiesysteem kunnen blijven functioneren en het elektriciteitsnet wordt ontlast.

Antwoord:

Wij erkennen Wetterskip Fryslân als een vitale energiegebruiker; gemalen en RWZI's moeten immers onder alle omstandigheden blijven functioneren. Daarom zien wij voor Wetterskip Fryslân ruimte voor maatwerk bij kleinschalige, locatiegebonden energieopwekking die direct samenhangt met de uitvoering van de waterbeheer- en zuiveringstaken. We hebben tekst hierover toegevoegd in het thema Energie.

2.4.2.27 Impact van de energietransitie op het landschap (Zie ook Impact van de energietransitie op de omgeving)

Indieners: 3, 4, 31, 41, 66, 74, 87, 88

T.a.v. de impact van de energietransitie op de omgeving en landschap wordt geschreven dat:

- A. Zonne- en windenergie een groot ruimtebeslag en landschappelijke impact hebben, en dat de ruimtelijke impact bij nieuwe (hogere) turbines toeneemt;

T.a.v. de impact van de energietransitie op de omgeving en landschap wordt de provincie verzocht/gevraagd om:

- B. Concreter te zijn over zogenaamde klimaatlandschappen (zonneparken en windturbines) in relatie tot het open, historische Friese kleilandschap en de schaarse landbouwgrond.
- C. (Bestaande) zonnevelden op de grond beter landschappelijk in te passen door deze verplicht te omringen met een dijkje en deze te voorzien van beplanting, omwille van het landschap.
- D. De kwaliteitseisen voor landschappelijke inpassing en participatie te verhelderen.
- E. Aandacht voor het feit dat nieuwe functies, zoals energieopwekking, ook een bijdrage kunnen leveren aan de landschappelijke kwaliteit wanneer zij zorgvuldig worden ingebed in het landschap en onderdeel zijn van een integraal gebiedsontwerp.
- F. De relatie tussen landschap(pelijke kwaliteit) en energietransitie steviger te borgen door het opstellen van landschappelijke toetsingskaders voor energieopwek en het aanwijzen van prioritaire gebieden waar grootschalige energie-opwek niet wenselijk is vanwege landschappelijke waarden.
- G. T.a.v. energie-initiatieven landschappelijke kwaliteit te borgen via maatwerk in plaats van generieke uitsluiting.
- H. De uitgangspunten voor landschappelijke inpassing uit te werken in bindende kwaliteitskaders, en daarbij te werken met kaders zoals het keurmerklabel EcoCertified en/of energietuinen.
- I. Per landschapstype specifieke ontwerprichtlijnen op te stellen voor natuurinclusieve energietransitie.

Antwoord:

- A. De opwek van energie zal in de toekomst meer zichtbaar worden in het landschap. Vanwege de impact op het landschap kiezen wij t.a.v. van windenergie voor clustering van windenergie. Hiermee voorkomen we een grote spreiding over landschap en beperken we de impact op het woon- en leefmilieu. We koppelen nieuwe windmolens aan de grote en middelgrote vraagclusters.
- B. De POVI geeft op hoofdlijnen aan hoe wij aankijken tegen initiatieven voor klimaatlandschappen. Per project worden vervolgens de concrete afwegingen gemaakt. De zienswijze geeft geen aanleiding tot aanpassing van de POVI.
- C. De landschappelijke inpassing is onderdeel van het proces om te komen tot een zonnepark. Deze processtap is vastgelegd in de Omgevingsverordening.
- D. Een van de principes uit de Energievisie is dat Fryslân de energie-infrastructuur goed inpast, zowel in het landschap als in het energiesysteem. De kwaliteitseisen hiervoor kunnen per locatie verschillen. Voor de beoordeling hiervan maken wij gebruik van de ruimtelijke principes die in de POVI genoemd worden. Voor participatie gaan wij uit van procesparticipatie en van lokaal eigendom.
- E. Wij onderkennen het belang van deze aandacht. Om die reden vormen ruimtelijke kwaliteiten het vertrekpunt voor inpassing van nieuwe ontwikkelingen.
- F. Wij vinden dat deze relatie via onze ruimtelijke principes voldoende geborgd is. Wanneer er initiatieven zijn zal er een integrale afweging plaatsvinden, waarbij het effect van een initiatief op de landschappelijke waarde meegewogen wordt.
- G. In de POVI maken we zowel gebruik van generieke kaders als van maatwerk. Op een aantal onderwerpen (zoals zon, opslag en wind) sturen we met generieke kaders, en in de uitwerking van deze kaders kijken we met behulp van de ruimtelijke principes waar maatwerk mogelijk is.
- H. Wij vinden dat de uitgangspunten voor landschappelijke inpassing via onze ruimtelijke principes voldoende geborgd zijn.
- I. Wij vinden dat deze relatie via onze ruimtelijke principes voldoende geborgd is. Wanneer er initiatieven zijn zal er een integrale afweging plaatsvinden, waarbij het effect van een initiatief op de landschappelijke waarde meegewogen wordt.

2.4.2.28 Impact van de energietransitie op de omgeving (zie ook Impact van de energietransitie op het landschap)

Indieners: 16, 26, 32, 39, 41, 56, 74, 86, 88, 89, 96

T.a.v. de impact van de energietransitie op de omgeving en landschap wordt geschreven dat:

- A. De energietransitie nog steeds druk zet op natuur waarbij de focus meer op technische oplossingen ligt dan uitgaande van versterking van natuurlijke systemen.
- B. Er m.b.t. de aanlanding van windenergie van de Noordzee voorkeur is voor een route oostelijk van de Nederlandse Waddeneilanden, en dat oost-west verbindingen van kabels na aanlanding niet door akkerland moeten worden aangelegd maar langs of in het zeedijklichaam. Het volgende tekstvoorstel wordt gedaan: *"Bij de aanleg van aanlandings- en andere kabels zal het effect op (het behoud van) de zoetwaterlens alsmede de bescherming van hoogwaardige landbouwgrond worden meegewogen bij de tracékeuze en zullen alternatieven die niet door landbouwgrond gaan maar door bijvoorbeeld een dijklichaam de voorkeur krijgen."*

T.a.v. de impact van de energietransitie op de omgeving en landschap wordt de provincie verzocht/gevraagd om:

- C. De aanbevelingen van de MER Commissie serieus te nemen, en daarbij wordt verwezen naar de conclusie van de MER Commissie waarin staat dat de milieugevolgen nog onvoldoende onderbouwd zijn en de informatie niet concreet genoeg is om goede keuzes te maken. Hierbij wordt ook de druk van de energietransitie op de natuur genoemd.
- D. Bij nieuwe energieopwekking op locaties nabij het spoor voldoende afstand te houden tot het spoor en rekening te houden met het beperkingengebied.
- E. Bij de uitwerking van de visie in de omgevingsverordening en concrete projectbesluiten aandacht te hebben voor o.a. windbeleving, windhinderisico's, schaduwwerking op zonnepanelen, en reflectie van zonneparken in relatie tot hoofdspoorweginfrastructuur.
- F. Met defensie te onderzoeken of de bestaande restricties voor opwek (wind) niet beperkt kunnen worden.
- G. De verbindingen tussen energie enerzijds en de thema's landbouw en natuur anderzijds nadrukkelijker te benoemen.
- H. Aandacht voor natuur en biodiversiteit als integraal onderdeel van de ruimtelijke kaders, en de volgende zaken actief te stimuleren:
 - a. kwaliteitseisen voor ecologisch beheer bij windparken en zonneparken, en
 - b. koppelkansen met natuurontwikkeling, klimaatadaptatie en kringlooplandbouw.
- I. Te erkennen dat beperkte netcapaciteit randvoorwaardelijk is voor ruimtelijke energiekeuzes, en expliciete aandacht te hebben voor laadinfrastructuur in het landelijk gebied.
- J. Te borgen dat energieprojecten alleen doorgang vinden als deze aantoonbaar bijdragen aan ruimtelijke kwaliteit, versterking van natuurwaarden en biodiversiteit.
- K. Een ecologisch beheerplan te verplichten inclusief monitoring voor de lange termijn en het gebruik van erkende kwaliteitsinstrumenten en keurmerken.
- L. In de POVI het principe te verankeren dat keuzes niet primair worden gestuurd door maximale energieopbrengst of ruimte-efficiëntie, maar door de bijdrage aan landschap, biodiversiteit en leefomgeving.
- M. Te zorgen voor (borging van) integrale gebiedsprocessen waarin energieprojecten bijdragen aan bredere opgaven zoals bodem, water en biodiversiteit.
- N. In de POVI expliciet op te nemen dat nieuwe of uitbreidende (ondergrondse) activiteiten die beschermende bodemlagen kunnen aantasten of de kans op verontreiniging vergroten alleen mogelijk zijn als aantoonbaar geen risico ontstaat voor de drinkwatervoorziening.
- O. Op basis van doelen op het gebied van de onderstaande constatering richting te geven aan gemeenten. De constatering is:
 - a. Dat er door de energietransitie en netcongestieproblematiek steeds meer risicobronnen met risicocontouren binnen de provincie worden gerealiseerd,

zoals vergisters, energieopslagsystemen, bio LNG, propaanreservoirs, waterstof enz.

- b. Dat veel van deze risicobronnen onder de gemeentelijke bevoegdheid vallen, en dat de provincie beperkte invloed hierop heeft.

Antwoord:

- A. In de POVI-tekst ligt de focus op welke (technische) vormen van opwek worden toegestaan in de ruimte. Locatiekeuze en mitigerende maatregelen – bijvoorbeeld voor natuur – vinden plaats op projectniveau.
- B. Het Rijk is bevoegd gezag voor aanlanding van windenergie op zee. De genoemde elementen zullen moeten worden meegenomen in de MER-procedure.
- C. Zie hoofdstuk 3 van de Reactienota, waarin een reactie wordt gegeven op het advies van de Commissie MER.
- D. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI. De afstand van energieopwekking tot het spoor wordt op projectniveau opgepakt.
- E. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI. Deze elementen worden op projectniveau opgepakt.
- F. Bij de uitwerking van de POVI in een Omgevingsprogramma hebben we aandacht voor dit onderwerp.
- G. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI. Wij zijn van mening dat deze verbindingen op visieniveau voldoende zijn gelegd in de POVI. Bij de verdere uitwerking in een Omgevingsprogramma houden we hier aandacht voor.
- H. Wij werken de voorwaarden voor opwek verder uit in een Omgevingsprogramma en de Omgevingsverordening. Daar nemen we de genoemde punten ook in mee.
- I. Wij hebben een aparte passage over energieplanologie toegevoegd aan de POVI-tekst. Ook hebben wij in de alinea over energiebesparing opgenomen dat wij in een Omgevingsprogramma verder uitwerken hoe wij oplossingen voor laadinfrastructuur kunnen stimuleren. Uiteraard hebben wij daarbij aandacht voor het landelijk gebied.
- J. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI. Het is een te harde eis voor energieprojecten om deze elementen tot voorwaarden te stellen. We borgen deze belangen in projectprocessen (middels verordening).
- K. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI. We onderstrepen het belang van ecologische inpassing. Hoe we dit verder borgen is onderdeel van de verdere beleidsuitwerking.
- L. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI. We gaan niet over de motivatie achter een initiatief, maar via onze Omgevingsverordening in combinatie met de principes in de POVI sturen we op een zo groot mogelijk meerwaarde voor landschap, biodiversiteit en de leefomgeving. Hierbij kan worden gedacht aan eisen omtrent lokaal eigendom.
- M. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI. Integrale gebiedsprocessen zijn mogelijk binnen de kaders van de POVI.
- N. Dit maakt onderdeel uit van de vergunningprocedure voor activiteiten in de ondergrond. In het thema Water, bodem en klimaatadaptatie hebben we aandacht voor de bescherming van grondwaterbeschermingsgebieden en toekomstige grondwatervoorraden, o.a. in relatie tot mijnbouw en warmte-koude opslag. De beschermende regels staan in de Omgevingsverordening.
- O. We onderstrepen het belang van de gemaakte opmerkingen, en gaan graag met de FUMO in gesprek ten behoeve van de verdere beleidsuitwerking. De zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.

2.4.2.29 Energie i.r.t. de uitnodigingszones

Indieners: 41, 74, 86, 87, 90, 114

T.a.v. energie i.r.t. de uitnodigingszones wordt geschreven dat:

- A. De energieopgave geen integraal onderdeel vormt van de uitnodigingszone Landelijk Gebied / Zuidelijke Wouden, terwijl juist daar kansen voor energieopwek, knelpunten in netcapaciteit, en samenhang met natuur, landbouw en wonen gelijktijdig spelen. Het is

van belang om energie als thema toe te voegen aan deze zones. Daarbij wordt ook genoemd dat door energie niet volwaardig mee te nemen in deze gebiedsaanpak, de uitnodigingszone een procesinstrument blijft, en geen oplossing voor de stapeling van opgaven.

T.a.v. energie i.r.t. de uitnodigingszones wordt de provincie gevraagd/verzocht om:

- B. Energie expliciet als thema toe te voegen aan de Uitnodigingszone landelijk, Zuidoost Fryslân.
- C. De uitnodigingszones te integreren in de gebiedsprocessen per regio (zodat energieopgaven onderdeel worden van de brede gebiedsopgave), het Sinnetafel-model ook toe te passen op de uitnodigingszones, en onafhankelijke procesbegeleiding te borgen. Hierbij wordt genoemd dat er bezwaar wordt gemaakt tegen de wijze waarop de POVI twee afzonderlijke gebiedsprocessen kent: de acht Friese regio's en de uitnodigingszones voor grootschalige energieopwek.
- D. Het principe van clustering van energieopwek nader uit te werken door expliciet te maken hoe bedrijven en dorpen buiten uitnodigingszones toegang houden tot duurzame energie.
- E. Te voorkomen dat uitnodigingszones feitelijk fungeren als uitsluitingsgebieden voor kansrijke lokale initiatieven.
- F. In de POVI de uitnodigingszones aan te passen waardoor deze ook een uitnodiging zijn voor het samen vinden van oplossingen voor de opgaven van ook de gemeente Tytsjerksteradiel. Als toelichting hierbij wordt geschreven dat de uitnodigingszones Drachten-Burgum en Leeuwarden-Burgum de gemeente Tytsjerksteradiel kans bieden om met Leeuwarden en Drachten te werken aan de energieopgave, maar dat Burgum in de omschrijving van de uitnodigingszones niet voorkomt en dat dit tegenstrijdig is met het principe dat het FSN niet los kan worden gezien van het omliggende platteland met regiokernen en dorpen.
- G. Het onderscheid tussen de uitnodigingszones met daarin de F4-gemeenten + Harlingen en de uitnodigingszone Dokkum-Hallum-Holwerd t.a.v. het saneringsbeleid nader te onderbouwen in de definitieve POVI.

Antwoord:

- A. De uitnodigingszone Landelijk gebied is gericht op de aanpak van urgente opgaven op het gebied van stikstofgevoelige natuur, verdroging en landbouw. De aanleiding voor deze uitnodigingszone ligt daarmee bij een aantal andere opgaven dan energie. Om die reden is energie niet expliciet benoemd als onderdeel van deze uitnodigingszone Landelijk gebied. Dit laat onverlet dat energie onderdeel kan uitmaken van uitwerking van de opgaven in deze zone, bijvoorbeeld de opwek van biogas in combinatie met vermindering van stikstofuitstoot. Daarbij gelden de uitgangspunten voor energie, zoals aangegeven in het visiedeel en de thematische uitwerking van energie. Clustering van windenergie is hierbij gekoppeld aan de (middel)grote energievraagclusters. In Zuidoost Fryslân gaat het dan om Drachten en (toegevoegd) Oosterwolde. Deze zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.
- B. Zie het antwoord bij A.
- C. Uit deze zienwijze maken wij op dat er sprake is van onduidelijkheid over de functie van de gebiedsindeling in deel C 'de gebiedsgerichte verdieping'. De gebiedsbeschrijvingen in deze verdieping zijn bedoeld om te illustreren hoe de bewegingen, doelen en thema's uit het visiedeel en de thematische verdieping uitwerken in de gebieden. De gebiedsindeling sluit goed aan bij de opgaven in met name beweging 1 en 2. Voor de bewegingen 3 en 4 is een gebiedsgerichte uitwerking minder bepalend; de thema's die hierbinnen spelen zijn op hoofdlijnen in de gebiedsbeschrijvingen opgenomen. Bij de uitwerking van de thema's in verschillende programma's kan waar nodig gebruik worden gemaakt van een eigen gebiedsindeling. Het is niet de bedoeling om voor alle acht gebieden uit deel C gebiedsprocessen te gaan inrichten. Er komen wel gebiedsprocessen voor de uitnodigingszones. Daar nemen wij samen met de gemeenten het initiatief voor. Naar aanleiding van deze zienswijze hebben wij de inleiding van deel C 'de gebiedsgerichte verdieping' aangepast.
- D. De opwek van duurzame energie en de toegang tot duurzame energie zijn niet voorbehouden aan de uitnodigingszones. Voor windenergie geldt wel dat dit gekoppeld wordt aan de grote en middelgrote energievraagclusters. Die vallen in belangrijke mate samen met de uitnodigingszones stedelijk. Voor de opwek via

zonnevelden geldt dit minder. Voor trede 4 van de zonneladder zijn mede uitzonderingsgronden opgenomen die ook van toepassing kunnen zijn op gebieden buiten de uitnodigingszones stedelijk. Het principe van 'energie voor en door de Friezen' blijft voor ons belangrijk. Daarom zorgen we ervoor dat dorpen en coöperaties kunnen participeren in en betaalbare stroom kunnen afnemen van de windopstellingen die gekoppeld zijn aan de grote en middelgrote energievraagclusters. Mede naar aanleiding van deze zienswijze hebben we aan het thema Energie toegevoegd dat we in een Omgevingsprogramma verkennen welke andere oplossingen bij kunnen dragen aan betaalbare energie en decentrale energiesystemen op lokaal niveau, zoals lokale energiehubs, vergisting en combinaties van zon en opslag.

- E. De relatie tussen uitnodigingszones stedelijk en de mogelijkheden voor energie loopt voor wat betreft windenergie via de grote en middelgrote energievraagclusters en voor zonnevelden via de zonneladder. Uitnodigingszones fungeren daarmee niet als uitsluitingsgebieden voor lokale initiatieven elders.
- F. In de uitnodigingszones Drachten en Leeuwarden-Burgum kunnen ook opgaven vanuit gemeente Tytsjerksteradiel worden meegenomen; de relatie met o.a. ontwikkelingen rond regiokern Burgum is in de tekst ook aangegeven en nader verduidelijkt. Hiervoor hoeft de beschrijving van de uitnodigingszones niet verder te worden aangepast.
- G. Het saneren van windmolens is in de ontwerp POVI gekoppeld aan nieuwe windturbines bij de middelgrote energievraagclusters. Wij hebben de tekst over saneren aangepast. Om te voorkomen dat de saneringsopgave een belemmering vormt voor nieuwe ontwikkelingen, hanteren we het uitgangspunt van een parallelle aanpak waarbij sanering en nieuwbouw in de tijd naast elkaar kunnen plaatsvinden.

2.4.2.30 Samenwerking op het gebied van energie

Indieners: 8, 18, 21, 41, 44, 63, 67, 72, 73, 74, 77, 79, 80, 86, 94, 114

T.a.v. samenwerking op het gebied van energie wordt geschreven:

- A. Dat energie één van de opgaven is die de gezondheid onder druk zet. GGD Fryslân biedt samenwerking aan over hoe gezondheid een plek kan krijgen in programma's.
- B. Dat het leidende principe uit de Energievisie een actieve provinciale rol vereist in het faciliteren van lokale initiatieven, niet slechts een passief toestaan van bepaalde vormen van opwek.
- C. TenneT TSO bv onderschrijft het belang van vroegtijdige samenwerking in onder andere de uitnodigingszones en gebiedsgerichte trajecten en acht het wenselijk dat deze samenwerking ook procesmatig wordt geborgd.
- D. Coöperatie doarpsmûne Reduzum e.o schrijft te hebben vernomen dat gedeputeerde de heer Knol bij herhaling diens dorpsmolen aanhaalt als een voorbeeld van hoe het niet moet als het gaat om dorpsmolens in Fryslân, en geeft aan te willen dat de gedeputeerde hiermee stopt.
- E. Dat de Gemeente Opsterland samen met de provincie wil optrekken om tot de politieke keuzes omtrent de energietransitie te komen die de gemeente aanhaalt in diens zienswijze.
- F. Dat het van belang is dat er in de uitvoering voldoende ruimte blijft voor flexibiliteit.

T.a.v. samenwerking op het gebied van energie e gevraagd/verzocht om:

- G. Samen met Gemeente Westerkwartier te blijven optrekken in lobby en planvorming rondom de regionale energie-infrastructuur.
- H. De Waddeneilanden vragen de provincie om de unieke opgaven van de Waddeneilanden te erkennen en de Waddeneilanden als volwaardige partner te beschouwen in de onderlinge samenwerking, met een structureel overleg en financiële ondersteuning waar nodig.
- I. Aandacht te hebben voor, en als kern van de visie te formuleren, dat een weerbare samenleving zich kenmerkt door sociale zelforganisatie en niet door top-down sturing.
- J. In de POVI expliciet te borgen dat gebiedsprocessen worden ondersteund door onafhankelijke en professionele procesbegeleiders, die noch een commercieel belang hebben bij de uitkomst, noch gebonden zijn aan de belangen van de overheden.

- K. Concreet te maken hoe de POVI bijdraagt aan de realisatie van de Friese Energievisie en de afspraken binnen de RES, en vraagt welke ruimtevraag is gekoppeld aan de doelstelling voor 2030–2050, en hoe deze ruimte gevonden wordt?
- L. TenneT TSO bv verzoekt de provincie om in de Omgevingsvisie toe te voegen dat, ter voorkoming van vertragingen en het verhogen van uitvoerbaarheid van provinciale ambities:
 - a. TenneT expliciet wordt betrokken bij alle gebiedsgerichte processen met ruimtelijke keuzes die invloed kunnen hebben op energie-infrastructuur zoals woningbouwprogramma's, strategische bedrijventerreinen, grootschalige energieopwekking en mobiliteitsknooppunten;
 - b. Inzichtelijk wordt gemaakt hoe de provincie wil komen tot de genoemde ambities aangaande elektrificatie/fossielvrij en wat hierbij op welk moment van TenneT wordt verwacht;
 - c. Bij regionale afspraken (zoals benoemd in de visie) expliciet wordt beschreven hoe netbeheerders worden betrokken en wat het tijdspad daarvan is;
 - d. TenneT een structurele rol krijgt bij de totstandkoming van het provinciale Energieprogramma. "
- M. Een voorziening toe te voegen voor lopende initiatieven van dorpscoöperaties, zodat deze niet door de inwerkingtreding van de omgevingsvisie worden verrast of geblokkeerd.
- N. Een aanjagende rol te spelen in het versnellen van de vertaling van de Omgevingsvisie naar lokale plannen (d.m.v. financiering, kennisuitwisseling, onderzoeken bundeling, sturing op inhoudelijke overkoepelende keuzes, en betrekking van een breed maatschappelijk krachtenveld). Daarbij wordt gevraagd hoe de provincie deze regierol voor ogen ziet en hoe deze bijdraagt aan een versnelling?
- O. Wetterskip Fryslân vraagt om voorrang bij vergunningverlening, en noemt daarbij dat het belangrijk is dat vergunningsprocedures voortvarend verlopen, zodat Wetterskip Fryslân tijdig kan investeren in een veilig watersysteem en een klimaatneutrale energievoorziening.
- P. De uitvoering van de omgevingsvisie nadrukkelijk te benaderen als een gezamenlijk leer- en ontwikkelproces, en de gemeenten Weststellingwerf, Ooststellingwerf, Dantumadiel, Noardeast-Fryslân en Achtkarspelen noemen daarbij graag met de provincie en andere partners in gesprek te gaan, met als doel om de ambities uit de Friese Energievisie en de Omgevingsvisie gezamenlijk te realiseren.
- Q. Aandacht voor de balans tussen richtinggevende kaders en ruimte voor maatwerk in het samenspel tussen provincie en de gemeente en bij een gebiedsgerichte benadering, omdat in de energietransitie moet kunnen worden ingespeeld op technologische ontwikkelingen en veranderende omstandigheden, en tegelijkertijd duidelijke keuzes en bestuurlijke daadkracht noodzakelijk is om voortgang te realiseren. Daarbij wordt aangegeven dat er meer kansen worden gezien in kaders dan in limitatie.
- R. Bedrijven actief, vroegtijdig en structuur te betrekken in het vervolgproces, zodat praktijkervaring en concrete initiatieven beter benut worden.
- S. Duidelijk te zijn over of de Gemeente Dantumadiel en de provincie samen oplopen of niet, hierbij wordt verwezen naar de concentratie van energie-infrastructuur in en rond de verstedelijkingsstructuur, en wordt genoemd dat de volgende punten onzeker blijven:
 - a. Of plattelandsgemeenten tijdig worden aangesloten.
 - b. Of de capaciteit meegroeit met circulaire bedrijvigheid, landbouwtransitie en woningbouw.
 - c. Of randgebieden achteraan in de volgorde terechtkomen.
- T. Aandacht voor de combinatie van duidelijke doelstellingen, bestuurlijke daadkracht en voldoende flexibiliteit in de uitvoering. Daarbij wordt genoemd dat Gemeente Noardeast-Fryslân graag samen met de provincie en de mienskip stappen richting een klimaatneutraal Fryslân wil zetten.
- U. Binnen de gestelde doelen ruimte te houden voor maatwerk en adaptief beleid.

- V. Aandacht voor de opgave in en rond Regiostad Dokkum bij de concretisering van het saneringsbeleid t.a.v. de gemeente Noardeast-Fryslân. Hierbij wordt erop gewezen dat de gemeente Noardeast-Fryslân graag samen met de bedrijven, de omgeving, hun inwoners en de provincie de uitdaging aangaat om innovatieve oplossingen te vinden binnen de provinciale voorwaarden t.a.v. windenergie.

Antwoord:

- A. Gezondheid is een opgave die doorwerkt in andere opgaven. Bij uitwerking van het beleid maken wij graag gebruik van de expertise van de GGD.
- B. Wij delen deze opvatting. Wij zetten o.a. in op energiegemeenschappen en het creëren van energiehubs. Daarbij zien wij dit als een gezamenlijke opgave voor de overheden.
- C. Wij delen deze opvatting. Wij borgen deze samenwerking via de Energyboard Fryslân en werkgroepen binnen de FET.
- D. Wij herkennen ons niet in deze zienswijze.
- E. Bij de uitwerking van de POVI werken wij graag samen met o.a. de gemeente Opsterland.
- F. Wij delen deze opvatting. De POVI biedt naar onze mening deze ruimte, binnen de kaders/ keuzes voor energie in deze POVI waar ook behoefte aan is.
- G. Wij trekken graag op met de gemeente Westerkwartier bij plannen en projecten nabij deze gemeente.
- H. Zoals aangegeven in de ontwerp POVI hebben de Waddeneilanden een bijzondere en zelfstandige plek in het Friese energiesysteem. Mede naar aanleiding van deze zienswijze hebben wij de tekst over de Waddeneilanden in het thema Energie aangevuld. Het overleg met de Waddeneilanden voeren wij op dezelfde wijze als met de andere Friese gemeenten. Eventuele financiële ondersteuning beoordelen wij per situatie.
- I. Wij zijn van mening dat beide wijzen van sturing nodig zijn voor een succesvolle energietransitie en dat dit in de POVI tot uitdrukking komt. Dat hangt o.a. samen met provinciale belangen die de energietransitie raken (of andersom), zoals het belang van ruimtelijke ordening en landschap, en een duurzame, betrouwbare en betaalbare energievoorziening op provinciaal niveau.
- J. De visie geeft de richting aan voor het beleid. De regie in de uitnodigingszones pakken wij gezamenlijk op met de betreffende gemeenten. Een eventuele rol voor een onafhankelijke procesbegeleider wegen we daarbij af.
- K. In de POVI zijn de 5 principes uit de Energievisie opgenomen en vertaald. In de thematische verdieping is opgenomen dat we het elektriciteitsnet uit gaan breiden, slimmer gebruik gaan maken van het bestaande net, energie gaan besparen, inzetten op niet elektrische bronnen en op de opwek van elektriciteit. De ruimtevrage is in de POVI niet gekwantificeerd maar wel benoemd. Hoeveel ruimte er uiteindelijk nodig is, is sterk afhankelijk van de te maken keuzes m.b.t. concrete plannen en projecten, met name bij de uitbreiding van het bestaande net, als bij de opwek van elektriciteit. Die ruimte zal voor een belangrijk deel gevonden moeten worden in het landelijk gebied. We streven hierbij zo veel mogelijk naar multifunctioneel ruimtegebruik.
- L. De verdere uitwerking van de betrokkenheid van netbeheerders bij gebiedsgerichte processen, regionale afspraken en van de ambities voor elektrificatie en fossielvrij, werken we uit in een Energieprogramma. Daarbij betrekken wij zowel TenneT als Liander vroegtijdig en structureel, zoals we onze samenwerking de afgelopen periode ook hebben geïntensiveerd.
- M. Bij de aanpassing van de Omgevingsverordening zal aandacht besteed worden aan het overgangsrecht. Initiatiefnemers kunnen op basis van de ontwerp POVI en de vastgestelde POVI een inschatting maken van de kansrijkheid van hun initiatief.
- N. Het is van belang dat de vertaling van de Omgevingsvisie naar lokale plannen niet vertragend werkt, maar juist bijdraagt aan versnelling en concrete resultaten. Daarbij zien wij, zoals ook benoemd, een belangrijke rol voor de provincie in het aanjagen van het proces, het ondersteunen met kennis en financiering, het maken van overkoepelende keuzes en het betrekken van een breed maatschappelijk krachtenveld. We zien hierin nadrukkelijk een actieve rol voor de provincie en andere

overheden. In een Energieprogramma werken we verder uit hoe we deze regierol invullen en hoe dit bijdraagt aan versnelling in de uitvoering.

- O. Wij onderschrijven het belang hiervan en gaan hierover graag in gesprek om te verkennen hoe procedures waar mogelijk kunnen worden versneld.
- P. Wij pakken dit graag samen met de samenwerkingspartners op.
- Q. Wij delen de opvatting dat deze balans van belang is en dat deze in de POVI is verwerkt. Vanuit o.a. het belang van ruimtelijke ordening en landschap stellen we wel kaders aan de productie van energie. Deze kaders bieden de ruimte om de capaciteit aan duurzame energieproductie aanzienlijk te vergroten.
- R. Wij werken graag met bedrijven samen waar nodig. Daarbij houden wij oog voor hun belangen en duiding van hun rol in het proces.
- S. Wat ons betreft blijven we vanuit onze eigen rol en positie samenwerken. Zowel binnen de FET als onderling. We concentreren de energie-infrastructuur niet alleen rond de verstedelijkingsstructuur. De aanpak van netcongestie geldt voor de hele provincie. Hierbij maken we geen onderscheid tussen gemeenten. Randgebieden komen hierbij niet structureel achteraan in de volgorde terecht.
- T. We hebben aandacht voor deze combinatie; deze is naar onze mening in de POVI verwerkt. Wij zetten vervolgens graag samen met de gemeente Noardeast-Fryslân stappen richting een klimaatneutraal Fryslân.
- U. De uitwerking van de energiedoelen vragen een integrale afweging. Voor een deel maken we die al in de POVI en voor een ander deel maken we die bij de verdere uitwerking in o.a. een Energieprogramma. Maatwerk en adaptief beleid zijn binnen deze bandbreedte mogelijk.
- V. We hebben aandacht voor deze opgave en werken deze graag samen met de gemeente Noardeast-Fryslân en andere partijen uit. Mede naar aanleiding van deze zienswijze hebben wij de tekst over saneren aangepast.

2.4.2.31 Overige punten energie

Indieners: 9, 21, 34, 41, 42, 45, 50, 52, 54, 59, 64, 72, 74, 77, 79, 84, 87, 88, 90, 94, 95, 98, 100, 101, 102, 104, 112, 113, 114

T.a.v. de overige punten op het gebied van energie wordt geschreven:

- A. Dat o.a. de sector energie verplicht moet worden efficiënter en zuiniger met ruimte om te gaan.
- B. Dat de ontwerp-POVI geen strategische volgordelijkheid biedt. Hierbij wordt verwezen naar het (niet) benutten van bestaande infrastructuur, het ondermijnen van mienshipsinitiatieven, focus op flexibiliteit in het energiesysteem, 'oud assetdenken', systeemtransitie en brede welvaart.
- C. Dat wordt geadviseerd om Windpark Fryslân te kopen, gascentrale Burgum te kopen en te transformeren, en bestaande gasvelden met Fries biogas te vullen.
- D. Dat regelgeving ten aanzien van netbewust bouwen, stuurbaar laden en stuurbare energie in het algemeen als noodzakelijk wordt gezien.
- E. Energzy Koöperaasje Garyp verwijst naar diens brief van 2 september 2022, en geeft aan vast te houden aan het verzoek in deze.
- F. Dat een raming van de kosten voor het ombouwen van het energiesysteem ontbreekt.
- G. Dat de ruimtelijke impact van het toekomstige energiesysteem onvoldoende is uitgewerkt.
- H. Dat het, in algemene zin, van belang is dat in de verdere uitwerking voldoende aandacht blijft voor de volgende punten:
 - a. Betaalbaarheid en toegankelijkheid van energie voor inwoners en bedrijven;
 - b. Leveringszekerheid en een robuust, toekomstbestendig energiesysteem;
 - c. Zorgvuldige landschappelijke inpassing en behoud van ruimtelijke kwaliteit;
 - d. Het versterken van lokaal eigendom, betrokkenheid en zeggenschap van de mienskip.

- I. Dat het thema energie voor de transitie naar een circulaire economie van essentieel belang is en dat het bieden van ruimte voor de energietransitie (zoals windmolens bij bedrijventerreinen) een randvoorwaarde is voor de circulaire transitie.
- T.a.v. de overige punten op het gebied van energie wordt gevraagd/verzocht om:
- J. De volgende voorstellen voor tekstwijzigingen over te nemen:
 - a. P. 57: Geen gas-en zoutwinning in/onder de Waddenzee, Noordzeekustzone en op/vanaf/onder de Waddeneilanden.
 - b. P. 78, p. 94, en p. 125: Hier ontbreekt een verwijzing naar de veerdiensten en veerhavens van de Waddeneilanden.
 - c. Bewegingskaart 4: Routes voor 'Net op Zee' liggen nog niet vast.
 - d. Structuurkaart Energie: Hier ontbreekt onderstation 'Melle Grietjespad' (Schiermonnikoog).
 - K. De Omgevingsverordening in lijn te brengen met de ambities in de nieuwe POVI.
 - L. De urgentie van de energietransitie te erkennen, te sturen op resultaten, en vertrouwen te hebben om de energietransitie van onderop vorm te geven.
 - M. In de POVI expliciet te erkennen dat de huidige koers onvoldoende is voor de verduurzaming van mobiliteit, industrie en de gebouwde omgeving. Ook wordt gevraagd om concrete aanvullende maatregelen te benoemen die versnelling mogelijk maken. Daarbij wordt genoemd dat de POVI de kaders moet scheppen voor lokale initiatieven, integrale energiesystemen, een slimmer stroomnet en de provincie die dit mogelijk maakt.
 - N. Te beschrijven hoe de POVI bijdraagt aan het behalen van de klimaatopgave, in welke mate dit voldoende is en wat de risico's zijn van het niet behalen van de doelstellingen.
 - O. Nadrukkelijk aandacht te hebben voor het tekort aan technisch personeel en Liander te helpen bij het opleiden en vinden van personeel, omdat dit meespeelt bij lange doorlooptijden van netuitbreidingen.
 - P. Energie als overkoepelend thema te zien (in de uitwerking van programma's).
 - Q. Lemmer, Sint Nicolaasga en Joure een prominentere plek te geven in de Omgevingsvisie, waarbij er voor deze drie kernen meer ontwikkelmogelijkheden komen op het gebied van woningbouw en bedrijvigheid, omdat de Gemeente De Fryske Marren van mening is dat deze locaties een belangrijke rol kunnen spelen voor o.a. de opgave energie.
 - R. Zich voor te bereiden op aanstaande Europese regelgeving (European Grids Package) en in kaart brengen te brengen hoe hernieuwbare energieprojecten vrijgesteld kunnen worden van stikstofregels om deze projecten te versnellen.
 - S. Helder te onderscheiden welke onderdelen voortvloeien uit wettelijke verplichtingen en welke onderdelen provinciale beleidskeuzes zijn. Daarbij wordt t.a.v. de provinciale keuzes verzocht om:
 - a. Een toets op proportionaliteit en betaalbaarheid;
 - b. Een landschappelijke en ruimtelijke effectanalyse;
 - c. Transparante criteria voor de locatiekeuze van energieopwekking.
 - T. In de reactienota aan te geven hoe de PlanMER-analyse over energietransitie en ruimtelijke effecten bij de besluitvorming is betrokken.
 - U. In de visie en het toekomstige omgevingsplan objectieve, toetsbare criteria op te nemen voor vergunningverlening, ruimtelijke afwegingen en kwaliteitsimpulsen. Hierbij wordt ook verzocht om duidelijk te maken welke instrumenten de provincie in welke situaties inzet.
 - V. Te verduidelijken hoe de verschillende doelen en ambities zich tot elkaar verhouden en in hoeverre er sprake is van prioritering in het geval bepaalde belangen in voorkomende gevallen strijdig zijn aan elkaar. Hierbij wordt aangegeven dat in de POVI niet in alle gevallen een integrale afweging van belangen wordt gemaakt, of dat deze afweging slecht te destilleren is uit de tekst van de Omgevingsvisie. Ook wordt genoemd dat in de visie graag wordt teruggezien dat, vanwege de ontwikkelingsmogelijkheden en leefbaarheid van Hallum, de primaire behoeften van het dorp (wonen en werken (waaronder ook de agrarische bedrijven) en

energiezekerheid) niet worden beperkt door eventuele natuurontwikkeling of extra bescherming van natuurwaarden in de omgeving van het dorp.

- W. Ontwikkelingen die beperkend kunnen werken voor de ontwikkeling van Smart Energy Hub Hallum en de agrariërs in het gebied, moeten beperkt blijven tot het buitendijks gebied. Hierbij wordt genoemd dat het bij de Omgevingsvisie behorende kaartmateriaal niet overal even duidelijk afleesbaar is.
- X. Het versterken van ecologische waarden ten noorden van Hallum te beperken tot buitendijks gebied om de mogelijkheden van algehele bedrijfsvoering voor (agrarische) bedrijven in of grenzend aan deze zone niet te beperken, en om de ontwikkeling van Smart Energy Hub Hallum niet te bemoeilijken of onmogelijk te maken.
- Y. Aan te geven hoe de provincie experimenteerruimte gaat geven aan initiatieven, voorafgaand aan het juridisch verankeren van het (ruimtelijk) beleid in de POVI.
- Z. Expliciet vast te leggen hoe wonen, natuurherstel, klimaatadaptatie, energietransitie en landbouw ruimtelijk ten opzichte van elkaar zijn geprioriteerd. Daarbij wordt genoemd dat de energietransitie in de POVI wordt benoemd als noodzakelijke opgave, maar niet expliciet wordt gepositioneerd ten opzichte van landbouwbehoud, niet hiërarchisch verbonden aan 'water en bodem sturend' of landschapskwaliteit en niet afgewogen ten opzichte van woningbouw en klimaatadaptatie.
- AA. T.a.v. het onder voorwaarden toestaan van kleinere datacenters om specifiek in te gaan op de constante grote energievraag van datacenters en bij deze uitleg een concrete verbinding te maken met de beschikbaarheid van energie, in concurrentie of afstemming met andere energievragers.
- BB. Ruimte voor maatwerk en adaptief beleid t.a.v. de energietransitie, zodat we effectief kunnen inspelen op kansen en knelpunten tijdens de uitvoering, vanwege de snelle ontwikkeling van de energietransitie.
- CC. In de Omgevingsverordening voldoende afwegingsruimte over te laten voor gemeenten. Hierbij wordt genoemd dat niet duidelijk wordt gemaakt wat de provincie verstaat onder lokale ruimtelijke afwegingen, en dat de provincie moet sturen op doelen en kaders, niet op de details van hoe gemeenten die doelen bereiken.
- DD. Expliciet te benoemen dat energiezekerheid is een sturend principe en dat versnelling mogelijk moet zijn wanneer de situatie daarom vraagt.
- EE. Te borgen dat de ruimtelijke strategie voor energie ondersteunend is aan de economische structuur van Fryslân, in het bijzonder de bestaande bedrijvigheid.
- FF. Onderstaande punten op te pakken, omdat de koppeling tussen visie en uitvoering ontbreekt:
 - a. Na te gaan op welke wijze de POVI wordt uitgevoerd en een uitvoeringscheck te maken.
 - b. De POVI uit te werken in concrete beleidsregels en toetsingskaders voor projecten.
 - c. Te borgen dat de gestelde ambities daadwerkelijk leidend zijn bij besluitvorming.
 - d. In de uitvoering een koppeling te maken met gedrag, naast de technische kant.
- GG. In de POVI t.a.v. de Waddeneilanden op te nemen:
 - e. Dat de inzet op besparing van zowel water als energie wordt versterkt op de eilanden.
 - f. Het natuurbelang zwaarwegend te laten zijn, en dat de energietransitie niet ten koste mag gaan van de kernwaarden van het NP Schiermonnikoog en opgaven N2000 en het NNN.
- HH. In de POVI een meer samenhangende visie op energie op te nemen, waarin ook de regio volledig is opgenomen en waarin ruimte is voor adaptief beleid en flexibiliteit.
- II. Inzicht te bieden in de uitvoerbaarheid van het energiebeleid en de energieregels. Hierbij wordt genoemd dat dit inzicht onvoldoende wordt geboden in de visie en dat de provincie alleen beleid en regels mag vaststellen wanneer dat nodig is voor een doelmatige en doeltreffende uitvoering.
- JJ. Het woord 'fossielvrije' uit de POVI te schrappen. Het uitgangspunt in de ontwerp-POVI dat bij grote inbreidings- en uitbreidingslocaties voor wonen, werken en

voorzieningen rekening wordt gehouden met de beschikbaarheid van voldoende fossielvrije energie, wordt gezien de huidige feitelijke situatie rondom beschikbaarheid van voldoende fossielvrije energie niet haalbaar geacht.

- KK. Ambitieuze (tussen)doelen te stellen voor opwek, opslag, warmte en besparing richting 2050. Hiervoor worden onderstaande aanbevelingen gedaan. Hierbij wordt genoemd dat de huidige ambitie mogelijk aan de lage kant ligt.
- a. Hoog in te zetten op doorgroei hernieuwbare opwek en opslag op land.
 - b. Doelen voor warmtenetten concreet te maken in de vorm van een schatting van het aantal gebouwen en woningen dat van energie kan worden voorzien.
 - c. Voor energiebesparing, opwek, opslag en warmte vijfjaarlijkse tussendoelen op te stellen richting 2050 zodat kan worden bijgestuurd."
- LL. Gemeenten meer beleidsruimte te geven om lokaal maatwerk toe te passen bij energieprojecten. Hierbij wordt benadrukt dat deze ruimte niet automatisch leidt tot meer ontwikkeling, maar juist tot betere en zorgvuldiger afgewogen keuzes.
- MM. Energie nadrukkelijker te verbinden met bundeling, agglomeratiekracht, en bereikbaarheid.
- NN. Energie (en circulariteit) expliciet te verbinden aan de centrale sturingsfilosofie van bundelen, concentreren en verbinden, en om deze opgaven te koppelen aan stedelijke zones, kernnetwerken en bestaande economische clusters, zodat zij bijdragen aan één samenhangend en gelaagd netwerk.
- OO. De planologische gelaagdheid en ruimtelijke keuzes concreet te maken door aan te geven waar energie-intensieve functies, opslag, warmte en circulaire bedrijvigheid worden geconcentreerd en hoe deze ten opzichte van andere belangen worden afgewogen.
- PP. Bedrijventerreinen te positioneren als dragers van de transitie, en herstructurering en ontwikkeling van bedrijventerreinen te stimuleren tot multifunctionele werklandschappen voor energie, circulariteit en logistiek, klimaatadaptatie, en bereikbaarheid, en duidelijk te maken in welke clusters dit prioriteit krijgt.
- QQ. Indiener schrijft: "kombineare fan enerzje fraech en oanbod is goed, mar dat hoecht net klustere te wurden, de ekonomy ûntjout 'm wol en dan is it fajn dat de oerheid der hwat romte foar jout" Indiener schrijft t.a.v. paragraaf 3.3 en 3.4: "En fitael plattelân dan? Op it plattelân leit ek in goede enerzjy infra mei te tankjen oan de wynmounen en betelle troch de mouners. De net behearder skriuwt de infra ôf yn 40 jier, mar it kin faeks wol 50-60 jier mei. Dan is it dochs raer, as wy sa mei netkongesty sitte, dat jimme grien wynenerzjeproduksje opdûke wolle? It hat in soad al opsmitten, foar de mouners, mar ek foar partikulieren en bedriuwen dy't ek gebrûk meitsje kinne fan dy ynfra."

Antwoord:

- A. Wij delen deze zienswijze. Meervoudig en zuinig ruimtegebruik is in de POVI een ruimtelijk principes dat ook van toepassing is op energie. De zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.
- B. Wij herkennen ons niet in deze zienswijze. In de POVI-tekst over energie gaan wij o.a. in op zowel oplossingen op de (relatief) korte termijn, zoals het beter benutten van het bestaande net en het benutten van een mix aan opwekmogelijkheden, als op oplossingen op de langere termijn, zoals netuitbreidingen en mogelijk SMR's.
- C. Onze rol in de energietransitie is primair een publieke rol. Als publiek orgaan gaan wij terughoudend om met het uitvoeren van beleid via private routes/ instrumenten. Wij zetten dergelijke routes/ instrumenten alleen in wanneer er een provinciaal belang is en de specifieke situatie dat legitimeert. In een Omgevingsprogramma zullen wij onze rol in de energietransitie nader duiden, maar we verwachten niet dat deze in het private domein wezenlijk zal zijn. Bovendien zijn elektriciteitscentrales en gasvelden onderdeel van het nationale energiesysteem en onderdeel van plannen van het Rijk.
- D. Wij delen deze opvatting, en achten het van belang dat dergelijke regelgeving op nationaal niveau wordt ontwikkeld. De zienswijze leidt niet tot aanpassing van de POVI.
- E. Uw voorstel is indertijd besproken met de Taskforce. Sindsdien is de planning van het Waterstofnetwerk Nederland een aantal keren verschoven. Volgens de laatste planning zal het Waterstofnetwerk Nederland in Fryslân pas na 2033 worden aangelegd. Wij zetten in op een aftakking van het netwerk, maar op dit moment is nog niet duidelijk waar die gerealiseerd kan worden, onder welke voorwaarde en op welke

termijn. Wij zien op dit moment dan ook geen aanleiding voor de door u voorgestelde case study.

- F. De strategische omgevingsvisie leent zich niet voor een dergelijke raming; financiële afwegingen worden op andere plekken gemaakt. De energietransitie kost geld, maar dat geldt ook voor het voortzetten van het huidige energiesysteem; denk hierbij aan de stijgende prijzen voor fossiele brandstoffen door de recente energiecrisis.
- G. In de POVI staat onze visie op de ontwikkeling van de ruimte/ de fysieke leefomgeving in Fryslân. In het OER zijn o.a. de ruimtelijke effecten van de hoofdkeuzes in de POVI onderzocht. In de verdere uitwerking van het beleid wordt de ruimtelijke impact concreter gemaakt. In de POVI staat voldoende benoemd dat de energietransitie meer ruimte vraagt.
- H. Wij delen deze opvatting. De POVI biedt hiervoor het kader en heeft naar onze mening voldoende aandacht voor deze punten.
- I. Wij delen de opvatting dat het belangrijk is om ruimte voor energieopwek te geven nabij bedrijventerreinen – ook vanuit het principe van een efficiënt energiesysteem waarin vraag en aanbod van energie samenkomen. Voor de POVI hebben wij dit belang afgewogen tegen het belang van ruimtelijke ordening en het landschap, en dit verwerkt in het beleidskader.
- J. Wij gaan als volgt met de tekstvoorstellen om:
 - a. Wij zien geen aanleiding om dit tekstvoorstel over te nemen. In de Gebiedsgerichte verdieping van de ontwerp POVI is de volgende tekst opgenomen: *“Zo vinden we diepe delfstofwinning (gas) onder de Waddenzee en -eilanden ongewenst, om bodemdaling en milieuschade te voorkomen.”*
 - b. De (verduurzaming van de) veerdiensten en -havens op de Waddeneilanden hebben onze aandacht als het gaat om de energie- en mobiliteitsopgave. In het thema Energie, onder Waddeneilanden, en in de Gebiedsgerichte verdieping m.b.t. de Waddeneilanden staan hierover teksten.
 - c. Mede naar aanleiding van deze zienswijze hebben we de tekst in de legenda aangepast van “Aanlanding elektriciteit wind op zee” naar “Indicatief tracé voorkeursbesluit aanlanding elektriciteit wind op zee”.
 - d. Het betreft hier geen onderstation, maar een schakel- of regelstation. Om die reden is deze niet op de kaart opgenomen
- K. Dit maakt onderdeel uit van de methodiek van de Omgevingswet.
- L. Wij zijn ons bewust van de urgentie van de energietransitie. Vanuit de publieke, provinciale rol sturen wij op resultaten. Onze rolinname werken wij verder uit in een Omgevingsprogramma. Wij hebben er vertrouwen in dat initiatieven vanuit de mienskip een belangrijke rol zullen spelen in de energietransitie, binnen de kaders van het beleid.
- M. Het is niet duidelijk wat de indiener bedoeld met de huidige koers. In de huidige Omgevingsvisie De Romte Diele is het met kracht voortzetten van de energietransitie als urgente opgave genoemd. Er is een RES 1.0 vastgesteld met een opgave van 3 TWh waarvan inmiddels 2,7 TWh gerealiseerd is, en er is binnen de FET een Energievisie opgesteld die wij hebben vastgesteld. Deze Energievisie hebben we als bouwsteen vertaald in de ontwerp POVI. Dit heeft op onderdelen geleid tot een verlegging en verruiming van de koers. De POVI geeft hiermee de kaders voor de ontwikkeling van de energietransitie.
- N. Op verschillende plekken in de POVI wordt verwezen naar de klimaatdoelen. In de POVI zijn doelen en maatregelen op het gebied van klimaatadaptatie en klimaatmitigatie opgenomen. Of deze maatregelen voldoende zijn is vooraf niet te zeggen. Om die reden monitoren we deze doelen en kunnen we de maatregelen bijstellen.
- O. Het tekort aan technisch personeel heeft onze aandacht.
- P. In de Omgevingsprogramma's wordt energie integraal meegenomen.
- Q. Wij gaan graag met gemeente De Fryske Marren in gesprek over hoe deze locaties kunnen bijdragen aan de energieopgave, binnen de kaders van de POVI.
- R. Dit onderwerp heeft onze aandacht. We nemen dit mee bij het opstellen van een Omgevingsprogramma energie.
- S. Op grond van de Omgevingswet heeft de provincie de taak om te zorgen voor een evenwichtige toedeling van functies aan locaties en een veilige en gezonde fysieke leefomgeving. Energie valt daar als onderdeel van de fysieke leefomgeving onder. We zijn op basis van de Omgevingswet verplicht om een Omgevingsvisie en Omgevingsverordening vast te stellen. Daarnaast gelden er nog een aantal afspraken tussen de provincie(s) en het Rijk, zoals over de RES en het Klimaatakkoord. Het strategisch beleid in de provinciale Omgevingsvisie richt zich op bovenlokale onderwerpen. Wij beschouwen een thema van provinciaal belang wanneer het gemeente- of provinciegrenzen overstijgt en het doeltreffend en doelmatig is dat de provincie hierin het voortouw neemt. Voor de landschappelijke en ruimtelijke effectenanalyse verwijzen we naar het OER. Door middel van de Omgevingsvisie,

Omgevingsprogramma en Omgevingsverordening maken we de criteria voor locatiekeuzes transparant.

- T. In het derde deel van deze Reactienota staat onze reactie op het advies van de Commissie voor de milieueffectrapportage.
- U. Dergelijke elementen nemen wij mee bij het opstellen van een Omgevingsprogramma Energie en de Omgevingsverordening.
- V. Mede naar aanleiding van deze zienswijze hebben we aan hoofdstuk 4. Sturing van het visiedeel van de POVI een tekst over de prioritering en afweging van belangen toegevoegd (paragraaf 4.5 Wegen van belangen). De POVI is niet de plek om uitspraken te doen over een dorp als Hallum, zoals voorgesteld. Dit is onderdeel van een integrale afweging. De verschillende belangen worden hierbij tegen elkaar afgewogen.
- W. Aan deze zienswijze komen wij niet tegemoet. Ontwikkelingen in de omgeving van Hallum worden integraal afgewogen. Als daarbij sprake is van beperkingen voor andere functies, zoals een smart energy hub of landbouw, is dat onderdeel van de afweging.
- X. Zie het antwoord bij W.
- Y. Hoewel onduidelijk is op welke experimenteerterruimte wordt gedoeld, blijft het huidige juridische kader van kracht tot het vervangen is door een nieuwe.
- Z. Hoe de verschillende opgaven zich in een specifiek geval tot elkaar verhouden en welke opgave dan prioriteit verdient, is afhankelijk van de context van dit specifieke geval. In het Visiedeel, hoofdstuk 4. Sturing hebben we daarom een paragraaf 4.5 Wegen van belangen opgenomen, waarin staat hoe de provincie (in samenwerking met andere partijen) in concrete gevallen bepaalt welke opgaven prioriteit krijgen.
- AA. Zoals aangegeven in de ontwerp POVI sluiten we datacentra kleiner dan hyperscale datacentra niet uit, mits deze de Friese economie ondersteunen en regionale meerwaarde hebben. Digitale voorzieningen, waaronder datacentra, zijn inmiddels onmisbaar voor het functioneren en innoveren van o.a. bedrijven. Bekend is dat datacentra een contante energiebehoefte hebben. Wij nemen deze mee in onze afweging t.a.v. datacentra en in onze prognoses voor de energiebehoefte.
- BB. Er is ruimte voor maatwerk en adaptief beleid. We bereiken dit o.a. door de POVI uit te werken in Omgevingsprogramma's. Die maken het mogelijk om uitwerking van de strategische visie tijdig bij te sturen. Daarnaast zullen we de POVI zelf monitoren en regelmatig herijken en zo nodig (partieel) aanpassen.
- CC. Wij streven er naar om in de Omgevingsverordening voldoende afwegingsruimte over te laten voor gemeenten. Dit is echter afhankelijk van het onderwerp. In sommige gevallen zullen we mogelijk meer in detail moeten regelen hoe doelen bereikt moeten worden; dit zullen we dan onderbouwen.
- DD. Het garanderen van energiezekerheid is naar onze mening voldoende benoemd in de POVI. Hierbij wordt aangegeven dat de grootste uitdaging op de korte termijn het oplossen van netcongestie is. Ook voor oplossingen rond energiezekerheid zullen wij integrale afwegingen moeten maken. Het belang van energiezekerheid en de gevolgen wanneer daar niet aan voldaan kan worden, zullen we daarbij meewegen.
- EE. Mede naar aanleiding van deze zienswijze hebben wij een passage over energieplanologie aan het thema Energie in de POVI toegevoegd.
- FF. De genoemde punten zijn onderdeel van de verdere uitwerking van de POVI in een Omgevingsprogramma en de Omgevingsverordening.
- GG. Aan deze zienswijze komen wij niet tegemoet. Besparing van energie en water is in de hele provincie van belang. Wij vinden het niet nodig om in de POVI de energiebesparing voor de Waddeneilanden aan te scherpen. Voor stabilisering van de drinkwatervraag op de Waddeneilanden hebben we al in het themadeel en in het gebiedsdeel van de POVI afzonderlijke passages opgenomen. Bij de afweging van concrete energieplannen en -projecten zullen we het natuurbelang/ natuurwaarden meewegen en daarbij uiteraard het wettelijk (natuur)kader in acht nemen.
- HH. Wij zijn van mening dat de POVI de gevraagde samenhangende visie bevat. De koppeling van windturbines aan grote en middelgrote energievraagclusters betekent niet dat er daarbuiten geen mogelijkheden voor energieopwek zijn. Mede naar aanleiding van deze zienswijze hebben wij aan de POVI, in het thema Energie, toegevoegd dat we in een Omgevingsprogramma gaan verkennen welke andere oplossingen kunnen bijdragen aan betaalbare energie en decentrale energiesystemen op lokaal niveau, zoals lokale energiehubs, vergisting en combinaties van zon en opslag.
- II. Wij zijn van mening dat in de POVI de uitvoerbaarheid op het niveau van een visie voldoende aan bod komt. Uiteraard krijgt de uitvoerbaarheid verdere invulling bij de uitwerking van de visie in een Omgevingsprogramma en de Omgevingsverordening.
- JJ. Deze zienswijze nemen wij niet over. Wij vinden het van belang om bij stedelijke ontwikkelingen rekening te houden met het beschikbaar komen van voldoende fossielvrije energie. Dit volgens ons ook haalbaar en uitvoerbaar, gelet op de

beschikbare mix aan energiebronnen en de ruimte die we hiervoor bieden; de huidige feitelijke situatie is daarvoor niet maatgevend.

- KK. T.a.v. opwek en besparing hebben wij in de POVI reeds (ambitieuze) doelen gesteld op de relatief korte termijn (2030/2035). Ook hebben wij als doel gesteld om de warmtepotentie in Fryslân (in de Friese Energievisie geschat op 2,5 TWh) zo spoedig mogelijk te benutten. Wij zetten in op slim gebruik van het elektriciteitsnet. Maar we koppelen geen specifiek doel aan de hoeveelheid opslag die ontwikkeld moet worden in Fryslân, omdat wij (nog) niet inzichtelijk hebben hoeveel opslag gerealiseerd moet worden voor een voldoende flexibel energiesysteem.
- LL. Wij maken hier een andere afweging omdat wij sturing belangrijk vinden t.a.v. provinciale belangen op het gebied van ruimtelijke ordening en landschap. Binnen het beleidskader van deze POVI is er naar onze mening nog voldoende ruimte voor lokaal maatwerk door gemeenten.
- MM. Naar onze mening zetten we in deze POVI, op het niveau van een visie, al voldoende in op bundeling/ concentratie van energie i.r.t. andere functies, agglomeratiekracht en bereikbaarheid. En koppelen we energie aan stedelijke zones/ economische clusters en het Friese netwerk van steden en dorpen (via o.a. de (middel)grote energievraagclusters en een goede ligging van energiehub's). Dit werken we vervolgens uit in een Omgevingsprogramma.
- NN. Zie de reactie bij MM hierboven. Het komen tot een samenhangend en doelmatig energiesysteem/ -netwerk heeft hierbij centraal gestaan. In een Omgevingsprogramma geven wij nader invulling aan de positie van energieopwek bij de grote energievraagclusters, en hoe dit zich verhoudt tot andere opgaven. Hierbij maken wij gebruik van het concept van de uitnodigingsgebieden.
- OO. Naar onze mening geven we op het niveau van een visie voldoende sturing aan de ligging en concentratie van energie-intensieve functies, opslag, warmte en circulaire bedrijvigheid. Zo geven we richting via o.a. de (middel)grote energievraagclusters, een goede situering van energiehub's, concentratie van bedrijvigheid, en richtlijnen voor opslagvoorzieningen. De afweging t.a.v. andere opgaven krijgt verder vorm in de uitwerking van de POVI in verschillende Omgevingsprogramma's.
- PP. Bedrijventerreinen spelen een belangrijke rol in de energietransitie, maar het is niet nodig om deze terreinen te positioneren als dragers van de energietransitie omdat dit ook op andere locaties plaatsvindt. De genoemde opgaven worden reeds ingevuld op o.a. bedrijventerreinen. Hierbij brengen wij geen prioritering aan tussen verschillende clusters.
- QQ. Deze zienwijze nemen wij niet over. We kiezen voor clustering van windenergie om grote spreiding over landschap te voorkomen en de impact op het woon- en leefmilieu beperkt te houden. We koppelen nieuwe windmolens aan de grote en middelgrote energievraagclusters. Daarbij willen wij meer elektriciteit opwekken met minder windturbines. Daarom zetten wij in op het saneren van oude windturbines.

2.4.3 Mobiliteit

Mobiliteit, algemeen

Indieners: 52; 79; 83; 86; 94; 101; 109; 114

Samenvatting:

- A. Indieners vragen om bereikbaarheid nadrukkelijker als randvoorwaarde voor brede welvaart, economische ontwikkeling, leefbaarheid en voorzieningen te positioneren. Daarbij wordt gevraagd om wonen, werken, voorzieningen en mobiliteit meer in samenhang te beschouwen. Diverse indieners verwijzen hierbij naar begrippen als agglomeratiekracht, borrowed size en het daily urban system.
- B. Indieners ondersteunen het principe dat basisvoorzieningen binnen 15 minuten en banen en regionale voorzieningen binnen 30 minuten bereikbaar moeten zijn. Daarbij wordt gevraagd deze principes verder uit te werken naar concrete keuzes voor mobiliteit, voorzieningen en ruimtelijke ontwikkeling.
- C. Indieners vragen aandacht voor de bereikbaarheid van regiokernen, kleinere kernen en het landelijk gebied. Daarbij wordt gewezen op het belang van voorzieningen, leefbaarheid en het voorkomen van vervoersarmoede.
- D. Indieners vragen om toegankelijkheid expliciet als uitgangspunt van het mobiliteitsbeleid op te nemen. Daarbij wordt gewezen op toegankelijk openbaar vervoer, bereikbaarheid voor kwetsbare groepen en het voorkomen van vervoersarmoede.

- E. Indieners ondersteunen toepassing van het STOMP-principe. Daarbij wordt gevraagd om lopen en fietsen nadrukkelijker uit te werken als basis van het mobiliteitssysteem en als belangrijke schakel in ketenmobiliteit.
- F. Indieners ondersteunen de ontwikkeling van mobiliteitshubs. Daarbij wordt gevraagd om hubs nadrukkelijker te positioneren als schakelpunt tussen verschillende vervoersvormen en als onderdeel van een integraal mobiliteitssysteem.

Antwoord:

- A. Wij herkennen het belang van bereikbaarheid voor brede welvaart, leefbaarheid, economische ontwikkeling en toegang tot voorzieningen. De POVI beschouwt bereikbaarheid nadrukkelijk als meer dan alleen infrastructuur of reistijd. In het visiedeel hebben we, als onderdeel van het netwerk van steden en dorpen en daarbinnen het FSN, de samenhang tussen bereikbaarheid/ mobiliteit en wonen, werken, meer benadrukt; daarbij lichten wij begrippen als agglomeratiekracht, borrowed size, daily urban system en verzorgingsgebieden toe. De verdere uitwerking van deze samenhang tussen wonen, werken, voorzieningen en mobiliteit vindt plaats in RMP 2.0.
- B. De zienswijze wordt betrokken bij de verdere uitwerking van het mobiliteitsbeleid. De 30-minutengemeenschap is een richtinggevend principe voor ruimtelijke ontwikkeling en mobiliteit; in de POVI staan de kaders voor de beoogde bereikbaarheid, met name via de kernenstructuur i.r.t. het mobiliteitsysteem met o.a. mobiliteitshubs. Het gaat daarbij niet alleen om reistijd, maar ook om de organisatie van wonen, werken, voorzieningen en vervoerskeuzes. De verdere uitwerking hiervan vindt plaats in RMP 2.0.
- C. De zienswijze wordt betrokken bij de verdere uitwerking van het mobiliteitsbeleid. Wij onderschrijven het belang van goede bereikbaarheid van regiokernen, dorpen en het landelijk gebied. In de POVI staan hiervoor de kaders, met name via de kernenstructuur i.r.t. het mobiliteitsysteem met o.a. mobiliteitshubs. Dit is de basis voor bereikbaarheid van voorzieningen, leefbaarheid en het voorkomen van vervoersarmoede. Verdere uitwerking vindt plaats binnen RMP 2.0 en de uitwerking van publieke mobiliteit.
- D. De zienswijze wordt betrokken bij de verdere uitwerking van het mobiliteitsbeleid. Wij herkennen het belang van toegankelijkheid, inclusieve mobiliteit en het voorkomen van vervoersarmoede; betaalbaarheid en toegankelijkheid van vervoer en voorzieningen staat op meerdere plekken in de POVI, en is onderdeel van een inclusieve leefomgeving (beweging 1). In het Visiedeel, par. 2.2 De Friese opgaven, hebben we toegankelijkheid toegevoegd aan de kernopgave voor het mobiliteitssysteem. De verdere uitwerking van deze onderwerpen vindt plaats binnen RMP 2.0, concessies en uitvoeringsprogramma's voor publieke mobiliteit.
- E. Het STOMP-principe vormt een belangrijk uitgangspunt voor de ontwikkeling van het Friese mobiliteitssysteem. Bij het thema Bereikbaarheid is het toepassen van het STOMP-principe in een kader uiteengezet. Bij het thema Mobiliteit vullen we dit nader in voor lopen en fietsen. De verdere uitwerking van lopen, fietsen, ketenmobiliteit en de relatie met openbaar vervoer vindt plaats binnen RMP 2.0.
- F. Meerdere indieners vragen aandacht voor de rol van mobiliteitshubs binnen het mobiliteitssysteem. Wij onderschrijven het belang en de functie van hubs als schakel tussen verschillende vervoersvormen; in het visiedeel en bij de thema's Bereikbaarheid en Mobiliteit hebben we dit op visieniveau voldoende aangegeven. De verdere uitwerking van hubs, ketenmobiliteit en publieke mobiliteit vindt plaats binnen RMP 2.0, de hubstrategie en de daarbij behorende uitvoeringsprogramma's.

2.4.3.1 Mobiliteit weginfrastructuur en openbaar vervoer / spoorwegen

Indieners: 26; 52; 86; 92; 93; 94; 101; 109

Samenvatting:

- A. Indieners vragen om een verdere versterking van het openbaar vervoer en een goede aansluiting tussen verschillende vervoersvormen. Daarbij wordt aandacht gevraagd voor zowel hoofdverbindingen als de bereikbaarheid van kleinere kernen.
- B. Indieners vragen aandacht voor de ontwikkeling van stationsomgevingen, de benutting van stationslocaties en versterking van spoorverbindingen. Daarnaast wordt gevraagd rekening te houden met toekomstige uitbreidingen van het spoor en de belangen van ProRail.

- C. Indieners wijzen op het belang van spoorverbindingen voor regiokernen zoals Feanwâlden, De Westereen, Harlingen en de kernen langs de lijn Leeuwarden–Stavoren. Gevraagd wordt deze functie nadrukkelijker te erkennen.
- D. Indieners vragen om weg, spoor, water en hubs niet afzonderlijk maar als één samenhangend mobiliteitssysteem te beschouwen.
- E. Indieners vragen aandacht voor doorfietsroutes, recreatieve fietsroutes en veilige fietsverbindingen naar OV-haltes en mobiliteitshubs.
- F. Indieners vragen aandacht voor investeringen in infrastructuur als randvoorwaarde voor woningbouw, economische ontwikkeling en bereikbaarheid. Daarbij worden onder meer de A6/A7-zone, de N31/A31, de N354 en de bereikbaarheid van het landelijk gebied genoemd.
- G. LTO Noord vraagt landbouwverkeer expliciet als volwaardige gebruiker van het wegennet te erkennen. Daarbij wordt aandacht gevraagd voor bruggen, ontsluitingsstructuren en knelpunten voor agrarisch verkeer.
- H. Indieners vragen aandacht voor toegankelijke haltes, toegankelijke stations en goede loop- en fietsverbindingen naar OV-knooppunten.

Antwoord:

- A. In de POVI staan de hoofdlijnen van het mobiliteitsstelsel, waaronder die voor het openbaar vervoer en de bereikbaarheid van halteplaatsen; mobiliteitshubs op de juiste plekken dragen bij aan de aansluiting tussen verschillende vervoersvormen. De verdere uitwerking van openbaar vervoer, publieke mobiliteit en de bereikbaarheid van kleinere kernen vindt plaats binnen het mobiliteitsbeleid, de OV-concessies en de bijbehorende uitvoeringsprogramma's.
- B. De POVI heeft in het visiedeel en in het themadeel mobiliteit aandacht voor de ontwikkeling en intensievere benutting van stationsomgevingen. Stationsomgevingen en spoorverbindingen zijn belangrijke onderdelen van het mobiliteitssysteem. In de drie delen van de POVI wordt ook een betere benutting van enkele spoorwegen benoemd. De verdere uitwerking hiervan, incl. evt. toekomstige uitbreidingen, vindt plaats in samenwerking met ProRail, gemeenten en andere betrokken partijen.
- C. In het visiedeel en het themadeel onderkennen we dit belang van de spoorlijnen. Ook in het gebiedsdeel benoemen we dit concreet voor een aantal kernen. Zo staat er dat de regionale mobiliteitshub bij station Feanwâlden kansen biedt voor woningbouw voor woon-werk forensen in het dorp. Ter aanvulling hebben we in het thema mobiliteit, onder Versterken van het openbaar vervoer, neergezet dat de regionale spoorlijnen ook de functie en ontwikkeling van de aanliggende stationskernen ondersteunen.
- D. Dit sluit aan bij de uitgangspunten van de POVI, waarin mobiliteit wordt benaderd als één samenhangend systeem. Dit wordt aangegeven in het visiedeel en nader ingevuld in de thema's bereikbaarheid en mobiliteit. De verdere uitwerking van de samenhang tussen weg, spoor, water, hubs en openbaar vervoer vindt plaats binnen het mobiliteitsbeleid.
- E. Fietsverbindingen vormen een belangrijke schakel in de ketenmobiliteit. In de thema's bereikbaarheid, mobiliteit en gastvrijheid wordt dit ingevuld. In het thema gastvrijheid hebben we de landelijke en provinciale netwerken voor fietsen (LF's) toegevoegd. De verdere uitwerking van doorfietsroutes, fietsbereikbaarheid en de aansluiting op openbaar vervoer en hubs vindt plaats binnen het mobiliteitsbeleid, het fietsbeleid en de hubstrategie.
- F. Een betrouwbare en toekomstbestendige infrastructuur is van belang voor bereikbaarheid, woningbouw en economische ontwikkeling; op diverse plekken in de POVI hebben we deze samenhang weergegeven en nog wat aangescherpt i.r.t. de kernenstructuur en daarbinnen het FSN. Prioritering van investeringen en de verdere uitwerking van infrastructuurvraagstukken vinden plaats binnen het mobiliteitsbeleid, beheer- en onderhoudsprogramma's en de samenwerking met gemeenten, Rijkswaterstaat en het Rijk.
- G. Landbouwverkeer is een belangrijk onderdeel van het mobiliteitssysteem in het buitengebied. De verdere uitwerking van landbouwverkeer en de relatie met verkeersveiligheid, bereikbaarheid en infrastructuur vindt plaats binnen RMP 2.0, de visie verkeersveiligheid en beheer- en onderhoudsprogramma's.
- H. Toegankelijkheid van vervoer en voorzieningen staat op meerdere plekken in de POVI, en is onderdeel van een inclusieve leefomgeving (beweging 1). In het Visiedeel, par. 2.2 De Friese opgaven, hebben we toegankelijkheid toegevoegd aan de kernopgave voor het mobiliteitssysteem. Toegankelijkheid van haltes, stations en OV-knooppunten is onderdeel van de verdere uitwerking van publieke mobiliteit, OV-concessies en uitvoeringsprogramma's. Daarbij wordt ook aandacht besteed aan de aansluiting van lopen en fietsen op het openbaar vervoer.

2.4.3.2 Mobiliteit, vaarwegen en haven

Indieners: 21; 31; 93; 109

Samenvatting:

- A. Indieners vragen om de zeehaven van Harlingen en het Friese havennetwerk sterker te positioneren in de POVI. Daarbij wordt gewezen op de economische, logistieke en strategische betekenis van de haven.
- B. Indieners vragen aandacht voor de bereikbaarheid van havens vanaf zee en via het achterland. Daarbij wordt onder meer gewezen op Kornwerderzand en de verbinding met het Van Harinxmakanaal.
- C. Indieners vragen om Waddenveren, havens en interinsulair vervoer nadrukkelijker te beschouwen als onderdeel van het mobiliteitssysteem.
- D. Indieners vragen om naast goederenvervoer ook personenvervoer over water nadrukkelijker onderdeel te maken van de mobiliteitsmix.

Antwoord:

- A. De economische, logistieke en maritieme betekenis van de zeehaven van Harlingen en het Friese havennetwerk hebben we in het visie- en themadeel meer benadrukt; in het gebiedsdeel, bij de uitnodigingszones, benoemen we de relatie tussen zeehaven Harlingen en het binnenhavennetwerk. Ook het belang van goederenvervoer over water is daarbij sterker benoemd. De verdere uitwerking staat in de havenvisie en de bijbehorende uitvoeringsprogramma's.
- B. Een goede bereikbaarheid van havens via vaarwegen en achterlandverbindingen is van belang voor het functioneren van het Friese havennetwerk; dit hebben we als randvoorwaarde in het themadeel bij mobiliteit aangegeven. De verdere uitwerking hiervan vindt plaats binnen de havenvisie, beheer- en onderhoudsprogramma's en de samenwerking met het Rijk en Rijkswaterstaat.
- C. In het gebiedsdeel Wadden is nu opgenomen dat Waddenbereikbaarheid breder is dan alleen de veerverbindingen. Ook de samenhang tussen havens, veren, voorzieningen en vervoer tussen de eilanden is hierbij van belang. Hiervoor is maatwerk nodig. De verdere uitwerking vindt plaats binnen het mobiliteitsbeleid, concessies, gebiedsprocessen en de samenwerking met betrokken partijen.
- D. Watervervoer kan bijdragen aan de bereikbaarheid van Fryslân en de Wadden. De kansen voor personenvervoer over water zijn benoemd bij het thema mobiliteit. Initiatieven hiervoor zullen uit de markt moeten komen. De rol van personenvervoer over water wordt betrokken bij de verdere uitwerking van het mobiliteitssysteem en de Waddenbereikbaarheid.

2.4.3.3 Mobiliteit, Lelylijn

Indieners: 26; 79; 83; 88; 101; 114

Samenvatting:

- A. Indieners vragen de mogelijke komst van de Lelylijn nadrukkelijker te verbinden aan bereikbaarheid, woningbouw, economie en ruimtelijke ontwikkeling. Ook vragen zij om duidelijk te maken welke ruimtelijke keuzes nu al nodig zijn en de Lelylijn te beschouwen als een mogelijke schaa sprong voor de bereikbaarheid van Fryslân.
- B. ProRail vraagt om vroegtijdige betrokkenheid bij studies, planvorming en gebiedsontwikkeling rondom de Lelylijn.
- C. De indiener vraagt aandacht voor de gevolgen van de Lelylijn voor landschap, natuur, leefomgeving, geluid en barrièrewerking.

Antwoord:

- A. De Lelylijn kan grote betekenis hebben voor de bereikbaarheid en ruimtelijke ontwikkeling van Fryslân. Tegelijkertijd is het Rijk verantwoordelijk voor de besluitvorming over de aanleg van de Lelylijn. De POVI gaat daarom uit van het reserveren van ruimte voor de mogelijke komst van de Lelylijn en houdt rekening met de ruimtelijke en economische kansen die deze ontwikkeling kan bieden; in alle drie delen wordt ingegaan op de mogelijke functie van de Lelylijn i.r.t. de in de zienswijze genoemde aspecten en de kernenstructuur. Nadere uitwerking vindt plaats binnen het MIRT-proces en de samenwerking met het Rijk en regionale partners.
- B. Wij onderschrijven het belang van een goede samenwerking tussen Rijk, provincie, gemeenten en ProRail bij de verdere uitwerking van de Lelylijn. ProRail is reeds betrokken bij de lopende verkenningen en blijft een belangrijke partner in de verdere planvorming.
- C. Wij onderkennen dat de mogelijke aanleg van de Lelylijn gevolgen kan hebben voor landschap, natuur en leefomgeving. Deze aspecten maken onderdeel uit van de

verdere onderzoeken en afwegingen binnen het MIRT-proces en de besluitvorming over de Lelylijn.

2.4.3.4 Mobiliteit, Fossielvrij/ laadinfrastructuur

Indieners: 26; 86; 94; 109

Samenvatting:

- A. Indieners ondersteunen de ambitie van een fossielvrij mobiliteitssysteem. Daarbij wordt gevraagd om deze ambitie concreter uit te werken en te voorzien van meetbare doelstellingen.
- B. ROCOV Fryslân vraagt de ambitie voor volledig emissievrij busvervoer in 2030 expliciet op te nemen.
- C. ProRail vraagt aandacht voor de plannen voor emissievrij spoorvervoer op de Noordelijke lijnen en verzoekt deze te integreren in de POVI.
- D. Indiener vraagt om de ruimtevraag voor laadinfrastructuur expliciet mee te nemen bij de ontwikkeling van bedrijventerreinen.

Antwoord:

- A. De ambitie voor een fossielvrij mobiliteitssysteem is onderdeel van de provinciale ambitie voor een fossielvrij Fryslân in 2050, zoals in de thema's energie en mobiliteit opgenomen. Een goede laadinfrastructuur is daarvoor belangrijk; dit wordt op diverse plekken in de POVI aangegeven, o.a. i.r.t. mobiliteitshubs en ruimte op bedrijventerreinen. De verdere uitwerking van deze ambitie, inclusief maatregelen en doelstellingen voor verschillende vervoersvormen, vindt plaats binnen het mobiliteitsbeleid en de bijbehorende uitvoeringsprogramma's.
- B. De verduurzaming van het openbaar vervoer is onderdeel van het provinciale mobiliteitsbeleid. In de POVI valt dit onder de inzet op fossielvrije mobiliteit/ fossielvrije verplaatsing in 2050. De verdere uitwerking van de transitie naar emissievrij openbaar vervoer vindt plaats binnen de OV-concessies en de daarbij behorende uitvoeringsafspraken.
- C. De provincie werkt samen met het Rijk, ProRail en andere partners aan de verduurzaming van het spoorvervoer op de Noordelijke lijnen; verduurzaming van de spoorlijnen wordt in het themadeel van de POVI benoemd. Deze ontwikkeling sluit aan bij de ambitie voor een fossielvrij mobiliteitssysteem en wordt meegenomen in de verdere uitwerking van het mobiliteitsbeleid.
- D. Laadinfrastructuur is een belangrijk onderdeel van de transitie naar fossielvrije mobiliteit. Bij de verdere uitwerking van bedrijventerreinen, energie-infrastructuur en mobiliteit wordt rekening gehouden met de ruimtevraag die hiervoor nodig is; in de POVI wordt dit bij de thema's economie en bedrijvigheid, energie en mobiliteit op deze extra ruimtevraag gewezen.

2.5 Sturing

2.5.1.1 Sturing en abstractieniveau: hoe tot prioritering en keuzes komen

Indieners: 43; 53 ;73; 74; 77; 79; 83; 84; 88; 90; 100; 104

- A. Veel zienswijzen gaan over duidelijkheid en prioritering en vragen de provincie om concreter te worden in de keuzes in de POVI. Om aan te geven waar onze prioriteiten liggen, welk provinciaal belang prevaleert boven het andere belang.
- B. Daarnaast worden we in diverse zienswijzen bevraagd op de wijze waarop we op onze provinciale belangen sturen en om te verduidelijken hoe de verschillende sturingsconcepten in de POVI werken. Ook wordt specifiek gevraagd om het FSN als sturend principe in de POVI op te nemen.
- C. In een aantal zienswijzen wordt specifiek gevraagd naar de Uitnodigingszones. Er leven met name vragen over of deze een juridische status hebben/krijgen en of de begrenzing hard is. Ook vragen indieners om begrenzing van uitnodigingszones aan te passen.
- D. In één specifiek geval wijst indiener op reeds bestaande bestuurlijke afspraken rond een uitnodigingszone.

- E. In een ander geval worden vragen gesteld over of de gekozen ligging van de uitnodigingszones wel de meest logisch is, zoals ten aanzien van de Uitnodigingszone Burgum/Leeuwarden. Er wordt voorgesteld om hier een uitnodigingszone in FSN verband van te maken.

Antwoord:

- A. De POVI is een strategisch visiedocument, gericht op de lange lijnen voor de toekomst. De nadere uitwerking daarvan zal via Omgevingsprogramma's, Omgevingsverordening en andere instrumenten plaatsvinden. De POVI bevat daarom bewust géén rangorde van belangen vooraf. Welke prioritering in belangen passend is, hangt van veel factoren af (zoals het vraagstuk, de plek, samenhang met andere opgaven) en willen we veelal samen met onze partners bepalen. Naar aanleiding van de zienswijzen hebben we inzichtelijk gemaakt welke stappen de provincie doorloopt om bij concrete vraagstukken tot een navolgbare inzet te komen en om vraagstukken integraal en gebiedsgericht te benaderen. Zo wordt duidelijk hoe we tot een weging van belangen komen.
- Bovendien hebben we de tabel met het overzicht van provinciale belangen, die in bijlage 4 was opgenomen, uitgebreid door per belang aan te geven wat de hoofdrichting is van hoe we daar als provincie op inzetten. Zo wordt duidelijk waar we op sturen.
- B. We onderscheiden in de POVI vervolgens verschillende soorten sturingsconcepten om gebiedsgericht aan de slag te kunnen met onze opgaven. We hebben in hoofdstuk Sturing deze verschillende sturingsconcepten en hun werking nader toegelicht. Het FSN is binnen het sturingsconcept "Sturing vanuit het netwerk van steden en dorpen" nader toegelicht.
- C. De uitnodigingszones zijn bewust open en niet hard begrensd vormgegeven, omdat zij geen juridisch status hebben en ook niet bedoeld zijn als zelfstandig juridisch toetsingskader. De uitnodigingszones zijn primair bedoeld als uitnodiging tot samenwerking in gebieden waar meerdere ruimtelijke opgaven, belangen en ontwikkelingen samenkomen. Daarbij kan het zijn dat ook vraagstukken die buiten de begrenzing vallen, maar wel raakvlakken hebben ook ingebracht worden in een uitnodigingszone. De begrenzing op de kaart hoeft hiertoe niet te worden aangepast. Het sturingsconcept richt zich verder op het organiseren van samenwerking, integraliteit en gezamenlijke regie tussen overheden, maatschappelijke partijen en initiatiefnemers. De uitnodigingszones functioneren daarbij als richtinggevend en procesmatig instrument binnen de provinciale omgevingsvisie. Gemeenten zijn daarbij in veel gevallen de eerste aangewezen overheid om ruimtelijke keuzes te maken en te komen tot een evenwichtige toedeling van functies aan locaties. Dit past binnen het uitgangspunt van de Omgevingswet en de POVI: 'decentraal wat kan, centraal wat moet'. De provincie vervult vanuit haar provinciale belangen en rol als gebiedsregisseur vooral een verbindende en coördinerende rol, gericht op het bijeenbrengen van opgaven, belangen en betrokken partijen. Aan de uitnodigingszones komen geen rechtstreekse juridische gevolgen toe voor burgers of initiatiefnemers. Eventuele juridische doorwerking kan uitsluitend plaatsvinden via afzonderlijke wettelijke instrumenten, zoals programma's, instructieregels of besluiten, waarvoor steeds een afzonderlijke belangenafweging, motivering en procedure vereist zijn.
- D. Aangezien uitnodigingszones juist zijn bedoeld voor samenwerking en integrale ontwikkeling, vormen bestaande (bestuurlijke) afspraken en visies hiervoor logische basis. We verduidelijken in de POVI dan ook dat we bestaande bestuurlijke afspraken in deze gebieden uiteraard respecteren.
- E. Wij zien dat er in het gebied rond Burgum/Leeuwarden veel vraagstukken bij elkaar komen in een gebied waar bovendien een gemeentegrens invloed heeft op ruimtelijke keuzes. Dat was aanleiding om het gebied als uitnodigingszone aan te wijzen. Als er vraagstukken zijn die buiten de begrenzing spelen, maar wel relatie/raakvlak hebben met de uitnodigingszone, dan kunnen deze zeker worden ingebracht. Over de vraag om een uitnodigingszone in Fries Stedelijk Netwerk (FSN)-verband aan te wijzen, het volgende: Er is binnen het FSN al sprake van een samenwerkingsverband zodat onderlinge afstemming over belangen, opgaven en rollen daar al plaatsvindt. Een uitnodigingszone hier, heeft daarom geen toegevoegde waarde.

2.5.1.2 Sturingsfilosofie, rollen en samenwerking

- A. **Indieners:** 18; 19; 53; 59; 68; 73; 74; 79; 83; 88; 90; 92 Een indiener stelt dat, vanwege de complexiteit en verwevenheid van vraagstukken een andere sturing,

samenwerking en waardecreatie nodig is, samen met gemeenschappen, burgers en lokale ondernemers. Indiener stelt voor om expliciete systeemkeuzes te maken, waarden centraal te verankeren, het samenspel overheid, gemeenschappen en markt te versterken, binnen ecologische en sociale randvoorwaarden te werken en een lerende en adaptieve uitvoeringspraktijk te ontwikkelen. Zo kan beter aan transities worden gewerkt en aan Brede welvaart bijgedragen.

- B. Meerdere zienswijzen gaan in op de rolverdeling tussen provincie en gemeenten. Er zijn zorgen dat de provincie een rol wil innemen waar die eigenlijk bij gemeenten zou moeten liggen, of de term 'bovenlokaal' wel duidelijk en scherp genoeg omschreven wordt en of de voorgestelde rolverdeling voldoet aan de eisen van proportionaliteit en subsidiariteit.
- C. Door meerdere indieners wordt verzocht om bij het werken aan en het uitwerken van doelen zoals in de POVI omschreven, aandacht moet zijn voor de belangen van mede-overheden. Aangezien zij door de POVI geraakt kunnen worden in hun belangen, verzoeken ze om tijdige en regelmatige afstemming en, als het gaat om gezamenlijke doelen, om betrokken te worden en of samen te werken.
- D. Diverse indieners reageren op het gevolgde proces rond de totstandkoming van de POVI. Men geeft aan dat er onvoldoende tijd voor afstemming of zorgvuldige beoordeling van de POVI is geweest danwel dat men onvoldoende of geen participatiemogelijkheid heeft gehad.

Antwoord:

- A. De POVI biedt diverse aangrijpingspunten voor de door de indiener gevraagde sturing, samenwerking en waardecreatie. Met de keuze om in bepaalde opgaven als samenwerkende en faciliterende overheid op te treden en om te werken volgens de beleidscyclus van de Omgevingswet, zien wij voldoende basis om aan transities en brede welvaart in Fryslân te werken. We lezen de zienswijze als stimulans om dit vol overgave te blijven doen, maar zien er geen aanleiding in voor een wijziging van de POVI.
- B. In het hoofdstuk over Sturing is aangegeven hoe we aankijken tegen proportionaliteit en subsidiariteit. We zien in de zienswijzen geen aanleiding om dit aan te passen. Met de nadere uitleg van hoe we tot weging van belangen komen, zijn we ook transparant in de prioritering van belangen (lokaal/bovenlokaal). Uit de tabel met het overzicht van provinciale belangen, die in bijlage 4 is opgenomen, blijkt verder wat wij zien als bovenlokale (want provinciale) belangen. We hebben die tabel verduidelijkt door aan te geven wat de hoofdrichting is van hoe we daar als provincie op dit belang gaan sturen.
- C. We onderschrijven dit volledig. Zoals in de POVI aangegeven, willen we werken in de geest van de Omgevingswet, onder andere door 'samen te werken als één overheid' en met partners in het veld samen te werken aan opgaven. Op bepaalde onderwerpen of thema's werken we ook nu al samen met andere partijen. We zetten deze werkwijze met de nieuwe POVI nog sterker in dan voorheen.
- D. Op diverse momenten tijdens het opstellen van de POVI is ruimte voor participatie geweest in het proces. In het begin is dat wat intensiever gedaan, maar ook later in het proces waren er participatiemomenten voor onze samenwerkingspartners en tevens voor onze inwoners en het bedrijfsleven. Voor gemeenten is, vanwege de gemeenteraadsverkiezingen in maart, een extra participatiemoment in het proces georganiseerd. Met vaststelling van de POVI stopt wat ons betreft de participatie niet. Bij de verdere uitwerking van de POVI in omgevingsprogramma's, bij het werken aan vraagstukken in gebieden in Fryslân zetten we immers blijvend in op samenwerking met onze partners/samenwerken als één overheid, zoals de Omgevingswet van ons vraagt. We zijn ons er daarbij van bewust dat we zelf hierin zelf ook nog een beweging moeten maken.

2.5.1.3 Doorwerking in Omgevingsprogramma's, Omgevingsverordening; Programmastructuur

- A. **Indieners:** 59, 79; 83; 90; 92 Meerdere indieners vragen om de POVI verder te concretiseren door bijvoorbeeld toetsbare criteria voor ruimtelijke afwegingen en concrete vergunningverlening op te nemen of een concreet, juridisch geborgd en uitvoerbaar kader. Daartegen vragen andere indieners zich juist af of concreet benoemde instrumenten, bijvoorbeeld de ruimtelijke principes, als juridisch toetsingskader zijn bedoeld en of dat niet te ver gaat. Of indieners verzoeken om de status en doorwerking van de vier bewegingen en bijbehorende tabellen in het hoofdstuk Sturing duidelijker te duiden, zodat indicatieve teksten niet als harde beleidsregels worden gebruikt. Tot slot is de zorg dat de POVI nieuwe

instrumenten, programma's en maatregelen introduceert zonder duidelijkheid over de nadere invulling of uitwerking daarvan. Dat kan spanning opleveren met de juridische doorwerking.

Antwoord:

- A. De POVI is de langtermijn visie die keuzes op hoofdlijnen bevat. Naar aanleiding van zienswijzen is op onderdelen een verdere concretiseringsslag gemaakt. In de POVI is al wel een indicatief overzicht opgenomen van wat we zouden kunnen doen, binnen de verschillende rollen die we innemen, om onze doelen te behalen. Maar hierin kunnen we in de POVI niet uitputtend zijn. Immers, in de nadere doorwerking van de POVI (in Omgevingsprogramma's, Omgevingsverordening) vindt een verdere uitwerking naar concrete doelen, te nemen maatregelen en in te zetten instrumenten (zoals criteria of regels voor vergunningverlening) plaats. In de POVI zijn bewust wel ruimtelijke principes opgenomen. Deze functioneren als richtinggevende ontwerp- en afwegingsprincipes die helpen om ruimtelijke kwaliteit, integraliteit en brede welvaart vroegtijdig onderdeel te maken van gebiedsprocessen, plannen en initiatieven. De principes ondersteunen daarbij zowel de provincie als haar partners bij het voeren van het gesprek over complexe ruimtelijke opgaven, zonder op voorhand een vaste uitkomst of prioritering voor te schrijven. De toepassing ervan vraagt steeds om maatwerk per gebied, vraagstuk en schaalniveau. De toelichting op de ruimtelijke principes en de provinciale sturingsfilosofie is verduidelijkt, zodat explicieter wordt gemaakt dat de principes een strategisch en procesmatig karakter hebben. Gemeenten zijn en blijven primair verantwoordelijk voor de evenwichtige toedeling van functies aan locaties en de ruimtelijke principes uit de POVI zijn daarom niet bedoeld als juridisch toetsingskader of checklist voor gemeentelijke omgevingsplannen.

2.6 Diversen

2.6.1.1 Benamingen van dorpen en waterwegen

Indiener 94 attendeert de provincie erop dat de namen in het document niet eenduidig zijn geschreven.

Reactie: de indiener heeft gelijk, de POVI dient te worden nagekeken op plaatsnamen en waternamen zowel in het Fries als in het Nederlands.

Conclusie de teksten van de POVI zijn nagekeken en aangepast aan de officiële benamingen.

2.6.1.2 Eenduidige begrippen, zoals ruimtelijke kwaliteit, omgevingskwaliteit

Indiener 110 stelt voor het begrip 'omgevingskwaliteit' aan te laten sluiten bij de Omgevingswet. Hiermee kan de Omgevingsvisie nog sterker aan de Omgevingswet worden gekoppeld en ontstaat bij toekomstige ontwikkelingen een vanzelfsprekende processtap om naast analyses over erfgoed, ecologie en landschap ook stedenbouwkundige en architectonische analyses te maken om zorgvuldig op de identiteit van de plek te kunnen reageren.

Reactie: Het is verstandig om dit begrip aan te laten sluiten bij de Omgevingswet en de provinciale Omgevingsverordening. Dit betekent dat we dan ook logisch aansluiten op het doel van de Omgevingswet om te werken aan behoud en verbetering van 'een gezonde en veilige fysieke leefomgeving' met een 'goede omgevingskwaliteit'.

CONCLUSIE: Aanpassen van de begripsbepaling van 'omgevingskwaliteit' in lijn met de Omgevingswet: dit duidt op het belang van aspecten als cultureel erfgoed, architectonische kwaliteit van bouwwerken, stedenbouwkundige kwaliteit en kwaliteit van natuur en landschap. Het gaat zowel om de menselijke beleving van de fysieke leefomgeving als om de intrinsieke waarden die de maatschappij toekent aan de identiteit van gebieden en aan dier- en plantensoorten.

Hoofdstuk 3

Advies Commissie voor de milieueffectrapportage

Voor het besluit over de provinciale omgevingsvisie is een Omgevingseffectrapport (OER) opgesteld. Het OER brengt de effecten in beeld van de keuzes die in de Omgevingsvisie worden gemaakt.

De Commissie voor de milieueffectrapportage (hierna: commissie) heeft het OER getoetst en constateert dat de provincie veel werk heeft verzet, onder meer met een uitgebreide leefomgevingsfoto.

De Commissie waardeert de methodische aanpak van het OER. In het beoordelingskader van het OER heeft de Friese context een goede plek gekregen. Ook zijn veel onzekerheden benoemd. Tegelijkertijd concludeert de Commissie dat in het OER op onderdelen nog informatie ontbreekt. Zij adviseert daarom om het OER voorafgaand aan de besluitvorming aan te vullen. In dit hoofdstuk staan de belangrijkste adviezen en aanbevelingen van de commissie en wordt per onderdeel de reactie van de provincie gegeven.

3.1 Rekening houden met de kenmerken van elk deelgebied

De commissie adviseert om het OER, voorafgaand aan de besluitvorming over de Omgevingsvisie, aan te vullen met de volgende informatie:

- Onderscheidende kenmerken van de deelgebieden en vertaling naar de belangrijkste opgaven per deelgebied.
- Beoordeling van effecten en het doelbereik van het voorkeursalternatief (VKA) op het niveau van de deelgebieden (zoals opgenomen in de POVI).

Gebruik deze informatie om te beoordelen of dit voor specifieke deelgebieden leidt tot andere keuzes, randvoorwaarden of aanvullende maatregelen. Dit kunnen keuzes of maatregelen zijn die in de POVI worden opgenomen of later in de programma's.

Reactie

Het OER is aangevuld met een verdiepend hoofdstuk (hoofdstuk 8) waarin de doorwerking van de visie per deelgebied is beschouwd. Per deelgebied zijn de belangrijkste milieueffecten, kansen en risico's van het VKA in onderlinge samenhang geanalyseerd en beoordeeld. De onderscheidende thema's uit het beoordelingskader, waaronder water, bodem, landbouw, natuur en biodiversiteit, vormen de basis van deze analyse en zijn integraal beschouwd.

3.2 Onderbouwing en duiding van de beoordeling

De Commissie adviseert om het OER, voorafgaand aan de besluitvorming over de omgevingsvisie, aan te vullen met een onderbouwde en navolgbare beoordeling van het VKA. Geef daarvoor:

- Inzicht in de wijze waarop de kwalitatieve beoordeling en het expert judgement is uitgevoerd en welke informatie daarbij is gebruikt, met per onderwerp een duidelijke uitleg over de relatie tussen effectbeoordeling en beoordeling op doelbereik.
- Op welke wijze afzonderlijke beoordelingen (op onderwerpen of deelgebieden) zijn samengevoegd tot één oordeel en hoe rekening is gehouden met samenhang tussen de verschillende onderwerpen.
- Een beschouwing van manieren om de bandbreedte (onzekerheden) te verkleinen, nu of straks. Gebruik hierbij gebiedsgerichte en themagerichte verdieping.

Vertaal de inzichten uit een verbeterde beoordeling van het VKA op deelgebiedniveau naar knelpunten en kansen per deelgebied, de belangrijkste ruimtelijke dilemma's en waar spanning zit tussen ambities. Beschouw vervolgens in hoeverre deze informatie aanleiding biedt om het VKA aan te passen.

Reactie

In hoofdstuk 7 zijn de effectbeoordelingen nader onderbouwd met aanvullende literatuur. Daarnaast zijn verschillende effectbeschrijvingen herschreven om de navolgbaarheid van de beoordelingen te vergroten. Ook zijn de samenhangen en eventuele tegenstrijdigheden tussen de verschillende thema's explicieter beschreven in de integrale effectbeschouwing van hoofdstuk 7. Daarmee wordt meer inzicht gegeven in de wijze van kwalitatieve beoordeling op basis van expert judgement en welke informatie daarbij is gebruikt. In 3.5 en 3.7 hieronder geven we aanvullend aan hoe we met monitoring, onzekerheden en uitwerking van de POVI in programma's omgaan.

3.3 Toelichting aan de hand van een aantal inhoudelijke thema's

De commissie licht haar oordeel toe aan de hand van een aantal inhoudelijke thema's uit het OER. Deze thema's illustreren waar volgens de commissie de samenhang tussen beleidskeuzes, effecten, doelbereik en gebiedskenmerken verder moet worden uitgewerkt.

3.3.1 Brede welvaart

De commissie waardeert het dat brede welvaart in het OER aan bod komt. Tegelijkertijd constateert zij dat een eenduidige uitleg over hoe brede welvaart voor Fryslân wordt ingevuld, ontbreekt in het OER en de POVI. Daardoor is onduidelijk hoe bepaald is of de hoofddoelstelling wordt bereikt en wat dit betekent voor eventuele keuzes.

- Maak duidelijk hoe vanuit de afzonderlijke beoordelingen tot een conclusie over brede welvaart is gekomen.
- Werk brede welvaart zo uit dat het kan worden gebruikt om te monitoren in hoeverre deze doelstelling wordt gerealiseerd.

3.3.2 Landschap en cultuurhistorie

Mede gezien het grote belang dat wordt gegeven aan het herkenbaar houden van de Friese landschappen en hun cultuurhistorie en erfgoed, valt volgens de commissie op dat in het OER geen onderscheid is gemaakt tussen landschap enerzijds en cultuurhistorie en erfgoed anderzijds.

- Cultureel erfgoed is meer dan erkend erfgoed en omvat bijvoorbeeld ook karakteristieke kleinschalige landschapselementen.
- Door cultureel erfgoed te combineren met het vaak grootschalige agrarische landschap zijn kleinschalige landschapselementen slechts beperkt meegewogen.
- De beoordeling houdt onvoldoende rekening met de specifieke kenmerken per deelgebied.

3.3.3 Water

Wat betreft waterkwaliteit en waterveiligheid is de beoordeling van de referentiesituatie volgens de commissie niet navolgbaar. Ook is niet duidelijk hoe invulling wordt gegeven aan het principe water en bodem sturend, terwijl het water- en bodemsysteem de basis vormt voor keuzes in het landelijk gebied.

- De doelen van de Kaderrichtlijn Water zijn, mede vanwege het “one out, all out”-principe, nog ver buiten bereik.
- Voor waterveiligheid geldt dat het voldoen aan veiligheidsnormen een vereiste is. Zolang de dijken op normhoogte zijn, is er geen verandering in de overstromingsveiligheid.
- De wens om te vernatten wordt positief gescoord, maar het is onduidelijk welke aanpak waar wordt beoogd en hoe dit is beoordeeld.
- Wat mist, is een samenhangende integrale beoordeling per deelgebied van keuzes over water en bodem centraal, boerdiversiteit en gebiedskarakteristieken.

3.3.4 Verkeersveiligheid

De commissie constateert dat in het OER de ambitie van nul verkeersdoden in 2040 expliciet in twijfel wordt getrokken. Zij wijst erop dat verkeersveiligheid verbeteren een grote uitdaging is, maar dat een risicogestuurde aanpak kan helpen om ongevallen te voorkomen.

- Door datagedreven inzicht in risicofactoren kunnen overheden gerichte maatregelen nemen op de juiste locaties.
- Het meest effectieve beleid verschilt per gebied.
- Er zijn verschillende manieren om inzichtelijk te maken welke risicoverschillen er zijn binnen de gebieden in Fryslân.

3.3.5 Bereikbaarheid

De commissie vindt de beoordeling van bereikbaarheid niet navolgbaar. Zij constateert dat bij de beoordeling twee bereikbaarheidsbegrippen worden gehanteerd: enerzijds het begrip dat alle basisvoorzieningen bereikbaar zijn binnen 30 minuten, en anderzijds bereikbaarheid als onderdeel van de ruimtelijk-economische structuur.

- Binnen wonen en woonomgeving leiden de mobiliteitsmaatregelen tot een positieve score: het voorkeursalternatief draagt bij aan het bereiken van de 30-minutennorm.
- Binnen het thema ruimtelijke economische structuur leiden dezelfde mobiliteitsmaatregelen tot een neutrale score op bereikbaarheid.

Hoe dezelfde mobiliteitsmaatregelen tot verschillende scores op bereikbaarheid kunnen leiden, is volgens de commissie niet navolgbaar.

Reactie

Naar aanleiding van het advies van de commissie is het OER op onderdelen aangevuld en verduidelijkt. De belangrijkste aanvulling betreft de gebiedsgerichte verdieping van het voorkeursalternatief in hoofdstuk 8, waarin per deelgebied de belangrijkste effecten, kansen en risico's in samenhang zijn beschouwd. Daarnaast zijn het beoordelingskader, de relatie met brede welvaart en de doorwerking naar programma's, Omgevingsverordening, monitoring en evaluatie nader toegelicht. Voor de inhoudelijke thema's uit paragraaf 3.3 betekent dit dat de beoordeling beter navolgbaar is gemaakt. Tegelijkertijd blijft gelden dat de Omgevingsvisie een strategisch kader is en dat een deel van de concrete maatregelen wordt uitgewerkt in programma's en gebiedsprocessen.

3.4 Inzicht bieden in de uitvoerbaarheid van de POVI in relatie tot natuur en erfgoed, en effecten op Natura 2000 gebieden

De Commissie adviseert om het OER, voorafgaand aan de besluitvorming over de omgevingsvisie, aan te vullen met de volgende informatie:

- Een beschrijving van de waarden (Outstanding Universal Values; OUV) van de Werelderfgoed-gebieden Waddenzee en Koloniën van Weldadigheid.
- Beoordeling van de effecten van voorgenomen beleidskeuzes op deze waarden.
- Een beschrijving van mogelijke maatregelen om eventuele aantasting te voorkomen zodat duidelijk wordt hoe de POVI uitvoerbaar is binnen de wettelijke kaders die UNESCO-werelderfgoed beschermen.

Bij mogelijke effecten op attributen van de OUV van werelderfgoed beveelt de commissie aan om daarvoor een zelfstandige samenvatting op te stellen. Beschrijf in deze samenvatting de voorgestelde actie, de alternatieven, de mogelijke effecten op het werelderfgoed en maatregelen om negatieve effecten te mitigeren.

Reactie

In het verdiepende hoofdstuk (hoofdstuk 8) zijn de effecten op natuur, bodem en water per deelgebied in samenhang beschouwd. Daarnaast is aandacht besteed aan erfgoed en de landschappelijke kwaliteiten van de deelgebieden. De passende beoordeling i.r.t. mogelijke effecten van het VKA op Natura 2000 gebieden, waaronder Waddenzee, is aangevuld en verduidelijkt. De daadwerkelijk optredende effecten zijn afhankelijk van uitwerking van concrete maatregelen op programma- en gebiedsniveau. Vandaar dat wordt gewezen op het belang van vervolgonderzoek en goede monitoring, om de onzekerheden te verkleinen en significant negatieve effecten te voorkomen. V.w.b. de overige Werelderfgoederen, zoals de Koloniën van Weldadigheid, bieden de keuzes, principes en uitgangspunten in de POVI voldoende waarborgen dat de waarden hiervan behouden blijven en zo mogelijk versterkt worden. Hierbij zijn er nauwe samenhangen tussen landschap en erfgoed, zoals o.a. in de top 10 van Grutsk op 'e Romte tot uitdrukking komt. De beoordeling in het OER sluit hierop aan en geeft de samenhangen weer.

3.5 Omgaan met onzekerheden en monitoring

De Commissie adviseert om het OER, voorafgaand aan de besluitvorming over de omgevingsvisie, aan te vullen met de volgende informatie:

- Een vertaling van onzekerheden naar indicatoren om de benodigde informatie te kunnen monitoren.
- Uitleg over de manier waarop inzichten uit de monitoring worden meegenomen bij de verdere uitwerking van de POVI.
- Een beschrijving van maatregelen die de provincie kan nemen wanneer blijkt dat doelen niet gehaald worden of ongewenste effecten optreden.

Reactie

In het hoofdstuk Monitoring (hoofdstuk 9) zijn verschillende relevante indicatoren opgenomen. Met behulp van deze indicatoren kunnen ontwikkelingen ten aanzien van de doelen van de POVI worden gevolgd en gemonitord. Ook wordt nader ingegaan op de mogelijke Omgevingsprogramma's. Deze en enkele overige tekstuele aanvullingen geven meer inzicht in de monitoring, de uitwerking van de POVI in programma's, en de mogelijkheden tot herijking en bijsturing volgens de beleidscyclus.

3.6 Een begrijpelijke en complete samenvatting

De Commissie adviseert om de samenvatting bij het OER, voorafgaand aan de besluitvorming over de omgevingsvisie, aan te vullen zodat deze zelfstandig leesbaar is en een goede afspiegeling van het OER. Het gaat in ieder geval om:

- Een (beknopte) beschrijving van de onderzochte alternatieven en het VKA.
- Een toelichting op belangrijke milieueffecten van de alternatieven en het VKA.
- De argumenten voor de selectie van het VKA.

Reactie

De managementsamenvatting is aangevuld en uitgebreid met de nieuwe inzichten uit het OER. Daarnaast is een beschrijving van het voorkeursalternatief (de concept-Omgevingsvisie) opgenomen, waardoor de samenvatting zelfstandig leesbaar is en een volledig beeld geeft van de belangrijkste conclusies uit het MER.

3.7 Zicht op het vervolg

De commissie beveelt aan om bij verdere uitwerking van de POVI te starten met een zo compleet mogelijk overzicht van de vervolgbesluiten, zoals de programma's.

Reactie

Zie de reactie bij 3.5. Hiermee wordt meer inzicht gegeven in vervolgprocessen en -besluiten, uitwerking in programma's, monitoring en evaluatie. Regelmatige herijking van de POVI en Omgevingsprogramma's volgens de beleidscyclus, biedt goede mogelijkheden om met onzekerheden om te gaan en zo nodig via aanpassing en concrete maatregelen bij te sturen. Het aangevulde H. 4 en 5 van het visiedeel van de POVI gaat nader in op deze beleidscyclus, de doorwerking en weging van provinciale belangen bij concrete vraagstukken, en op de rollen die de provincie met partijen kan innemen.